

**STRATEJİK ORTAKLIKTAN MÜTTEFİKLİĞE:
TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNİN
ASKERİ BOYUTU (1991-2023)**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI POLİTİK-EKONOMİ**

Tahir Burak TEKMEK

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**STRATEJİK ORTAKLIKTAN MÜTTEFİKLİĞE: TÜRKİYE-
AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNİN ASKERİ BOYUTU (1991-2023)**

Tahir Burak TEKMEK

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası Politik-Ekonomi Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Kasım 2023**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
KISALTMALAR	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
1. STRATEJİK ORTAKLIK VE BÖLGESEL GÜVENLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	14
1.1. Stratejik Ortaklık Kavramı	14
1.2. İttifak Kavramı.....	18
1.3. Stratejik Ortaklık ve İttifak Arasındaki İlişki	21
1.4. Bölgesel Güç Kavramı	26
1.5. Bölgesel Güvenlik Kavramı.....	27
1.6. Stratejik Ortaklık ve Bölgesel Güvenlik Arasındaki İlişki	29
1.7. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi.....	31

2. TÜRKİYE-AZERBAYCAN İŞBİRLİĞİ: STRATEJİK ORTAKLIKTAN MÜTTEFİKLİK DÜZEYİNE	37
2.1. Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutu...	37
2.1.1. Siyasi İlişkilerin Gelişimi.....	37
2.1.2. Ekonomik ve Ticari İlişkiler	41
2.1.3. Kültür ve Eğitim Alanındaki İlişkiler	48
2.1.4. İkili İlişkilerin Bölgesel İşbirliği ve Güvenlik Açısından Önemi.....	49
2.2. Stratejik Ortaklıktan Müttefikliğe	52
3. TÜRK SAVUNMA SANAYİİ'NİN GELİŞİM SÜRECİ VE AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN ASKERİ BOYUTU.....	58
3.1. Türk Savunma Sanayisini Önemli Kılan Temel Faktörler	58
3.2. Savunma Sanayiinin Önemi	60
3.3. Türk Savunma Sanayisi.....	61
3.3.1. Savunma Sanayiinin Gelişimi ve Modernizasyonu.....	61
3.3.2. Savunma Sanayi Şirketleri ve Projeler	65
3.4. Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinin Askeri Boyutu	70
3.4.1. Askeri İlişkilerin Gelişim Tarihi ve İlişkilerin Gelişmesini Etkileyen Faktörler.....	70
3.4.2. Birinci Karabağ Savaşı.....	71
3.4.3. İkinci Karabağ Savaşı	74
3.5. Azerbaycan-Türkiye Askeri Proje ve Tatbikatlar	75
3.5.1. Savunma ve Güvenlik İlişkileri	75
3.5.2. Askeri Projeler	78
3.5.3. Askeri Tatbikatlar	80
SONUÇ	87
KAYNAKÇA.....	91
ÖZGEÇMİŞ	106

TEZ ONAY SAYFASI

Tahir Burak TEKMEK tarafından hazırlanan “STRATEJİK ORTAKLIKTAN MÜTTEFİKLİĞE: TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNİN ASKERİ BOYUTU (1991-2023)” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Uluslararası Politik-Ekonomi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 27/11/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Tahir Burak TEKMEK

İmza :

ÖNSÖZ

Uzun bir çalışma süreci sonrasında “Stratejik Ortaklıktan Müttefikliğe: Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu (1991-2023)” başlıklı yüksek lisans tezimi tamamlamış bulunmaktayım. Yüksek lisans eğitimim, derslerim, tez yazım sürecim boyunca desteklerini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Ali ASKER’e sonsuz teşekkür ederim. Tez savunma jürimde yer alarak önemli eleştiri ve değerli tavsiyelerde bulunan saygıdeğer Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN’a teşekkür ederim.

Tahir Burak TEKMEN

ÖZ

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığın tarihi kökleri 20. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Fakat yetmiş sene devam eden Sovyet dönemi bu ilişkileri kesintiye uğratmıştır. Türk kimliği ve ortak kültürel miras, iki ülke arasında genellikle “Bir millet, iki devlet” sloganında özetlenen güçlü bir bağ yaratmıştır. Başlangıçtaki iş birliğinden karşılıklı savunma paktlarının kurulmasına kadarki askeri iş birliğinin evrimi ve ortak bölgesel hedefleri hakkında değerli bilgiler sağlamaktadır.

Her iki ülke için de asker bir ittifak bölgesel tehditleri dengelemek ve Güney Kafkasya’daki nüfuz tesisi bakımından stratejik bir araçtır. Bu çalışmada, bölgesel güvenlik dinamikleri, güç projeksiyonu ve karşılıklı iş birliğinin Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü güvence altına almadaki rolü dikkate alınarak bu ittifakın stratejik önemi tartışılmaktadır.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin askeri boyutu, stratejik ortaklığın temel taşlarından biridir. Stratejik ortaklığın askeri boyutu, ortak askeri tatbikatlar, savunma sanayi iş birliği ve savunma anlaşmaları şeklinde kendini göstermektedir. Güçlü askeri iş birliğine rağmen, Türkiye-Azerbaycan ittifakı bölgenin değişken bölgesel dinamikleri, uluslararası baskı ve iç siyasi değişiklikler gibi çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu ortaklığın geleceği her iki ülkenin de ortak stratejik hedeflerini korurken bu zorlukların üstesinden nasıl geleceğine bağlı olacaktır. Bu çalışma, iki ülke arasındaki askeri ittifakın derinliğini ve genişliğini, bölgesel istikrar üzerindeki etkisini ve ortaklığı sürdüren kilit faktörleri analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Azerbaycan İş Birliği; Stratejik Ortaklık; Bölgesel Güvenlik; Savunma Sanayii

ABSTRACT

The historical roots of the strategic partnership between Turkey and Azerbaijan date back to the early 20th century. However, seventy years of Soviet rule interrupted these relations. Turkish identity and a common cultural heritage have created a strong bond between the two countries, often summarised in the slogan "One nation, two states". The evolution of military cooperation from initial cooperation to the establishment of mutual defence pacts provides valuable insights into the evolution of military cooperation and common regional objectives.

For both countries, a military alliance is a strategic tool for balancing regional threats and establishing influence in the South Caucasus. This study discusses the strategic importance of this alliance, taking into account regional security dynamics, power projection and the role of mutual cooperation in securing Azerbaijan's territorial integrity.

The military dimension of Turkey-Azerbaijan relations is one of the cornerstones of the strategic partnership. The military dimension of the strategic partnership is manifested in the form of joint military exercises, defence industry cooperation and defence agreements. Despite the strong military cooperation, the Turkish-Azerbaijani alliance faces various challenges such as volatile regional dynamics, international pressure and domestic political changes. The future of this partnership will depend on how both countries can overcome these challenges while maintaining their common strategic objectives. This study analyses the depth and breadth of the military alliance between the two countries, its impact on regional stability and the key factors sustaining this partnership.

Keywords: Türkiye-Azerbaijan Cooperation; Strategic Partnership; Regional Security; Defence Industry

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Stratejik Ortaklıktan Müttefikliğe: Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu (1991-2023)
Tezin Yazarı	Tahir Burak TEKMEK
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	27/11/2023
Tezin Alanı	Uluslararası Politik-Ekonomi Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	106
Anahtar Kelimeler	Türkiye-Azerbaycan İş Birliği; Stratejik Ortaklık; Bölgesel Güvenlik; Savunma Sanayii

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	From Strategic Partnership To Alliance: The Military Dimension Of Turkey-Azerbaijan Relations (1991-2023)
Author of the Thesis	Tahir Burak TEKMEK
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master Degree
Date of the Thesis	27/11/2023
Field of the Thesis	International Politics Economy
Place of the Thesis	KBÜ/LEE
Total Page Number	106
Keywords	Türkiye-Azerbaijan Cooperation; Strategic Partnership; Regional Security; Defence Industry

KISALTMALAR

A.Ş.	: Anonim Şirketi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AR-GE	: Araştırma- Geliştirme
ASELSAN	: Askerî Elektronik Sanayi
BAYKAR	: Bayraktar Kardeşler
BM	: Birleşmiş Milletler
BMC	: British Motor Corporation (Britanya Motor Kuruluşu)
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BP	: British Petroleum
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
ed	: edited by (düzenleyen)
FNSS	: FMC-NUROL Savunma Sistemleri A.Ş.
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova
HAVELSAN	: Hava Elektronik Sanayii
ISAF	: International Security Assistance Force
İHA	: İnsansız hava aracı
MKEK	: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

p.	: page
pp	: pages
PETKİM	: Petro Kimya Holding A.Ş.
RSCT	: Regional Security Complex Theory
s.	: sayfa
SAGE	: Savunma Sanayii Araştırma Ve Geliştirme Enstitüsü
SİHA	: Silahlı insansız hava aracı
SOCAR	: State Oil Company of the Azerbaijan Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi)
ss.	: sayfalar
SSB	: Savunma Sanayi Başkanlığı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSM	: Savunma Sanayii Başkanlığı
STM	: Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş.
TAİ	: Turkish Aerospace Industries, Inc.
TAKM	: Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TAP	: Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
TURCAS	: Turcas Petrol
TUSAŞ	: Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
YDSİK	: Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalıŐmanın konusu Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığın askeri boyutudur. Söz konusu müttefiklik ilişkilerinin hukuksal temelini 15 Haziran 2021 tarihinde imzalanan Şuşa Beyannamesi oluşturmaktadır. Çalışmada, iki ülkenin tarihsel askeri ilişkileri, askeri ittifaklarının stratejik önemi, askeri iş birliklerinin çeşitli yönleri ve bu ittifakın geleceğine ilişkin zorluklar ve beklentiler incelenmektedir. Çalışma, askeri ilişkilerinin evriminin, ittifaklarının stratejik öneminin, askeri iş birliklerinin tezahürlerinin ve bu ittifakın zorluklarının ve gelecekteki potansiyel yörüngelerinin bir analizini içermektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalıŐmanın amacı Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığın askeri boyutunun kapsamlı bir Şekilde anlaŐılmasını sağlamaktır. Çalışma, askeri boyutun stratejik ortaklıklarını nasıl etkilediği ve Güney Kafkasya bölgesinin nasıl Őekillendiđi hakkında kapsamlı bir fikir vermeyi amaçlamaktadır.

Çalışma, Türkiye-Azerbaycan stratejik ortaklığının askeri boyutuna odaklanarak, bu iki etkili aktörün bölgesel stratejileri hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu sayede bölgesel ittifakların, güç dengelerinin ve çatışma çözüm stratejilerinin karmaşık dinamiklerinin daha iyi anlaşılması ve bu ittifakın zorluklarını ve beklentilerini tespit ederek, bölgede gelecekteki diplomatik ve stratejik angajmanlar için de yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, askeri iş birliğinin doğası ve kapsamının yanı sıra ittifakın stratejik önemini anlamak için ilgili belgelerin, mevcut literatürün kapsamlı incelemesini, haber raporlarının, resmi açıklamaların ve konuŐmaların içerik analizini içeren nitel bir çalıŐmadır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Çalışmanın hipotezi şu şekilde kurulmuştur: Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığın askeri boyutu ikili ilişkileri, bölgesel güvenlik dinamiklerini ve Güney Kafkasya'daki jeopolitik etkinliği önemli lde şekillendirmektedir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Çalışma, iki ülke arasındaki askeri ittifakın ikili ilişkiler, bölgesel güvenlik dinamikleri ve Güney Kafkasya'daki jeopolitik etkilerini kapsamaktadır. Stratejik askeri ittifaklar, savunma paktları ve gizli anlaşmalarla ilgili bilgilerin mevcudiyeti ve erişilebilirliği ile sınırlıdır. Bu hassas konuyla ilgili mevcut literatür ve medya raporlarındaki taraflı yaklaşım göz önüne alındığında, tamamen objektif bir analiz elde etmek zor olabilir. Çalışmanın bulguları Türkiye ile Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığın askeri boyutuna özgüdür ve diğer stratejik ortaklıklara veya jeopolitik bağlamlara teşmil edilmeyebilir. Çalışma stratejik askeri ilişkilere odaklandığından, savunma paktları, askeri stratejiler ve gizli anlaşmalarla ilgili veri ve bilgilerin çoğu kamuya açık olmadığından, birincil kaynaklara sınırlı erişim sağlanabilmiştir.

1. STRATEJİK ORTAKLIK VE BÖLGESEL GÜVENLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Stratejik Ortaklık Kavramı

Stratejik ortaklık kavramının farklı alanlarda farklı kullanımları olabilmektedir, örneğin firmalar için bu kavram, iki veya daha fazla firmanın iş birliğinden başlayarak kısa vadeli birleşmelere veya rakiplere karşı avantaj elde etmek için uzun vadeli ortak yatırımlara kadar geniş bir faaliyet yelpazesini kapsayacak şekilde kullanılır.¹ Buradaki kapsamın, şirketler arasındaki iş birliği ve birliktelik tarafından yönlendirildiği söylenebilir.² Ortak faydayı sağlayacak karşılıklı çıkarlara dayalı kurulmuş ilişkileri ifade etmek için kullanılan “*ittifak kavramı*” gibi stratejik ittifaklar fikri de realist düşünce tarafından şekillendirilmiştir. Saldırgan realizme göre stratejik ortaklıklar, uluslararası düzende güçlü devletlerin ya da diğer devletlerin siyasi, ekonomik ve askeri gücünü artırma çabalarının bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.³

Günümüzde hükümetler arası ilişkilerin değerlendirilmesinde popüler bir terim olarak sıkça kullanılmasına rağmen, “stratejik ortaklık” fikrinin net bir anlamının olmaması, uygulamada esnekliğe yol açmıştır. Bu esneklik ittifak anlaşmalarında bir tür *casus foederis*⁴ karmaşası doğururken stratejik ortaklığın hangi koşullar altında kabul edilebilir olduğu konusundaki tartışmayı da gündeme getirmiştir. Bu karmaşa tarafların, özellikle de nispeten daha büyük olan tarafın ilişkiden memnun kalmasını sağlamaktadır.⁵

Stratejik bir ilişkide, aynı hedeflere sahip devletlerin “ortak çıkarları” olması ve olası “risk ve tehditleri” paylaşıyor olması gerekir. Bu açıdan bakıldığında stratejik ilişkiler, işletmelerde kullanılan kar-zarar ortaklığına benzer şekilde, olumlu ve olumsuz sonuçların paylaşıldığı bir iş birliği süreci olarak görülebilir.⁶ Diğer bir deyişle, iki

---

¹Arthur A. Thompson, A. J. Strickland, *Strategic Management: Concepts and Cases*, 12th ed, Mc-Graw Hill Irwin Education, Boston, 2001, p.174.

²Tamer Koçel, *İşletme Yöneticiliği*, On İkinci Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s.419.

³Sean Kay, *Global Security: In the Twenty-First Century*, Rowman and Littlefield Publishers, Oxford, 2006, p.42.

⁴*Casus Foederis*, ‘Bir anlaşmanın uygulanabilir veya bağlayıcı hale geldiği koşul’ anlamına gelmektedir.

⁵Lucyna Czechowska, “The Concept of Strategic Partnership As an Input in the Modern Alliance Theory”, *The Copernicus Journal of Political Science*, 2013, (pp.36-51), p.46.

⁶Mahir Kaynak, “Stratejik Ortaklık”, *Star*, <http://www.stargazete.com/yazar/mahir-kaynak/stratejik-ortaklik-haber-137094.htm>, [Erişim Tarihi 05.10.2023].

ülkenin stratejik ortaklık kurabilmesi için aynı hedeflere ve çıkarlara sahip olmaları, asgari müştereklerde buluşmaları, bu hedefler doğrultusunda birlikte çalışmaları ve nihayetinde meydana gelen başarı ve başarısızlıkları birlikte üstlenmeleri beklenir. Bir bakıma stratejik ortaklık, her iki ülkenin de kazancına yönelik kurulan yakın bir ilişkiyi temsil eder.⁷

Stratejik ortaklık; müttefik devletler arasında, siyasi, ticari, ekonomik, güvenlik ve dış politika alanlarını kapsayan dört ana boyutta incelenebilen bir ilişkidir ve daha da ötesi, tarafların diğer ortağı etkileyen herhangi bir eylemde bulunmadan önce birbirlerine danıştıkları ve yine de tarafların sadece kendi eylemlerini gerçekleştirmekte özgür oldukları bir ilişkidir. Eylem öncesi danışma elbette bir gerekliliktir, ancak anlaşma zorunlu değildir. Her iki taraf da üçüncü ülkelerle ilişkilerinde birbirlerinin ana planlarına zarar verecek eylemlerden kaçınmak şartıyla özgürdür. Stratejik ortaklık içinde olan iki ülkenin, karşılaştıkları her sorunu kendi aralarında gizlice görüşüp birbirleriyle fikir alışverişinde bulunmaları beklenir.⁸

İlk olarak, her iki taraf da uluslararası politikalarında ortak bir bakış açısına sahip olmalıdır, yani iki ülke arasında bariz bir çıkar çatışması olmamalıdır. İkinci olarak da iki ülkenin yüksek oranda ticari ve ekonomik bağları vardır. Bunun en önemli kanıtı da, iki ülke arasında serbest ticaret anlaşmalarının bulunması ya da en azından üçüncü ülkelere kıyasla yüksek ticaret hacmine sahip olmalarıdır. Üçüncüsü, iki ülke arasında silahlı iş birliğinin gerekir. Söz konusu askeri iş birliği, ikili askeri anlaşmalar veya çok taraflı ortaklık anlaşmaları yoluyla sağlanabilir. Son olarak, iki ülke halklarının birbirlerine karşı önyargılı olmamaları; toplumda, medyada ve halkın iradesini temsil eden hükümet organlarında karalama kampanyaları olmaması önemlidir.⁹

Güce dayalı uluslararası siyasetin bir sonucu olarak ortaya çıkan stratejik ilişkiler, teorik olarak ilişkinin sıklığına göre ya stratejik iş birliği ya da stratejik ortaklık adıyla iki şekilde tanımlanabilir. Stratejik iş birliği daha kısa süreli ve sınırlı bir konuda ittifakı temsil ederken, stratejik ortaklık daha uzun süreli, daha kapsamlı hedefleri olan,

---

⁷Sean Kay, p.42.

⁸Cüneyt Ülsever, “Camp David ruhuna göre (I): Stratejik ortaklık kavramı nedir?”, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/camp-david-ruhuna-gore-i-stratejik-ortaklik-kavrami-nedir-327448> [Erişim Tarihi: 23.10.2023].

⁹Cenap Çakmak, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Stratejik Ortaklık”, *Stratejik Öngörü*, Sayı:5, 2005, (ss.72-87), s.76.

iç politik tutarlılığa dayalı bir ittifaktır. Bu anlamda stratejik iş birliği, stratejik ortaklığa göre daha kırılgandır.¹⁰

Erol Bilibik stratejik ortaklık ile stratejik iş birliği arasındaki ayrımı şu şekilde yapmıştır:

Stratejik ortaklıklar daha çok teknoloji, istihbarat, ekonomik iş birliği, ticaret hacminin artırılması, ortak askeri teçhizat ve malzeme geliştirme projelerine odaklanan devlet düzeyindeki ilişkilerken, stratejik iş birliği dünyanın farklı bölgelerindeki bölgesel sorun ve olaylara ilişkin ortak eylem ve iş birliğidir. Teorideki bu kavramsal farklılıklara rağmen, stratejik ortaklık ve stratejik iş birliği terimleri sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.¹¹

Stratejik iş birliği ve stratejik ortaklık, sıfır toplamı güç mücadelelerinin hâkim olduğu bir uluslararası sistemin sonucudur. Günümüzde, özellikle stratejik ortaklık, çok kutuplu dünya düzeninde iki ülke arasındaki ilişkileri tanımlamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında küresel güç mücadelelerinde bulunan ülkeler, rakiplerine göre stratejik üstünlük elde edebilmek için bölgesel müttefiklik arayışına girmişlerdir. Soğuk Savaş döneminde kurulan ittifakların ideolojik olarak daha kutuplaşmış durumda oldukları görülmektedir. NATO ve Varşova Paktı ideolojik ittifakları bu kapsamda en iyi örneklerdendir. Bu süreçte devletler daha katı bir dış politika perspektifiyle kendi doktrinleri dışındaki devletlerle ilişki kurmaktan kaçınmışlardır. Stratejik ilişkilerde ise devletler müttefik bulma konusunda daha rahat hareket edebilme kabiliyetine sahiptir.¹²

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ekonomide sıklıkla kullanılan stratejik ittifak ve stratejik ortaklık kavramları, girişimcilik alanında daha net bir şekilde tanımlanabilmektedir. Stratejik ittifak kavramı, 1990'lerden bu yana uluslararası firmalar arasında başta üretim ve pazarlama alanında olmak üzere çeşitli alanlardaki iş birliği sürecini tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Buna göre, uluslararası iş dünyasında stratejik ittifak, iki veya daha fazla bağımsız firmanın belirli bir alanda gerekli yetenekleri geliştirmek ve kaynakların etkin kullanımını sağlamak için iş birliği yapması sürecidir. Başka bir deyişle, yeni bir pazara girmeyi veya pazar payını artırmayı hedefleyen büyük bir şirket, karını maksimize etmek için hedef pazardaki nispeten küçük bir şirketle çeşitli derecelerde ortaklık kurmayı hedefler. Stratejik ortaklıklar,

---

¹⁰Gültekin Sümer “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı bir Bakış”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 10, Sayı: 2, (ss.671-698),s.671.

¹¹Erol Bilibik, *Amerikan Kuşatması*, Otopsi Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2003, s.153-154.

¹²Cenap Çakmak, s.75.

bölgesel güç olmak isteyen bir devletin, belirlenen bir hedefe kendi kaynakları ile ulaşamaması ya da aynı hedefleri paylaşan rakipleri ile rekabet edememesi sonucunda, nispeten daha küçük bir ülkeyle yaptığı iş birliğidir.¹³

“Stratejik ortaklık” teriminin uluslararası politikada net bir şekilde tanımlanmamış olması uygulamada ona esneklik kazandırmaktadır.¹⁴ Zira devletler bu muğlak terimi istedikleri zaman ve şekilde rahatlıkla kullanabilmektedir. İki ülke arasındaki ilişki bir kez böyle bir terimle etiketlendiğinde, taraflar, terimin kapsamının netleştirilmesi ve yeterli koşulların tanımlanması şartıyla, terimin ima ettiği yükümlülüklerle bağlı olmayı kabul etmiş olurlar. Dolayısıyla taraflardan biri diğerini stratejik ortak olmanın gereklerini yerine getirmemekle de suçlayabilmektedir.¹⁵

Stratejik ortaklığın özü, aynı hedefleri paylaşan özneler arasındaki iş birliğinde yatmaktadır. Bu hedefler kilit çıkar gruplarının tercihleri (refah/sosyal kalkınma öncelikleri) veya dış çevrenin yapısı (devletin güvenlik öncelikleri) tarafından belirlenebilir. Her iki teorik yaklaşımda da ortak olan önemli tema, kurumsal esnekliğin ve ortaklar arasındaki istisnai derecede yakın ve uzun vadeli ilişkilerin paralel olarak sürdürülmesidir. Bu bağlamda, devletlerin ortak fayda için ulusal çıkarlarını gözetmekten vazgeçemediklerini, ancak hedeflerine ulaşmanın en iyi yolu olarak daha fazla iş birliğini gördüklerini kabul etmek çok önemlidir. Dahası, uzun vadeli iş birliği ile ortaklar arasında küreselleşme kaynaklı bağlantılar güçlendirilirken, ittifakların temeli olan öznelerin yasal özerkliği de devam etmektedir. Stratejik ortaklık hükümetler arası bir kavram olduğu için, devletlerin neden uluslar üstü özneler için egemenliklerinin bir kısmından vazgeçmeye karar verdiklerini açıklamaya odaklanan entegrasyon teorileri çok fazla katkı sağlamamaktadır. Bu sebeple, stratejik ortaklık tanımının ittifak teorisi çerçevesinde tanımlanması daha işlevsel olmaktadır.¹⁶

---

¹³Nilüfer Yörük Karakılıç, “Stratejik İttifakların Oluşumunda Temel Yeteneklerin Önemi: Tariş-Opet Stratejik İttifakı Balanced Scorecard Örneği”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 21, Haziran 2009, s.203.

¹⁴Uğur Büyüktepe, “Türk-Amerikan İlişkilerinin Müttefiklik ve Stratejik Ortaklık Boyutlarının Karşılaştırmalı Analizi”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2006, s.145.

¹⁵Uğur Büyüktepe, s.148.

¹⁶Lucyna Czechowska, “The Concept of Strategic Partnership As an Input in the Modern Alliance Theory”, *The Copernicus Journal of Political Science*, 2013, (pp.36-51), p.42.

1.2. İttifak Kavramı

İttifak teorisi, uluslararası ilişkilerin en çok ihmal edilen alanlarından birisidir. Muhafazakâr kuramcılar bunu genellikle güç dengesi veya bir sistemin yapısı gibi siyaset biliminin diğer kategorilerinin tanımına ek olarak ele alırlar. İstatistiksel yöntem kullanan araştırmacılar genellikle ittifakların sayısı ve çatışmaların sıklığı gibi belirli sabitler arasındaki korelasyonlara odaklanırlar, ancak ittifak oluşumu ve sona ermesinin siyasi süreçlerine odaklanmazlar. Uluslararası iş birliğinin belirli yönlerine ilişkin bazı değerli analizler yapılmış olsa da, çok az sayıda kuramcı tutarlı ve bütüncül bir ittifak teorisi geliştirmeye karar vermiştir. Oyun teorisi veya kamu yararı teorisi gibi ilgili alanlardaki teorilerden yararlanma çalışmaları olmakla beraber daha sık olarak, belirli ittifaklar, genellikle kusurlu bir teorik içerikle, tarihsel bir perspektiften analiz edilmiştir. İttifaklar üzerine çalışan araştırma ve geliştirme merkezlerinin sayısı, bu konularda çalışan akademisyenlerin sayısı ve konuyla ilgili genel kabul görmüş literatür göz önüne alındığında, uluslararası ilişkiler bilimi içerisinde bir ittifaklar bilimi veya yaygın olarak anlaşılan bir ittifaklar teorisi olduğu varsayılabilir.¹⁷

Uluslararası ilişkiler alanında, devletlerin kolektif davranışları entente, koalisyon, pakt ve blok olarak da bilinmektedir. Entente, iki veya daha fazla ülke arasında belirlenmiş hedefler doğrultusunda, çok az karşılıklı taahhülle, geçici bir koordinasyon eksikliği olarak tanımlanabilir.¹⁸ Bunun en iyi örneği Fransa ve İngiltere arasındaki yakınlaşmayı simgeleyen 1904 tarihli “*entente cordiale*”dir; Fransa Fas’ın siyasi statüsünü değiştirmeyeceğine söz verirken, İngiltere Fransa’yı Fas’taki ekonomik, mali ve askeri yeniliklerden muaf tutmuştur. Fransa ayrıca İngiltere’den 1882’de işgal ettiği Mısır’dan çekilmesini istemeyi reddetmiş olması.¹⁹ Küçük Antant (*The Little Entente*), 1921 yılında Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya arasında imzalanan ikili anlaşmaların bir sonucudur ve Balkanlar’daki statükonun bir devamı olarak kabul edilebilir. Sonrasında, Versailles statüsünün devamını isteyen Fransa, üç ülke ile ayrı ayrı anlaşmalar imzalayarak ententeye katılmıştır.²⁰

---

¹⁷Lucyna Czechowska, p.43.

¹⁸Glenn H. Snyder, *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1997, s.11.

¹⁹Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt:I-II 1914-1995, 15.baskı, Alkim Yayınevi, Ankara, 2005, s.30-34.

²⁰Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 14.baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1989, s.17.

Saldırmazlık paktları ve ententeler gibi daha esnek yapıların barışa katkısı ile belirli taahhütler içeren yazılı anlaşmalara dayalı ittifakların karşılaştırılması literatürde sıklıkla tartışılan bir konudur. İttifak oluşturma sürecinde, bir devlet genellikle taahhütlerini daha dar bir bağlamda tanımlamaya çalışırken, diğer devletlerin taahhütleri daha geniş bir şekilde tanımlanır. Dahası, bir kriz meydana geldiğinde veya üye devletlerden birine karşı doğrudan bir tehdit oluştuğunda, diğer devletler prestij ve güvenilirliklerini kaybetmemek için ittifak anlaşmasının yorumlanabilir ve esnek maddelerini kullanmak yerine, yardım etme konusundaki isteksizliklerini rasyonalize etmeye çalışırlar. Devletlerin, özellikle de büyük güçlerin en büyük korkularından biri güvenlik açığıdır. Ülkeler genellikle barış zamanında değil savaş patlak verdiğinde ittifak taahhütlerini yerine getirirler.²¹

Bir ittifak ile bir antant arasındaki temel fark, ittifakların caydırıcı bir işleve sahip olmasıdır. İttifakların en önemli işlevlerinden biri müttefiklerini kontrol altında tutmak ve onlardan gelebilecek potansiyel tehditlerin önüne geçmektir. İttifakların üç temel sorunu; taahhüt anlaşmalarında esnekliğin olmaması, devletlerin taahhütlerini yerine getirmeyip güvenilirliklerini kaybetme korkusu ve büyük ortağın baskısına maruz kalmaktır. Ancak totaliter rejimlerde ittifak anlaşmalarına uyum, demokratik rejimlerdekinden biraz daha farklı olabilmektedir. SSCB ve Çin arasındaki 1950 ve 1955 tarihli dostluk anlaşmalarında olduğu gibi, bir önceki hükümet tarafından imzalanan anlaşmalar yeni hükümet tarafından göz ardı edilebilir. Burada önemli olan, ittifak anlaşmalarının yapısıdır. Antant gibi daha esnek bir yapının işlevselliğine odaklanılarak, ittifak anlaşmalarının bazı dezavantajlarının aşılacağı savunulmaktadır.²²

Koalisyonların şekli ve süresi ittifaklar ve paktlardan farklıdır. Koalisyonlar genellikle belirli bir amaç ve süre için kurulur. Örneğin, 2003 senesinde Irak'a karşı oluşturulan koalisyonda, taraflar operasyon tamamlandıktan sonra dağılmıştır. Bugün Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF) NATO liderliğinde 48 ülkeden oluşan bir koalisyon tarafından desteklenmektedir. Dolayısıyla koalisyonlar ittifaklara göre daha fazla devletten oluşma eğilimindedir.²³

---

²¹Robert A. Kann, "Alliances versus Ententes", *World Politics*, Vol.28, No.4, 1976, (pp.611-621), p.611.

²²Oral Sander, s.375.

²³Glenn H. Snyder, *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1997, s.12.

“Blok” terimi Soğuk Savaş sırasında yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Genelde beraber hareket etme eğiliminde olan birliktelikleri tanımlamak için kullanılır. Bu anlamda özellikle ellilerde eski Doğu Bloku ve Batı Bloku gibi terimler en iyi örneklerdir. Blok tipi ittifaklar, ittifakların kapsamından daha fazlasını, devletlerarası ilişkilerde olabilecek hemen her şeyi kapsar.²⁴

Pakt ve ittifak terimleri sıklıkla literatürde birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bazı ittifakların yazılı bir anlaşması olmamasına rağmen Amerika-İsrail veya Sovyetler Birliği-Mısır örneğinde olduğu gibi, genelde paktların yazılı bir anlaşması vardır. Varşova Paktı, Balkan Paktı ve Bağdat Paktı bunlara örnek gösterilebilir. 1990’lardan bu yana, Soğuk Savaş geleneği nedeniyle “ortak çıkar” bağlamında devletlerarası ilişkileri tanımlamak için kullanılan “stratejik ortaklık” yerine “koalisyon” terimi sıklıkla kullanılmaktadır. Soğuk Savaş sözlüğünün en yaygın kullanılan terimlerinden biri olan ittifaklar, ötekine karşı güvenlik sağlamak üzere tasarlanmış ve ideolojik dogmalara dayalı esnek olmayan yapılar olmakla birlikte, üyeler ancak olası bir “çatışma” nedeniyle bir araya gelirdi.²⁵

Stratejik ortaklıklar çıkar ittifaklarıdır ve üyelerin kilit konularda en azından benzer paradigmalara sahip olmalarını gerektirir. Bu bağlamda, ittifakların “gereklilik” tarafından yönlendirildiğini, stratejik ortaklıkların ise “dışarıdakiler” tarafından yönlendirildiğini söyleyebiliriz. Buna ek olarak, pakt, blok ve askeri koalisyon gibi terimler bazen iki ülke arasındaki yakın ilişkiyi yansıtmak için kullanılır. Bakıldığında stratejik ortaklıklar Soğuk Savaş sonrası konjonktürün koşullarına göre şekillenen bir ilişki biçimiyken, pakt ve bloklar askeri ilişkilerden önce gelen daha güvenlik odaklı yapılarıdır. Bu kavramlar arasında benzerlik olsa da, oluşma nedenleri ya da yolları açısından birçok farklılık bulunmaktadır.²⁶

Uluslararası ilişkilerin en tartışmalı konularından birisi olan ittifaklar, tarih boyunca devletlerin dış politikada kullandığı en önemli araçlarından birisi olmuştur. Bu konuyla ilgili araştırmalar antik çağlara kadar uzanmaktadır. Thucydides’in ünlü eseri “*Peloponez Savaşları*” ittifak ilişkilerini detaylı bir şekilde incelerken, antik Çin ve

---

²⁴Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4.baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s.327-328.

²⁵N. J. Rengger, *Treaties and Alliances of the World*, Gale Research Co., New York, 1990, p.6.

²⁶N. J. Rengger, p.6.

Hindistan’da da bu konuyu ele almış eserler vardır. Sun Tzu’nun Savaş Sanatı ve Niccolo Machiavelli’nin Prens adlı eserleri de ittifak ilişkilerine dair bilgiler içermektedir.²⁷

Bu kadar eski bir çalışma konusu olmasına rağmen, kavramın net bir tanımı üzerinde hala bir fikir birliği yoktur. Mevcut tanımların çoğu ittifak kavramının güvenlik boyutunu vurgulamakta ve devletlerin ulusal güvenliklerini ortaklaşa sağlamak için sıklıkla ittifaklar kurduklarını savunmaktadır. En basit ifadeyle ittifak kavramı, birbirlerine siyasi/askeri yükümlülükler ve faydalar sağlayan taraflar arasındaki bir koalisyon anlaşması olarak tanımlanabilir.²⁸

İttifak ilişkilerini analiz eden teorik çalışmaların bir kısmı ittifakların oluşumunu dış faktör ve tehdit algılamalarına bağlarken, diğer yaklaşımlar daha çok iç faktör ve tehdit algılamalarına odaklanmaktadır. Bu konuda en yaygın görüş, devletlerin ulusal güvenliklerini sağlamak için ittifak arayışına girdikleri yönündedir. Stephen M. Walt ittifak kavramını; iki veya daha fazla egemen devlet arasında güvenlik konularında iş birliği yapmak üzere kurulan resmi ya da gayri resmi bir ilişki olarak tanımlamaktadır. Glenn H. Snyder’a göre ise ittifak; üyelerin kendi güvenliklerini sağlamak için diğer devletlere karşı askeri güç kullanmalarını ya da kullanma tehdidinde bulunmalarını önlemek için oluşturulan resmi bir devletler koalisyonudur.²⁹

1.3. Stratejik Ortaklık ve İttifak Arasındaki İlişki

Stratejik ortaklık kavramındaki bir diğer karışıklık da “stratejik ortaklıklar”, “koalisyonlar” ve “stratejik ittifaklar” terimleri arasındadır. Stratejik ortaklık ve stratejik ittifak genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır. Asıl tartışma “stratejik ortaklık” ve “ittifak” terimlerinin ne ölçüde birbirinin yerine kullanılabileceği ve hangisinin diğerini kapsadığı ile ilgilidir.³⁰

---

²⁷Esme Özdaşlı, “Stratejik Ortaklık Kavramı ve Azerbaycan’ın İsrail Politikası”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Isparta, 2012, s.20.

²⁸Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Geliştirilmiş İkinci Baskı, Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s.27-28.

²⁹Stephen M. Walt, *The Origins of the Alliances*, Cornell University Press, New York, 1987, p.12.

³⁰Cenap Çakmak, s.75.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, ittifak ve stratejik ortaklık terimleri devletler arasındaki yakın ilişkileri tanımlamak için sıklıkla kullanılmıştır. Stratejik ortaklık tanımında da belirtildiği gibi, ittifak ve stratejik ortaklık arasında net bir ayrışma yoktur. Bazıları stratejik ortaklıkları ittifakın gelişmiş bir şekli olarak görürken, diğerleri stratejik ittifakların ittifakları da içeren daha geniş bir iş birliği süreci olduğunu savunmaktadır. Stratejik ortaklığın ittifaktan sonraki adım olduğunu savunanlar, stratejiyi geniş anlamda yorumlayanlardır. Buna göre, stratejik ortaklığı olan ülkeler genellikle zaten askeri bir ittifakla birbirine bağlıdır. Stratejik ortaklık, iki müttefikin daha fazla alanda iş birliği yapacağı anlamına gelir. İttifak kavramı her şeyden önce askeri bir ilişki biçimidir ve genellikle savunma ve güvenlik alanında iş birliğini içerir ya da öncelikle gerektirir. Stratejik ortaklık kavramı ise askeri ilişkilerle sınırlı kalmayan, diğer alanları da kapsayan ve hatta gerektiren bir ilişki modelidir. Stratejik ortaklık modeli, daha 1990'lı yıllarda, mevcut Türk-Amerikan ittifakının askeri-güvenlik odaklı bir ilişki olmasına tepki olarak ve ilişkiye ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlar ekleme istek ve ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında stratejik ortaklık, ilişkide ittifak boyutunu da içermektedir. Dolayısıyla ittifak ilişkisini içeren ya da diğer alanlarla tamamlayan bir ilişki modelidir.³¹

Ancak askeri ilişkiler açısından ittifaklar stratejik ortaklıklardan daha önemlidir çünkü genellikle savunma ve güvenlik anlaşmalarına dayanırlar ve bu nedenle daha somut ve bağlayıcı düzenlemeler sağlayabilirler. Öte yandan stratejik ortaklık, her ne kadar bu kadar net olmasa da, daha geniş alanlarda iş birliğini gerektirir. Elbette iki ülke arasında siyasi bir sorun yoksa ve askeri ilişki en az anlaşmaya dayalı bir ittifak kadar yakınsa, diğer alanlarda iş birliği stratejik ortaklık için bir ön koşuldur. Sonuç olarak, stratejik ortaklık “mükemmel askeri ittifakı diğer tüm alanlara yayma girişimi” olarak yeniden tanımlanabilir.³²

Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistem “ortak tehdit” kavramı üzerine inşa edilmiş ve “ortak çıkar” boyutu devletlerarası ilişkilerde ikincil planda kalmıştır.

---

³¹Gültekin Sümer, s.673.

³²Nuh Yılmaz, “Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa: Türkiye'nin Bağımsız Dış Politikasının Etkileri”, içinde *Türk Dış Politikası Yılı 2010*, der. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara, 2011, (ss.552-553).

1991'den bu yana yaşanan radikal değişim, ittifak ilişkilerini geleneksel görüşten çok daha kapsayıcı hale getirmiştir. İttifakların kurulmasında temel kriter ortak tehdit algısıdır ve tek başına kendini güvence altına alamayan bir devlet ittifakta yer alarak tehdidi ortadan kaldırmaya çalışır. Öte yandan stratejik ortaklık, devletlerin stratejik hedefleriyle ilişkilidir. Stratejik hedef, devletlerin stratejik dengesini korumak amacıyla manevra yapmasıdır. Bu sebeple, her ittifakın stratejik bir boyuta sahip olması beklenemez. Stratejik bir ittifak stratejik bir hedef gerektirir ve devletler bu hedef doğrultusunda birlikte çalışmalıdır. Yeni bölgesel stratejik yönelime yanıt olarak bu ortaklıklar askeri, istihbarat ve siyasi alanlarda çok boyutlu iş birliğini içermektedir. İttifaklar temelde “güvenlik” kaygılarına dayanırken, stratejik ilişkiler Sami Kohen'in ifadesiyle; *askeri, siyasi, ekonomik, ticari, kültürel vb. alanlarda “derin ve geniş” ilişkilerdir.*³³

Bu anlamda stratejik ortaklıklar, ittifakın tehdit odaklı güvenlik konseptinin ötesinde, oluşabilecek yeni fırsatların siyasi ve ekonomik kazanımlara dönüştürülebildiği bir iş birliği sürecini temsil eder. Genel olarak taraflar arasındaki stratejik ilişkiler askeri, siyasi veya ekonomik bir ilişki biçimi olarak değerlendirilirken, ittifaklar daha çok “ortak tehdit” kavramına dayalı askeri iş birliğine dayanmaktadır ancak literatürde iki kavram net bir şekilde ayıran bir sınıflandırma bulunmamaktadır.

Bu tanımların aksine Efraim Inbar, ittifak bağlarını, “*stratejik ortaklıktan daha üst düzey bir ilişki*” olarak tanımlarken, stratejik ortaklığı, “*iki ülkenin ortak bir müşteri üzerinde buluşması ve bu sorun üzerinde ortak bir pozisyon oluşturması*” olarak tanımlamıştır.³⁴ Ancak Inbar'ın görüşünün aksine, stratejik ortaklıkların ittifaklardan bir sonraki aşama olduğu görüşü çok daha yaygındır. Buna göre stratejik ortaklıklar askeri, siyasi veya ekonomik olmak üzere birçok farklı iş birliğini içermekte ve dolayısıyla güvenlik amaçlı ittifakları da kapsamaktadır.

Raymond Aron ittifakları kalıcı ve geçici olmak üzere iki grupta incelemiştir. Aron'a göre geçici ittifaklar “ortak bir düşman” temelinde kurulur ve bu düşman ortadan kalktığında ittifak varlık nedenlerini kaybeder.³⁵ Soğuk Savaş ittifakları geçici ittifaklara

---

³³Sami Kohen, “ABD ile Yeni Ortaklık”, *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/abd-ile-yeni-ortaklik-369255>, [Erişim Tarihi: 15.10.2023].

³⁴Cenap Çakmak, s.74.

³⁵Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Transaction Publishers, New Jersey, New Brunswick, 2003, p.27.

en iyi örnektir. Batı ya da Doğu bloğu korkusuyla kurulan bu koalisyonlar 1991'den bu yana işlevlerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Kalıcı ittifaklarda devletler zaman zaman çıkar çatışmaları yaşayabilir, ancak bu, bu devletlerin “*yakın gelecekte terörle mücadele kamplarına yerleştirileceği*” anlamına gelmez. Aron, ABD ile İngiltere arasında 20. yüzyılda başlayan ilişkiyi kalıcı bir ittifak olarak değerlendirmektedir.³⁶

Aron'un tanımına göre, Soğuk Savaş sırasında “ortak tehdit” nedeniyle bir araya gelmiş NATO ve Varşova Paktı geçici, ortak çıkarların evrimi olarak tanımlanabilecek stratejik ilişkiler ise kalıcı ittifaklardır. Bugün, Soğuk Savaş döneminde NATO ve Varşova Paktı içinde yakın iş birliği içinde olan ülkelerin birçoğunun farklı taraflarda yer aldığı düşünüldüğünde bu ayırım daha net anlaşılabilir. Örneğin, NATO ittifakı üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın bugün bir koalisyon oluşturması çok zordur. Benzeri şekilde, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Bulgaristan ve Macaristan gibi Varşova Paktı üyelerinin, NATO üyeliği tehdidi karşısında kurulan ittifaklarının geçiciliğine bir başka örnektir.³⁷

İttifaklar; askeri ittifaklar veya siyasi ittifaklar olarak da ayrışabilmektedir. Ancak, devletler arasında iş birliğini içeren koalisyon ilişkileri analiz edilirken, genellikle tek yönlü iş birliğinin birçok alana yayıldığı görülmektedir. Bu nedenle bazı yazarlar ittifakların daha geniş tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu geniş tanım, “ittifak” ve “stratejik ilişki” kavramları arasında ayırım yapmanın zor olmasının temel nedenidir.

İttifak düzenlemelerinin sürekliliği ve etkinliği taraflar arasındaki ilişkinin boyutuna da bağlıdır. Müttefik devletler arasındaki olası anlaşmazlıklar koalisyonun caydırıcı etkisini azaltır ve hedeflerine ulaşmasını zorlaştırır. Bu açıdan bakıldığında, “zoraki ittifaklar” olan ittifaklar, varlıklarının kaynağı olan ortak düşmanın ortadan kalkmasıyla kolayca yok olabilir veya işlevlerini büyük ölçüde yitirebilir. Stratejik ortaklıklar ise geniş bir yelpazede siyasi, ekonomik ve ticari alanları kapsadığı için daha zor ve zaman alıcı bir ilişki biçimi olarak değerlendirilmektedir. Ancak ortak düşmanın ortadan kalkmasıyla birlikte, askeri ittifakların varlık nedeni de sorgulanabilir. Örneğin

---

³⁶Raymond Aron, p. 28.

³⁷Michael Rühle, “NATO Ten Years After: Learning the Lessons”, *NATO Review*, <http://www.nato.int/docu/review/2011/11-september/10-years-sept-11/EN/index.htm>, [Erişim Tarihi: 13.10.2023].

Sovyet tehdidine karşı oluşturulan NATO, 1991’de SSCB’nin yıkılmasının ilan edilmesiyle varlık nedenini yitirmiştir. Bu durum NATO’nun varlığının sorgulanmasına yol açmış, ancak yeni düşmanlar ortaya çıktığı için tartışma şimdilik askıya alınmıştır.³⁸

Stratejik ortaklık kavramı çok kutuplu dünya düzenine uygun olarak ikili ilişkileri tanımlamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Kaynaklarına yönelik potansiyel bir dış tehditle baş edemeyen devletlerin ittifak arayışına girdiğini savunan teoriler, bu durumu “*güçlerin birleştirilmesi*” olarak adlandırmaktadır.³⁹

Stratejik iş birliği ve ittifaklar sıfır toplamlı güç mücadeleleriyle karakterize edilen bir uluslararası ortam gerektirir, çünkü stratejik ilişkileri canlı tutan küresel güç mücadelesidir. Bu anlamda stratejik ilişkiler, stratejik üstünlük hedeflerine hizmet eden bir tür ittifaktır. Dolayısıyla, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi jeopolitik mücadele oyunun kuralı haline geldiğinde, stratejik ilişkiler için elverişli bir ortam sağlanmış olur. Böyle bir ortamda küresel güçlerin bölgesel aktörlere yönelme arzusu, yukarıda da belirtildiği gibi, arzu ettikleri hedeflere tek başlarına ulaşma gücünden kaynaklanmaktadır. Bir taraf diğer küresel gücü güç mücadelesinin dışına ittiğinde, bölgesel müttefik arayışının devreye girmesi doğaldır. Aynı zamanda taraflar, küresel güç mücadelesinin ilerlemesi için hayati önem taşıyan bölgesel aktörleri ele geçirmek istemezler. İşte bu noktada stratejik ilişkilerin kurulması ve bunların ittifaka dönüşmesi anlam kazanır. Stratejik ortaklık ve ittifak kavramları arasındaki en önemli farklardan birisi, ittifakların genellikle resmi bir metne dayanması ve yasal kısıtlamalarla desteklenmesidir. Stratejik ortaklıkların açıkça tanımlanmamış olması nedeniyle net bir yasal dayanağı bulunmamaktadır. Devletlerin bir ittifaka katılımı genellikle zorlayıcı nedenlerden kaynaklanır. Güçlü dış tehditlerle karşı karşıya olan bir devlet ya da devletler grubu kendi güvenliğini sağlayamıyorsa, bir ittifaka katılmak isteyecektir. İkinci olarak, bir devlet ya da devletler grubu kendi güvenliğini sağlamanın maliyetini azaltmak için de bir ittifak kurabilir. İttifakın bilindik mantığının altında yatan bu nedenler, bir ittifakın stratejik önem kazanması için yeterli değildir, çünkü böyle bir ittifaka dahil olan devletlerin birincil kaygısı hayatta kalmalarını veya güvenliklerini

---

³⁸Michael Rühle, “NATO Ten Years After...”

³⁹Esmе Özdaşlı, s.29.

sağlamaktır. Hayatta kalma ve güvenlik kaygısı taşıyan ittifakların stratejik bir boyutu yoktur, zira bu devletler için bir zorunluluk anlamına gelir.⁴⁰

Dolayısıyla stratejik ittifak, stratejik bir hedef doğrultusunda farklı düzeylerde birlikte hareket eden iki veya daha fazla devletin iş birliği olarak tanımlanabilir.

1.4. Bölgesel Güç Kavramı

İttifaklar uluslararası politikada yer alan temel bir özelliktir. Realistlerin görüşüne göre uluslararası yapıdaki istikrarsızlık devletlerin güvenliği için tehdit oluşturur ve devletler olası tehditlere karşı güvence sağlamak amacıyla ittifaklar kurarlar. Ancak devletler yine de bu ittifaklara çok fazla güvenmez ve kendi güvenliklerini garanti altına almalarını sağlayacak bir güce ulaşmaya çalışırlar. Maksimum güç arzusuyla hareket eden tüm devletlerin birbirlerinin böyle bir hedefe ulaşmasını engelleme çabaları sonucunda ortaya çıkan güç dengesi de uluslararası istikrarın sağlanması açısından önemli bir faktördür.⁴¹

Konjonktürdeki değişiklikler, devletleri zaman zaman güvenlik arayışına girmeye zorlar ve devlet gücünü artırmak tek başına bu amaca hizmet etmeyebilir. Sistem tarafından teşvik edilen davranış her zaman daha güçlü olanın peşinden gitmek değil, onu dengelemektir. Bu nedenle, devletler güç dengesini kendi lehlerine iyileştirmek istediklerinde zayıf devletler bazen zayıf tarafa katılmayı tercih etmek isteyebilir çünkü güçlü taraf onlara üstünlük kurmakta, tehdit etmekte ve güven vermemektedir. Güvenlik ve savunma ihtiyaçlarının ortak karşılanması koşuluyla, zayıf taraftaki devletler bir araya gelerek kendilerini daha güvende ve rahat hissedecekleri arayışlara girebilirler.

Başta Hans Morgenthau olmak üzere realistler tarafından ortaya atılan güçler dengesi kavramının üç farklı boyutu vardır.⁴² Bunlardan ilki, “*denge analojisinin önerdiği ölçüm doğruluğu ile siyasi gücün ölçülmesinin imkansızlığı arasındaki*

---

⁴⁰Sümer Gültekin, “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı bir Bakış”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 10, Sayı: 2, (ss.671-698), s.672.

⁴¹Stephen M. Walt, “Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia”, *International Organization*, Vol.42, No.2, Spring 1988, (pp. 275-316), p.277.

⁴²William Moul, “Dangerous Balances, 1816-1989: A Simple Theory With Longitudinal Evidence”, *Review of International Studies*, Vol.28, 2002, (pp.657–676), p.657.

çelişki”dir. Siyasi gücü ölçmek, yani matematiksel olarak ifade etmek imkansızdır, çünkü güç metrik veya standart birimlerle ölçülemez. Bu sebeple güçler birbirine yakın olduğunda, bu meçhullük devletleri genellikle savaş yerine barışa yönlendirir. Ancak aynı zamanda savaşmayan iki kişinin dost mu yoksa düşman mı olduğu olası durumda hangi tarafta savaşacağı konusundaki belirsizliğin de temelini oluşturur. İttifak, kimin kiminle savaştığı konusundaki belirsizliği azaltmak için önemli bir araçtır. Güçler dengesi teorisinde ittifaklar güçleri bir araya getirmenin bir aracı olarak görülür, ancak devletler ittifakları ve ittifak tehdidini diğer devletleri uzak tutmak ya da onların desteğini kazanmak veya esirgemek için olduğu kadar iş birliğini sağlamak için de kullanırlar. Güvenlik söz konusu olduğunda, ittifak arayışları ve uygun devletlerle ittifaklar kurulması kaçınılmazdır.⁴³

Güç dengesi teorisini test etmenin en iyi yolu ittifakların nedenlerini incelemektir. Teorinin çeşitli versiyonlarında ortak olan, zayıf devletlerin güçlü devletlere karşı ittifaklar kurmasıdır. Devletler genellikle ya dış tehditleri dengelemeyi ya da daha güçlü devletin peşinden gitmeyi seçerler. Dengeleme, devletlerin tehditkâr bir devleti caydırmak ya da saldırması halinde galip gelmek için birlikte çalışmasıdır. Öte yandan, güçlüyü takip etmek, devletlerin güçlü devletin tehdidini güvence altına almak ya da başarılarından faydalanmak için onunla iş birliği yapmasıdır. Eğer devletler güç dengesi politikası izlemeye daha meyilli olurlarsa, güçlü devletler birçok uluslararası durumda daha kolay hareket edebilirler. Diğer devletler saldırganlık karşısında birleşir, bu nedenle devlet adamları birleşme olasılığına rağmen diğer devletlere karşı saldırgan politikalarından kaçınma eğilimindedir.⁴⁴

1.5. Bölgesel Güvenlik Kavramı

Güvenlik kavramı çeşitli dilbilimsel tanımlamalara ve uzantılara konu teşkil etmiştir. Başlangıcından bu yana, kelimenin en genel ve temel anlamı “sıkıntı içinde olma ve riskten kaçınma durumu” olmuştur. Tehdit ve risk algıları zaman içinde genişledikçe, güvenlik kavramı da farklı şekillerde tanımlanmıştır. Terim, uluslararası ilişkiler disiplininde bugünkü anlamıyla ilk kez ünlü Yunan filozof Thucydides

---

⁴³William Moul, s.658.

⁴⁴Stephen M.Walt, s.276-278.

tarafından “Peloponez Savaşları Tarihi” adlı eserinde Atinalıların Spartalılara karşı yaşadığı sıkıntıları anlatmak için kullanılmıştır. Bugün siyaset biliminde sıklıkla kullanılan reelpolitığın temel argümanı, ilk olarak Thucydides tarafından “*bellum omnium contra omnes*” (herkesin herkese karşı savaşı) terimi olarak ifade edilmiştir.⁴⁵

Güvenlik olgusu insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen bu alandaki akademik çalışmalar görece yenidir. Uluslararası ilişkilerin temel alanlarından biri olan güvenlik, İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana çalışılsa da ilk çalışmalar kavramın kapsamını sınırlandırmış ve güvenliğin askeri boyutunu temel alan geleneksel uluslararası ilişkiler yaklaşımı olan realist yaklaşıma göre değerlendirmeler yapılmıştır.⁴⁶

Bölge tanımı, belirli sayıda komşu devlet arasındaki din, dil, tarih veya ideolojik inanç benzerliklerine dayanan bir sosyo-kültürel analiz kategorisidir. Buna göre, komşu ülkeler arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel benzerlikler bir iç jeopolitik birim oluşturur ve bölge ülkelerinin sorunları birbirinden bağımsız düşünülemez.⁴⁷

Uluslararası ilişkilerin kurucu teorilerinden biri olarak kabul edilen realist teori, devleti uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak görmekte ve devletlerin güvenliğini sağlayacak merkezi bir otoritenin olmaması nedeniyle uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğunu iddia etmektedir. Uluslararası ortam anarşik bir yapıya sahip olduğu için en önemli sorun devletin güvenliğini sağlamaktır ve bu aşamada her devlet kendi güvenliğini sağlamakla yükümlüdür.⁴⁸

Realist görüşe göre, ulusal güvenlik konuları uluslararası politikanın gündemini oluşturur ve güvenliği öncelikle askeri unsurlarla ilgili bir konu olarak ele alır. Ulusal güvenlik konuları askeri ve siyasi konulardan ortaya çıkar ve realistler tarafından yüksek politika olarak adlandırılır. Buna ek olarak, devleti etkileyen ekonomi, sağlık, çevre ve diğer konular ikincil öneme sahip düşük politika olarak kabul edilir.⁴⁹

---

⁴⁵David A. Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 1997, (pp.5-26), p.5.

⁴⁶Sait Yılmaz, “Güçsüz Güç”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (3), 5, 2007, (ss.67-103), s.70

⁴⁷Alexander Wendt, “Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics.” *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, (pp.391-425), p.392

⁴⁸Davut Ateş “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (10), 2009, (ss.11-25), s.17.

⁴⁹Tarık Oğuzlu “Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Açılıyor mu?”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (6), 2007, (ss.7-42), s.14.

Bölgesel güvenlik, belirli bir coğrafi bölgedeki ülkelerin güvenlik, istikrar ve ortak çıkarların korunmasını sağlamak için gösterdikleri kolektif çaba ve aldıkları tedbirleri ifade eder. Siyasi istikrarsızlık, terörizm, sınır aşan suçlar, bölgesel anlaşmazlıklar ve salgın hastalıklar veya doğal afetler gibi geleneksel olmayan çeşitli güvenlik tehditlerinin ele alınmasını içerir. Bu çabalar iş birliğini teşvik etmeyi, uluslar arasında güven inşa etmeyi ve bölgede barışı korumayı amaçlar. Siyasi açıdan bölgesel güvenlik, istikrarlı ve şeffaf siyasi sistemlerin sağlanması için iyi yönetim, demokrasi ve insan haklarına saygının teşvik edilmesi anlamına gelir. Ekonomik açıdan ise bölge uluslarının refah ve esenliğini arttırmak için ticaret, yatırım ve ekonomik entegrasyonun teşvik edilmesini içerir. Askeri boyutlar, çatışmayı önlemek ve bölgenin savunmasını sağlamak için güç dengesinin korunması, silahların kontrolü ve kriz yönetimine odaklanır. Çevresel boyut, bölgenin ekosistemlerini korumak ve potansiyel istikrarsızlık kaynaklarını ele almak için iklim değişikliği, doğal afetler ve kaynak yönetimini ele almayı içerir. Son olarak, sosyal boyut, bölgedeki tüm insanların refahını ve katılımını sağlamak için sosyal eşitsizliklerin ele alınmasını, eğitim, sağlık ve sosyal uyumun teşvik edilmesini içerir. Bölgesel güvenlik çalışmalarında iki teori ya da yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Karl Deutsch'un Güvenlik Topluluğu Teorisi, diğeri ise Barry Buzan ve meslektaşları tarafından geliştirilen Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisidir (RSCT).⁵⁰

1.6. Stratejik Ortaklık ve Bölgesel Güvenlik Arasındaki İlişki

İttifakların uluslararası iş birliği ve güvenlik üzerinde farklı derecelerde etkisi vardır. Güvenlik devletler tarafından satın alınabilen bir olgu değildir, çeşitli girdilerin bir sonucu olarak oluşur. Bu anlamda devletler güvenliğin hem üreticisi hem de tüketicisi konumundadır. Güvenliğin endüstriyel kapasite, doğal kaynaklar ve eğitimli nüfus gibi üretken faktörlerin bir sonucu olduğu söylenebilir. Manipüle edilemeyen bu faktörlerin yarattığı güvenliğin yanı sıra devletler gerektiğinde manipüle edilebilen

---

⁵⁰Fikret Birdişi, "Bölgesel Güvenlik", içinde *Güvenlik Çalışmaları*, ed. Oktay Bingöl, Ali Bilgin Varlık, Cilt:1, İstanbul Arel Üniversitesi Yayınları, 2021, (pp.335-357), p.340.

faktörleri de kullanarak güvenliklerini artırmaya yönelik adımlar atarlar. Bunlardan en önemlileri silah alımı ve askeri ittifaklardır.⁵¹

Güvenlik, çoğunlukla silahlanmadaki artışla doğru orantılı olarak artar, ancak yüksek silahlanma seviyelerine ulaşıldığında artış oranı azalabilir. Bu durum ittifaklar için farklıdır. Bazı ittifaklar devletlerin güvenliğini artırırken, bazıları hiç katkıda bulunmayabilir ve hatta bazıları devletleri ittifaktan önce olduklarından daha riskli bir konuma sokarak güvenliğini azaltabilir. İstenen güvenlik seviyesine ulaşmak için gereken silah ve ittifak karışımına karar verirken, devlet aynı zamanda her bir üretici faktörün maliyetini de göz önünde bulundurmalıdır. Burada söz konusu olan maliyet, karar vericinin karar vermek için yapmaya razı olduğu fedakârlıklardır. Silahlanmanın maliyeti nispeten açık ve net bir şekilde ölçülebilirken, ittifakların maliyetini tahmin etmek zor ve karmaşıktır. Devletlerin karşılıklı anlaşmalar veya vaatlerle temsil edildiği durumlarda, ittifakların istenen davranışı sergilemesi beklenir.⁵²

Bazı devletlerin güvenlik kaygıları olmadığı halde koalisyon kurma çabalarının temel nedeni, sınırlı kaynaklarını güvenlik amaçlı silahlanmaya harcamak yerine ittifaklar yoluyla çözüm aramaları ve bu tercihle kendi iç toplumsal sorunlarına daha fazla kaynak ayırabilmeleridir. Bu ikilem ittifak literatüründe “*guns versus butter dilemma*” ikilemi olarak anılmaktadır.⁵³ İttifaklar aynı zamanda güvenlik sağlayabildikleri için de tercih edilmekte ve devletlerin kıt kaynakları silahtan ziyade refaha yönelmektedir. Dolayısıyla sadece güvenlik kaygıları değil, iç siyasi sorunlar ve ekonomik talepler de ittifakların nedenleri arasındadır.⁵⁴

İttifakların güç dengesi sisteminin temel bir parçası olduğu açıktır. Bu bağlamda ittifaklar, devletlerin belirli hedeflere ulaşmak için kullandıkları kaynaklar olarak görülebilir. Bunun bir nedeni, devletin müttefiklerinin gücüyle kendi kaynaklarından

---

⁵¹Michael F. Altfeld, “The Decision to Ally: A Theory and Test”, *The Western Political Quarterly*, Vol.37, No.4, December 1984, (pp.523-544), p.525.

⁵²Murat Çınar, “Uluslararası İlişkilerde Müttefiklik Kavramı ve Bu Çerçeve de Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkisinin Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2014, s.65.

⁵³Guns or Butter, Savunma harcamaları ile Sivil tüketim mallarına yapılan yatırımların dengelemesini açıklamak için kullanılmıştır. Nazi Almanyası’nda Joseph Goebbels:”*Yağsız yaşayabiliriz, ama barışa olan sevgimize rağmen, silahsız yaşayamayız. Yağ ile ateş edemezsiniz ama silahla, evet*” demiştir. Aynı yıl Hermann Göring bir konuşmasında “*Silahlar bizi güçlü kılar, ama yağlar sadece şişmanlatır*” demiştir. <https://political-economy.com/guns-or-butter/> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

⁵⁴Anessa L. Kimball, “Political Survival, Policy Distribution and Alliance Formation”, *Journal of Peace Research*, Vol.47, No.4, 2010, (pp.407-419), p.408.

daha fazlasını yapabilmesidir. Bir diğeri ise rakip ittifaklara karşı uluslararası sistemin denge ve istikrarını korumaktır. Öte yandan savaşta yalnız olmak değil, müttefiklerle birlikte savaşmak ve onların imkânlarını kullanmak da kötü bir seçenek değildir. Nihayetinde temel ilke, bir ittifakın bir devletin güvenliğini arttırması ya da en azından zayıflatmamasıdır.⁵⁵

İki ülke arasında çatışma olmaması onları doğal müttefik haline getirebilir. Ancak çatışma ya da yakınlık devletler arasındaki belirsizliği tamamen ortadan kaldırmaz. Doğal ortaklar her zaman müttefik değildir. Müzakere sürecinde çatışma ve ortak çıkarlar ittifakın genel değerini ve başarısını artırabilir ya da azaltabilir. Başka bir devletle çatışma halinde olan bir devletin olası bir savaşta düşmanın yanında yer alma ihtimali diğer devletlere göre daha yüksektir. Bu nedenle bu devlete karşı bir ittifaka katılmak, bu devletle bir ittifaka katılmaktan daha mantıklı olacaktır, çünkü bu ittifaka katılmak aralarındaki çatışmada ayarlamalar ve dolayısıyla tavizler gerektirecektir.⁵⁶

1.7. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi

Güvenlik çalışmalarının en önemli isimlerinden biri olan Barry Ice Security, güvenlik olgusunun ve algısının hangi koşullar altında geliştiğini açıklayarak güvenlik çalışmalarının tarihsel gelişimini tanımlamış ve bunları daha sonra geliştirdiği Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (RSCT) için temel olarak kullanmıştır.⁵⁷

Bölgesel Güvenlik Kompleksi kavramı ilk olarak 1983 yılında Barry Buzan tarafından geliştirilmiş ve daha sonra Ole Waever tarafından rafine edilmiştir.⁵⁸ Buzan'a göre bölgesel güvenlik kompleksi, güvenlik bağlamını oluşturan faktörlerle yoğun karşılıklı bağımlılık kavramının bir sentezidir. Güvenlik konularını beş alanda inceler: Siyasi, sosyal, ekonomik, çevresel ve askeri. Kopenhag Okulu tarafından vurgulanan güvenliğin beş boyutu, uluslararası, bölgesel, ulusal, yerel gruplar ve bireyler gibi farklı analiz düzeylerini incelemek için analiz düzeylerini derinleştirerek güvenlik

---

⁵⁵Murat Çınar, s.70.

⁵⁶Murat Çınar, s.48.

⁵⁷Barry Buzan and Lene Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press. 2009, p.39.

⁵⁸Merve Akbayır, Cem İsmail Savaş, "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı'nda Yalıtıcı Kavramı: Doğu Akdeniz ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz İİBF Dergisi* 21/2, 2021, (ss.226-244), s.229.

çalışmalarında kavramsal bir genişlemeye işaret etmektedir. Büyük ölçüde İngiliz Okulu'ndan esinlenen BGKK, kendisini güvenliğe çok taraflı bir yaklaşımı yansıtan Kopenhag Okulu ile de özdeşleştirmiştir.⁵⁹

“Kopenhag Okulu” kökeninde 1985 senesinde “Kopenhag Üniversitesi Barış ve Çatışma Araştırma Merkezi”ndeki “*Avrupa Güvenliği Çalışma Grubu*” tarafından “*Avrupa Güvenliğinin Askeri Olmayan Boyutları*” projesinin hayata geçirilmesine dayanmaktadır. Kopenhag Okulu, “Jaap de Wilde, Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre ve Elzbieta Tromer” akademisyenlerinin de katılımıyla güvenlik üzerine çalışan “Barry Buzan ve Ole Wæver” öncülüğünde çalışmıştır.⁶⁰

Seksenler sonrasında güvenlik çalışmaları konusu altında gelenekçiler ve yenilikçiler arasında geçen tartışmada bu okul, devletin tek güvenlik aktörü olduğuna inanan ve sadece silahlı bir güvenlik olduğuna odaklanan geleneksel yaklaşıma karşı bir grup olarak ortaya çıkmıştır.⁶¹

Kopenhag Okulu, güvenlik çalışmaları alt disiplinine yönelik üç yaklaşım geliştirmiştir. Bu üç yaklaşım Kopenhag Okulu'nun ana çekirdeğini oluşturmuştur. Bunlar; “güvenikleştirme kavramı, güvenliğin sektörel analizi ve bölgesel güvenlik kompleksleri”dir. Bu şekilde bölgesel güvenlik kompleksleri teorisi ilk olarak “Barry Buzan” tarafından sunulmuş ve Buzan bölgesel güvenlik kompleksini “*ulusal güvenlikleri temel güvenlik kaygularıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olan bir grup devlet*” olarak tanımlamıştır.⁶² Buzan'ın büyük ölçüde devlet merkezli ve askeri-politik olan orijinal tanımı, 2003 yılında Buzan ve Wæver tarafından, devlet dışı aktörleri ve diğer güvenlik sektörlerini de içerecek biçimde yeniden formülize edilmiştir. Revize edilen yeni tanımla beraber bölgesel güvenlik kompleksleri “*temel güvenlik veya güvensizleştirme süreçlerine sahip bir dizi aktör (varlık), ayrı ayrı anlaşılamayacak*

---

⁵⁹Barry Buzan and Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, New York, 2003, p.13.

⁶⁰Başar Baysal, Çağla Lüleci, “Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 11/2, 2015, (ss.61-96), s.70.

⁶¹Sinem Akgül-Açıkmeşe, “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler*, 8/30, 2011, (ss.43-73), s.58.

⁶²Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1983, p.106.

veya çözülemeyecek kadar birbirine bağlı güvenlik sorunları” olarak tanımlanmaktadır.⁶³

Uluslararası ilişkiler çalışmalarındaki ilk bölgesel eğilim, Vietnam Savaşı’nın başarısızlığı ve Bretton Woods krizleri sonucunda ABD hegemonyasının sarsılmaya başladığı altmışların sonu ve yetmişlerin başında ortaya çıkmıştır. Yeni bölgeselleşme eğilimi ise doksanlarda Soğuk Savaş’ın iki kutuplu dünya sisteminin sona ermesi ve süper güçlerin güneydeki ülkelerin üzerindeki etkinin ortadan kalkmasıyla etkisini göstermeye başlamıştır.⁶⁴

Ole Wæver ve Barry Buzan bölgesel güvenlik kompleksinin yaklaşımını geliştirirken bu tarihsel ve sistemsel arka plandan yararlanmışlardır. Sömürgecilik çağında, deniz sömürgelerine sahip emperyalist güçler dünyayı kendi toprakları olarak algılamış, bu sebeple bağımsız bölgesel güvenlik dinamiklerinin kapsamı çok sınırlı kalmıştır. Soğuk Savaş döneminde bölgelerin iki hegemonu kendi etki alanları dahilinde tahsis edilmesi bağımsız bölgesel girişimlerin kapsamını sınırlamıştır. Öte yandan Soğuk Savaş sırasında Ortadoğu, Afrika ve Asya’da bazı bölgesel oluşumlar bu konuda teşvik edilse dahi bu oluşumları destekleyen hegemonlar bölgesel ilişkilere daha kolay nüfuz edebilir hale gelmiştir.⁶⁵

Sömürgecilik sonrası dönemde, yeni bağımsız devletler büyük güçlerden bağımsızlıklarını kazanıp dünya siyasetinin bir parçası haline geldikçe bölgesel güvenlik daha özerk ve önemli bir uluslararası politika meselesi haline gelmiştir. Soğuk Savaş’ın ardından iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi bu durumun daha da belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Bölgelerin özerkliğini ortadan kalkmasının ardından yaşanan büyük güç rekabetinin yokluğunda, yerel güçler yeni dönemde daha fazla siyasi manevra kabiliyeti bulmuştur. Dahası, Soğuk Savaş’ın ardından büyük güçler ve süper güçler kendi toprakları dışında gerçekleşen güvenlik sorunlarına müdahale etme konusunda isteksiz davranmışlardır. Bu durum bölgesel güvenlik dinamiklerinin kendi kendini

---

⁶³Barry Buzan and Ole Wæver, p.44.

⁶⁴Robert Kelly, “Security Theory in the New Regionalism”, *International Studies Review*, 9/2, 2007, (pp. 197-229), p.202.

⁶⁵Barry Buzan and Ole Wæver, p.15-16

idame ettirebilir hale gelmesine ve bölgesel güçlerin daha fazla sorumluluk üstlenerek kendi bölgelerindeki güvenlik meselelerinde daha aktif olmalarına zemin hazırlamıştır.⁶⁶

Öte yandan, küreselleşmenin ulus devletlerin ekonomileri, egemenlikleri ve kimlikleri üzerindeki baskıları, 1990'lardan bu yana hem ulus düzeyde hem de bölgesel düzeyde küreselleşmeye karşı bir güvenlikleştirme sürecine yol açmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin küreselleşmeyi kültürel emperyalizm veya hegemonya için bir araç olarak görmesi, küreselleşmenin etkilerine karşı bölgesel iş birliği süreçlerini hızlandırmıştır. Bölgesel ittifaklar, devletlerin küreselleşmenin sosyal, ekonomik ve güvenlik tehditlerine karşı koyma ve küresel sistemde daha güçlü olma çabalarını desteklemek için kurulmuştur.⁶⁷

Buzan ve Wæver, Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel yaklaşımların ve bölgesel güvenlik ilişkilerinin ne kadar önemli olduğunu iki temel varsayıma dayandırmaktadır. İlk olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde süper güçlerin rekabeti sona erdiğinde, küresel güçlerin dünyanın diğer bölgelerinde nüfuz kazanma çabaları azalmıştır. İkincisi, küresel güçler yerel yönetimlerin dünyanın diğer bölgelerindeki sorunlu alanlarla askeri müdahale ve stratejik rekabet yoluyla etkileşime girmesini istememektedir. Bu iki koşul, bölgesel devletlerin ve güçlerin kendi coğrafyalarında büyük güç hakimiyetinden nispeten uzak bir ortamda politikalarını sürdürmelerine olanak tanımaktadır.⁶⁸

Bölgesel güvenlik kompleksleri teorisinin temel önermesi, tehditlerin kısa mesafelerde uzun mesafelere kıyasla daha kolay yayılabilmesi nedeniyle, bölgesel güvenlik kompleksleri içerisinde karşılıklı güvenlik bağımlılığının doğal olarak çok daha yoğun olacağıdır. *“Tarihsel olarak tüm devletler komşularının kabiliyetleri ve niyetleri konusunda daha fazla endişe duymuşlardır. Güvenliği artırma süreçleri ve dolayısıyla güvenliğin karşılıklı bağımlılık derecesi, bu komplekslerin içindeki aktörler arasında, dışındaki aktörlere kıyasla daha yükündür”*.⁶⁹ Güvenlik, bölgeselleşmenin, yani ortak bir coğrafyadan kaynaklanan faktörlerin güçlü bir etkiye sahip olduğu bir

---

⁶⁶Rüştü Kaya, “Orta Asya ‘Bölgesel Güvenlik Kompleksi’ ve Şangay İşbirliği Örgütü”, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(Özel Sayı), 2019, (ss.53-71), p.58.

⁶⁷Barry Buzan and Ole Wæver, p.11-13.

⁶⁸Rüştü Kaya, p.59.

⁶⁹Barry Buzan and Ole Wæver, p.30

alandır. Coğrafi yakınlık güvenlik ilişkilerinde en etkili faktördür ve etkisi güvenliğin tüm alanlarında; askeri, siyasi, sosyal ve çevresel hissedilir. Güvenliğin bazı unsurları - ekonomik ve çevresel - aşkın bir karaktere sahip olsa da, bölgesellik birçok güvensizlik dinamiğinin merkezinde ve belirleyicisi olmaya devam etmektedir.⁷⁰

Bölgesel güvenlik kompleksleri teorisi, bölgeleri güvenlik açısından sadece bir bakış açısından ele almaktadır. Bu yüzden, bölgesel güvenlik komplekslerinin sınırları sadece güvenlik ilişkileriyle belirlenir. Bu tür durumlarda, bölgesel güvenlik komplekslerinin sınırları, bölgenin doğal, gerçek, kültürel, coğrafi veya tarihi sınırları ile her zaman örtüşmeyebilir. Bir bölgenin bölgesel güvenlik kompleksi olarak nitelendirilebilmesi için, bir grup devlet veya diğer aktörler arasında, onu çevresindeki güvenlik bölgelerinden ayıran ve birbirine bağımlı bir bütün haline getiren bağımlılık seviyesi olmalıdır.⁷¹

Bölgesel bir kompleks içerisinde yer alan devletler arasındaki güvenlik ilişkileri, bölgedeki güç dağılımı, köklü tarihi ilişkiler, sınır anlaşmazlıkları, etnik ilişkiler, ortak kültür vb. temellere dayanabilen dostluk ya da düşmanlık etrafında gelişebilir. Dolayısıyla bölgesel aktörler arasında rekabet, güç dengesi, iş birliği gibi faktörlerden herhangi biri bölgesel güvenlik kompleksinin oluşumunda etkili olabilir. İster dostluk ister iş birliği ister düşmanlık ister rekabet olsun burada önemli olan bölgesel güvenlik kompleksini oluşturan aktörlerin güvenlik etkileşimlerinin bir şekilde birbiriyle ilişkili olmasıdır.⁷²

Bölgesel güvenlik kompleksleri, Buzan ve Wæver tarafından gücün iç dağılımı ve onları oluşturan aktörlerin özellikleri açısından kategorize edilmiştir. Buna göre bölgesel güvenlik kompleksleri standart, merkezi, büyük güç ve süper kompleksler olmak üzere dört ana kategoride incelenmektedir. Standart bölgesel güvenlik komplekslerinde güvenlik ilişkileri bölgesel güçlerin etkileşimine bağlıdır ve bu çok kutuplu komplekslerin kutuplarını bölgesel güçler oluşturmaktadır. Merkezi kompleks, tek bir gücün hakim olduğu tek kutuplu bir komplekstir. Örneğin; bir süper gücün hakim olduğu bölge (Kuzey Amerika), büyük bir gücün hakim olduğu bir bölge (eski Sovyet

---

⁷⁰Barry Buzan and Ole Wæver, p.30

⁷¹Barry Buzan and Ole Wæver, p.47

⁷²Aslan Yavuz Şir, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya”, içinde *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi Bildiri Kitabı*, BİLGESAM, 2003, (ss.346-355), s.346.

alanı), bölgesel bir gücün hakim olduğu bir bölge ve kurumsal bir merkezileşme (AB). Büyük güç kompleksleri, küresel olarak etkili birkaç büyük gücü içeren iki veya daha fazla kutba sahip bölgesel güvenlik kompleksleridir. Buna örnek olarak 1945 öncesi Avrupa ile Çin ve Japonya'nın birlikte çalıştığı Doğu Asya kompleksi verilebilir.⁷³

Bölgesel bir güvenlik kompleksi içinde, tüm bölgesel kompleks tarafından paylaşılmayan ancak bir grup devleti etkileyen farklı güvenlik algıları ve bağımlılıklar farklı alt kompleksler yaratabilir. Dahası, Buzan ve Waever değişime açık kapı bırakmış ve bölgesel güvenlik komplekslerinin hem iç hem de dış nedenlerle zaman içinde değişebileceğini savunarak istikrarlı bir yapı kavramını reddetmiştir. Buna göre, bölgesel güvenlik komplekslerinin yapısı ve sınırları zaman içinde değişebilir. Yeni üyeler katıldıkça ya da ayrıldıkça kompleksin sınırları genişleyebilir ya da daralabilir.⁷⁴

Lake ve Morgan, çalışmalarında Buzan'ın bölgesel güvenlik kompleksi fikrini kullanmayı tercih etmiştir. Ancak, Buzan'ın tarih ve coğrafya okumasına eleştirel yaklaşmaktadır. Buzan ile Lake ve Morgan'ın bölgeleri sadece güvenlik ilişkilerinin ortaklığı açısından değerlendirmesi ve sınırlarını bu işlevsel yaklaşıma göre tanımlaması arasında bir uzlaşma olsa da, bölgesel güvenlik kompleksleri içindeki güvenlik ilişkileri için tarihsel değişkenlerden ziyade günümüzün somut güvenlik tehditlerinin daha belirleyici olduğunu savunmaktadırlar. Lake'e göre herhangi bir ortak güvenlik tehdidi bir bölgedeki devletleri bir araya getirebilir. Küresel sistem içindeki tüm sistemler bölgeseldir ve bölgeselliği sadece coğrafi yakınlık belirlemez. Devletlerin güvenlik açısından bağımlı olmaları için artık komşu olmaları ya da tarihsel olarak çok fazla ortak noktaları olması gerekmemektedir. Bazı devletler (çoğunlukla süper güçler ve büyük güçler), bir bölgeye komşu veya yakın olmasalar bile, belirli tehditleri algılamaları nedeniyle bölgesel bir güvenlik kompleksinin parçası olabilirler.⁷⁵

---

⁷³Barry Buzan and Ole Wæver, p.53

⁷⁴Fikret Birdişli, s.353.

⁷⁵David Lake, "Regional Security Complexes: A Systems Approach", in *Regional Orders: Building Security in a New World*, ed. David A. Lake, and Patrick M. Morgan, University Park: Pennsylvania State University Press, 1997, (pp.45- 68), p.50

2. TÜRKİYE-AZERBAYCAN İŞBİRLİĞİ: STRATEJİK ORTAKLIKTAN MÜTTEFİKLİK DÜZEYİNE

2.1. Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutu

2.1.1. Siyasi İlişkilerin Gelişimi

Kafkasyalı Türkler için Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Şubat 1917'de gerçekleşen ihtilal sonunda Çarlık yönetiminin yıkılmasıyla yeni fırsatlar doğarken, belli başlı tehditleri de beraberinde getirmiştir. Bölgedeki genel kargaşa ve otorite boşluğu ortamında Kafkasyalı Türkler ile diğer Müslüman halk Bakü ve Gence'de yoğunlaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin buhranlı dönemlerinde dahi Kafkasya Türkleri ile Anadolu'daki soydaşları arasındaki dayanışma ve yardımlaşma devam etmiştir. Bu çerçevede Türkiye ile Azerbaycan arasındaki siyasi ilişkilerin gelişimi 1918 senesiyle Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde başlamıştır. 31 Mart-3 Nisan 1918 tarihlerinde Bakü'de Ermeniler ile Müslümanlar arasında çıkan çatışmalar üç gün boyunca devam etmiş Müslüman mahallelerine saldıran Taşnaklar ve Bolşevikler, İngiliz kuvvetlerinin de desteğiyle Bakü'deki Türklerin evlerini yakıp yıkmış ve çok sayıda sivil halkı katletmiştir. Enver Paşa komutasında Osmanlı Devleti Bakü'deki bu duruma son vermek amacıyla harekete geçmiştir.⁷⁶

4 Haziran 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'nin; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile ayrı ayrı olarak imzaladığı “*Batum Antlaşması*” ile birlikte; Nahçıvan, Batum, Ahıska, Ahılkelek, Sürmeli, Şerur, Gümrü Osmanlı Devleti'ne yeniden katılmıştır.⁷⁷ Bunun sonucu olarak Gümrü Demiryolu Osmanlı'nın kontrolüne geçmiş ve bu sayede bölge halkına yardım edilebildiği gibi Bakü'ye kadar uzanacak olan askerî harekâtın da önünü açmıştır. Bu anlaşmanın 4.maddesine dayanarak o tarihte Batum'da bulunmakta olan Azerbaycan Heyeti Osmanlı'dan askeri yardım talebinde bulunmuştur. Bu sayede Türk ordusunun Azerbaycan'ı kurtarma harekâtının hukuki temeli de oluşmuştur. Bakü'nün siyasî ve iktisadî olarak da Osmanlı Devleti için büyük önem arz

⁷⁶ Gıyas Şüküroğlu, “Kafkas İslam Ordusu: Kuruluş, Teşkilatlanma ve Operasyonlar” Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2023, s.167.

⁷⁷ Esin Derinsu Dayı, Milli Mücadele Döneminde Elviye-İ Selâse Ve Nahçıvan, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt:22 Sayı:64-65-66*, 2006, (ss.91-118), s.94

etmesinin pek çok sebebi vardır. Bunlardan bazıları; Bakü'nün kurtulmasıyla birlikte doğudaki Türkler ile bağlantı kurulabilecek ve onların bağımsızlıklarının sağlanabilecek olması, Bakü'de ki petrol kaynaklarının da Bolşeviklerin veya İngilizlerin eline geçmesini engellemektir. Bu ve benzeri gerekçelerle Azerbaycan'da bir İslam Ordusu kurulması düşünülmüş ve Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa da bu ordunun kumandanlığına atanmıştır.⁷⁸

Bakü'nün kurtarılması için harekete geçen Kafkas İslam Ordusu, 20 Haziran 1918 tarihinde Bakü'nün batısında bulunan Gökçay cephesinden hareketle başlayan Türk birlikleri Bakü'ye doğru ilerlemelerini devam ettirmiş ve 15 Eylül 1918 tarihinde Türk birlikleri şehre girmiştir. Böylece Bakü Türklerin eline geçmiş ve neticesinde İngilizler Bakü'yü terk etmek zorunda kalmışlardır. Bakü'nün tekrar kazanılmasıyla Azerbaycan hükümeti Gence'den Bakü'ye nakledilmiştir. Bu yaşananlar Osmanlı Devleti'nin, her zaman Azerbaycan'ın yanında olduğunu ve destek verdiğini gösteren somut bir örnek olmuştur.⁷⁹

Mustafa Kemal Atatürk, Azerbaycan'da Sovyet hükümeti kurulduktan sonra Bakü Bolşevik hükümeti ile yakın temaslarda bulunmuştur. TBMM'nin kurulmasının hemen ardından 1920 yılında Mustafa Kemal Paşa tarafından imzalanan güven mektubu sonrasında Memduh Şevket Esental, TBMM Temsilcisi olarak Bakü'ye atanmıştır. Aynı şekilde İbrahim Abilov, Azerbaycan hükümeti tarafından Ankara'ya Temsilci olarak atanmıştır. 14 Ekim 1921 tarihinde Abilov, Mustafa Kemal Paşa'ya güven mektubunu sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 18 Ekim 1921'de Ankara Temsilciliğinin açılışında Azerbaycan bayrağını göndere bizzat çekmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Neriman Nerimanov başkanlığındaki Azerbaycan Sovyet Hükümeti'nden Anadolu'daki milli mücadele yıllarında maddi ve manevi destek almıştır.⁸⁰ Dönemin iki devlet adamı arasındaki yazışmalar, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin müttefiklik boyutunda olduğunu göstermektedir.⁸¹ Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Mustafa Kemal Atatürk, gerçekçilik ilkesinden ayrılmadan Azerbaycan politikasını döneminin koşullarına göre

---

⁷⁸Gıyas Şüküroğlu, , s.167.

⁷⁹Mustafa Sarı, "Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)". Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya 2010, s.160.

⁸⁰Mahir Aslan, "Atatürk ve Azerbaycan Politikası". Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008, s.4.

⁸¹Hüseyin Adıgüzel, *Atatürk, Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s.50.

oluşturmuştur. Nitekim, Atatürk 29 Ekim 1933 tarihinde yaptığı bir konuşmasında her imparatorluk gibi bir gün Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılacığını öngörmüş ve o zaman Türkiye'nin SSCB'nin idaresindeki dili, inancı ve öz kardeşlerine sahip çıkmaya hazır olması gerektiğini söylemiştir.⁸²

Bilindiği üzere Azerbaycan SSCB'ye bağlı on beş sosyalist cumhuriyetten biri olarak 1991 yılına kadar bağımsız bir dış politika yürütememiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen bölgesel ve küresel değişiklikler, 1991 senesinde Batı Bloku'nun Soğuk Savaşı kazanmasıyla ve 1918 yılında bağımsızlığını kazanan ilk devlet olan Azerbaycan'ı Türkiye Cumhuriyeti, 9 Kasım 1991 tarihinde resmen tanımıştır.⁸³ 14 Ocak 1992 tarihinde Sovyet işgalinden 71 yıl sonra Türkiye ve Azerbaycan arasında Diplomatik İlişkilerin Yeniden Kurulmasına İlişkin Anlaşma imzalanmıştır. Bu çerçevede, Bakü'deki Türkiye Temsilciliği, Azerbaycan tarihindeki ilk büyükelçilik olmuştur. Daha sonra Nahçıvan ve Gence'de Türkiye Başkonsoloslukları kurulmuştur. Azerbaycan Ankara Büyükelçiliği Ağustos 1992'de, İstanbul Başkonsolosluğu Ocak 1993'te ve Kars Başkonsolosluğu da Nisan 2004'te kurulmuştur.

Haziran 1992'de Ebülfez Elçibey Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Cumhurbaşkanı Elçibey, siyasi gündemini baskıcı ve totaliter devletlerle mücadele prensibi üzerine kurmuştur. Cumhurbaşkanı Elçibey'in dikkatini Ankara'ya çevirmesi, sadece bir yöneticinin kişisel dış politika önceliği veya duygusal bir tepki olarak değil, aynı zamanda genel bir karar olarak ortaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Elçibey, ülkenin bağımsızlığını korumak için Batılı ülkelerle yapılacak enerji anlaşmalarını göz önünde bulundurarak, Türkiye ile stratejik iş birliğinin geliştirilmesine özellikle dikkat etmiştir.⁸⁴ Bu tarihte, Azerbaycan ve Türkiye'nin Batı ile Doğu arasında bir enerji koridoru oluşturma girişimlerinin temelleri atılmıştır.⁸⁵

---

⁸²Ersoy Zengin, Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye Dışında Yaşayan Türklere Bakış: "Esir Milletler/Türkler Haftası" Etkinlikleri (1959-1980), *Türk Dünyası Araştırmaları Cilt:12 Sayı:238*, 2019, (ss.137-162), s.140.

⁸³Ercan Karakoç, *Atatürk'ün Dış Türkler Politikası*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.15.

⁸⁴Sabit Bağirov, "Azerbaijan's Strategic Choice In The Caspian Region", in *The Security of the Caspian Sea Region*. der. Gennady Chufirin, Oxford University Press, Stockholm International Peace Research Institute, 2001, (pp.178-194), p.179.

⁸⁵Fariz İsmailzade, "Turkey-Azerbaijan: The Honeymoon Is Over", *Turkish Policy Quarterly* (4), 2005, p.2.

1992-1993 yıllarında Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve etrafındaki yedi bölgenin Ermeniler tarafından (Rusya'nın desteği ile) işgali ve ülkedeki iç kargaşa ortamında Haydar Aliyev Nahçıvan'dan Bakü'ye davet edilmiştir. Azerbaycan'ın iç istikrarsızlığı ve Azerbaycan topraklarının %20'lik bir kısmının işgali, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'i dış politikada yeni öncelikler belirlemeye zorlamıştır. Bu dış politikadaki değişiklikler ilk başta Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde şüphe uyandırmış, ancak zamanla bunun bir denge politikası olduğu anlaşılmıştır. Cumhurbaşkanı Aliyev'in iktidarının 2003 yılına kadar devam eden yıllarında, ikili ilişkileri bir millet ve iki devlet çerçevesinde tanımlaması, taraflar arasındaki ilişkilerin tipik niteliğinin değişmediğini göstermiştir.⁸⁶

İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler, 2000'li yılların başından itibaren Azerbaycan ekonomisindeki olumlu gelişmelerden etkilenmiştir. Bunun bir sonucu olarak, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 2010 yılında Azerbaycan'a yaptığı resmi ziyaret sırasında hem Türkiye ile Azerbaycan Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması hem de Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDSİK) mekanizması imzalanmıştır. 2011-2016 yılları arasında YDSİK beş kez toplanmıştır. Bu toplantılar, ilişkilerin her alanda geliştirilmesine yardımcı olmuştur.

24 Nisan 2015 tarihinde Türkiye'de düzenlenen Çanakkale Savaşı'nın 100. yıldönümü etkinliklerine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'i davet etmiştir. Çanakkale Zaferi'nin 100. yıldönümünün sözde Ermeni soykırımının anılmasının 100. Yıl dönümüne denk gelmesi, Türkiye'nin bu konuda aktif bir diplomasi benimsemesinin bir sonucudur. Azerbaycan, Türkiye Cumhuriyeti'nin Ermenistan'ın otuz yıllık işgaline son vermesi, işgal altındaki toprakların kurtarılması ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda verdiği yardımı takdirle karşılamaktadır. Türkiye ve Azerbaycan, Kafkasya bölgesinde istikrar ve güvenliğin sağlanması, ekonomik ve ulaşım bağlantılarının yeniden tesis edilmesi, bölge devletleri arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi ve uzun vadeli barış için çabaları devam etmektedir.⁸⁷

---

⁸⁶Araz Aslanlı, "İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası", <http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=14&pid=10&lang=tr> [Erişim Tarihi: 20.05.2023]

⁸⁷Cavid Veliyev, *Azerbaycan-Türkiye Stratejik Ortaklığı Tarihi ve Güncel Boyutlar*, Ötüken, İstanbul, 2020, s.161.

2016 yılında Azerbaycan-Türkiye Yüksek Düzeyli Stratejik Konseyi'nin bir sonraki toplantısının Azerbaycan'da yapılması planlanmış ancak Türkiye'deki terör saldırıları nedeniyle Cumhurbaşkanı Erdoğan Bakü ziyaretini iki kez ertelemek durumunda kalmıştır. Bu olayların ardından Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Konsey toplantısı için Ankara'ya gelmesi Türkiye'de hem devlet hem de halk düzeyinde saygı ve takdirle karşılanmıştır.⁸⁸ İlham Aliyev'in Ankara'ya jest ziyareti Türk basınında “*Sen gelemezsen ben gelirim*”, “*Aliyev'den büyük jest*”, “*Kardeş ülkeden büyük jest*” şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁹ Cumhurbaşkanı Erdoğan, Azerbaycan'a “*kara günde dost olduğunu bizzat gösterdiği*” için teşekkür ederken, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de Türkiye'ye yönelik terör saldırılarını kınayarak, bu olayların Türk Devleti'ni yolundan döndüremeyeceğini ifade etmiştir. Hükümetler arasındaki yakınlaşma toplumsal düzeye de yansımıştır. Yapılan anketlerde Azerbaycan, Türkiye'nin en yakın dostu ve dış politikada birlikte hareket etmesi gereken ülke olarak tanımlanmıştır.⁹⁰

Başarılı siyasi ilişkilerin neticesinde; ticaret, bilim, teknoloji, sanayi, enerji, savunma, bankacılık, vize, turizm, sağlık, tarım, altyapı, ulaştırma, kalkınma, eğitim, iletişim, kültür ve çevre gibi alanlarda otuz kadar anlaşma yapılmıştır. İki ülke, ayrıca NATO ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası örgütlerde birbirlerine destek olmaktadır.⁹¹

2.1.2. Ekonomik ve Ticari İlişkiler

Azerbaycan'ın bağımsızlığının Türkiye tarafından tanınmasına kadarki süreçte iki ülke arasındaki ilişkiler ağırlıklı olarak ekonomik ve kültürel düzeyde, sınırlı çerçevede gerçekleşmiştir. SSCB'nin içinde bulunduğu darboğazdan çıkmak için bünyesinde yer alan milletlerin diğer ülkelerle ekonomik ilişkiler kurmasına izin

⁸⁸Aliyev'den büyük jest: Bugün Ankara'ya geliyor, <http://www.milliyet.com.tr/aliyev-den-buyuk-jest-bugun/siyaset/detay/2209776/default.htm> [Erişim Tarihi: 24.12.2022].

⁸⁹Aliyev tarihi zirve için Türkiye'de <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/aliyev-tarihi-zirve-icin-turkiyede/537522> [Erişim Tarihi: 24.12.2022].

⁹⁰Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Kara gün dostu olduğunu gösterdi”, <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-kara-gun-dostu-oldugunu-gosterdi-40069515> [Erişim Tarihi: 24.12.2022].

⁹¹Azerbaycan'la Yüksek Düzeyli Stratejik Ortaklık, <https://www.dunya.com/gundem/azerbaycan039la-yukse-duzeyli-stratejik-ortaklik-haberi-125737> [Erişim Tarihi: 20.08.2023].

vermesi, Sovyet sonrası dönemde Azerbaycan-Türkiye ekonomik ilişkilerinin gelişmesi için bir fırsat olmuştur.⁹² Bu süreç ayrıca, diğer devletlerle kendi iradeleriyle ekonomik ittifaklar kurulmasının ve bu ittifaklardan doğan yabancı yatırımlardan her hangi bir engelle karşılaşmadan çekilebilmenin önünü açmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilanıyla birlikte liberal ekonomiye geçiş süreci başlatılmıştır.⁹³ Bu sayede Azerbaycan Cumhuriyeti dış ticaret ilişkilerini kendisi yönetebilecek, kendi gümrük sistemini kurabilecek, serbest ticaret bölgeleri oluşturabilecek ve yurtdışında kendi ticari temsilciliklerini serbestçe açabilecek duruma gelmiştir. Ayrıca, Azerbaycan kendi yasalarına uygun olarak ekonomik anlaşmalar imzalayıp bu anlaşmaları parlamento onayına sunmaktadır.⁹⁴ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin Azerbaycan ekonomisi için önemi artmıştır. Azerbaycan için Türkiye, hem kendi içinde önemli bir pazar hem de Avrupa pazarına ulaşması için güvenli bir transit ülke haline gelmiştir. Öte yandan, bölgesel ve küresel enerji ve ulaştırma projelerinde iş birliği her iki ülke için de hayati önem kazanmıştır. 14 Ocak 1992 tarihinde imzalanan protokolle diplomatik ilişkiler büyükelçi seviyesine yükseltilmiş ve aynı zamanda yüzden fazla iş birliği anlaşması imzalanmıştır.⁹⁵

Azerbaycan bağımsızlığını kazandığında, eski ekonomik sistemin çökmesi, savaş durumunda olması ve savaş sonucu çok sayıda göçmenin ülkeye yerleşmesi nedeniyle ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde Azerbaycan'ın ekonomik sorunlarını çözmek için Türkiye tarafından çeşitli yardımlar yapılsa da yeterli olmamıştır. Çünkü o dönemde Türkiye siyasi istikrarsızlık, terörle mücadele ve enerji ihtiyacının artması gibi gerekçelerden dolayı büyük ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. 1991 yılında BM tarafından Irak'a uygulanan yaptırımlar nedeniyle ticari ilişkiler kesilmiş ve bu durum 1997 yılına kadar Türk ekonomisinde büyük bir yıkıma neden olmuştur. Bu dönemde bütçenin %30'u PKK terör örgütüyle mücadele için

---

⁹²Azerbaycan Respublikasının İktisadi Müstakilliyinin Esasları Hakkında Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyası Kanunu (25 Mayıs 1991) s.58-65. http://files.preslib.az/projects/republic/az/azr4_4.pdf

⁹³Mehmet Yüce, Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'ın Ekonomik Gelişim Seyri, *Türk Dünyası Araştırmaları Cilt:133 Sayı:263*, 2023, (ss.141-164), s.148

⁹⁴Azerbaycan Respublikasının İktisadi Müstakilliyinin Esasları Hakkında Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyası Kanunu, s.62.

⁹⁵Nesrin Sarıahmetoğlu, "Karabağ Sorununun Çözüm Sürecinde Türkiye ve Rusya", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2016, (ss:93-119), s.95.

kullanılmıştır.⁹⁶ Ayrıca Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı dönemde de 1970'ler ve 1980'lerde yaşadığı derin ekonomik krizlerin etkilerini halen yaşamaktaydı.⁹⁷ Bu anlamda, iç ekonomik zorluklar Türkiye'nin bölgesel politikasını ve bölge devletleri için bir rol model olma durumunu olumsuz etkilemiştir. Ancak bu dönemde batılı devletler Türkiye'yi bölge devletlerine ekonomik bir rol model olarak tanıtmış ve bu yolla kendileri ile ekonomik entegrasyonlarını sağlamaya çalışmışlardır. 1990'lı yıllarda yaşanan bu ekonomik ve siyasi sorunlar Türkiye'nin bölgede ekonomik bir güç olmasını ve diğer bölge ülkeleriyle rekabet etmesini engellemiştir. Yine de Türkiye, bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlere sosyalist modelden serbest piyasa ekonomisine geçmeleri için bazı programlar uygulamış ve krediler sağlamıştır.⁹⁸ Azerbaycan'ın liberal kapitalist sisteme entegre olabilmesi için reformlar yapmasına yardımcı olması amacıyla Eximbank, Azerbaycan'a kredi sağlarken, TİKA'da ekonominin dönüşümü için altyapı sağlamıştır. Azerbaycan'ın ekonomik sıkıntılar yaşadığı 1992 senesinde Türkiye, Eximbank aracılığıyla Azerbaycan ile 250 milyon dolarlık bir kredi yardımı anlaşması imzalamıştır. Bu kredinin 100 milyon doları Türkiye'den ithal edilen mallar için, kalan 150 milyon dolarını ise daha önce Türkiye tarafından onaylanmış projeler için kullanılması planlanmıştır.⁹⁹ Bu gelişmeler Türkiye'nin bölgeyle stratejik ilişkilerini geliştirmesi ve dış politika hedeflerine ulaşması için fırsat yaratmıştır.

Türkiye'nin teknik bilgi birikimi ve sanayileşme alanındaki deneyimi de Azerbaycan'ın Türkiye ile iş birliğinde önemli sebep olmuştur. Türkiye'nin ekonomik ve ticari kuruluşları ile özel şirketleri Azerbaycan pazarına ilgi göstermiştir. Türkiye cumhurbaşkanı ve başbakanına Azerbaycan'a yaptıkları ziyaretlerde çok sayıda iş insanı da eşlik etmiştir. Böylelikle Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde çok yönlü iş birliğinin geliştirilmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır. Azerbaycan'da faaliyet gösteren Türk şirketlerini diğer ülke şirketlerinden ayıran bir diğer temel faktör, bu şirketlerin aynı zamanda ekonominin tüm sektörlerinde de faaliyet gösteriyor olmasıdır. Türk

---

⁹⁶Toğrul İsmayıl, "Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu-Kardeşliğin Demir Bağları", *Avrasya Dünyası*,(2), 2018, (ss.42-48), s.45.

⁹⁷Seçkin Akdoğan, "Bağımsızlık sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti İlişkileri (1991-2000)", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2007, s.52.

⁹⁸Mustafa Aydın, "Relations with the Caucasus and Central Asia", çev. Mustafa Akşin, *Turkish Foreign Policy 1919-2006, Facts and Analysis with documents*, Utah, 2010, (ss.750-789), s.783

⁹⁹Mehmet Alagöz, Sinem Yapar, Ramazan Uçtu, "Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerimize Ekonomik Açından Bir Yaklaşım", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, s.67.

şirketlerinin desteğiyle inşaat, hizmet sektörü, tarım, gıda, bankacılık ve sigortacılık, tekstil ve hafif sanayide gelişmeler hız kazanmıştır.¹⁰⁰ Türkiye’den Azerbaycan’a en çok ihraç edilen mallar arasında gıda ve tarım ürünleri, makine ve yedek parçaları, inşaat malzemeleri, ipek ve tekstil ve mobilya ürünleri yer almaktadır. Azerbaycan’dan Türkiye’ye ihraç edilen mallar ise ağırlıklı olarak petrol ve petrol ürünleri olmuştur.¹⁰¹ 1993 senesinden bu yana Türkiye’nin Azerbaycan’a ihracatı, özellikle ihraç ürünlerinin Azerbaycan’da tanınmaya başlamasıyla artış yaşamış, karşılığında Türk şirketlerinin Azerbaycan’dan artan ithalatı ve bu ürünleri iç piyasada pazarlaması sonucunda iki ülke ticareti hızla artarak gelişim göstermiştir.¹⁰² Bununla birlikte, iki ülke arasındaki gümrük vergisi oranları nedeniyle dış ticaret potansiyeli sınırlı kalmıştır. Bu açıdan Rusya, gümrüksüz mallarını Azerbaycan’a ihraç ederek Azerbaycan’ın ithalatında önemli bir konumdadır. Diğer tarafta BP ve ABD, petrol yatırımlarıyla Azerbaycan ithalatında öne çıkmaktadır. Yaşanılan gümrük sorunlarına rağmen Türkiye hala ürün çeşitliliği bakımından ilk sırada gelmektedir. İşlenmemiş alüminyum, petrol yağları, işlenmemiş kurşun, pamuk ipliği, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, petrol yağları ve hayvan derileri Azerbaycan’dan ithal edilmektedir.¹⁰³ Türkiye 1994 yılında ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmış, bu durum Türkiye’nin başta Azerbaycan olmak üzere bölge ülkelerine verdiği ekonomik destekleri olumsuz etkilemiş ve Türkiye’nin bölgede ekonomik bir güç olmasını engellemiştir. Azerbaycan ekonomisi 1994 yılında imzalanan “Asrın Anlaşması”ndan sonra yeniden toparlanmaya başlamıştır. Türkiye, Azerbaycan’ın petrol dışı ekonomisine yaptığı yatırımlarla yabancı sermayeler arasında lider ülke konumundadır. Azerbaycan’ın ekonomisini çeşitlendirme ve petrol dışı ekonomiyi geliştirme stratejisi göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’nin Azerbaycan’ın petrol dışı ekonomisine yaptığı yatırımlar stratejik önem taşımaktadır.¹⁰⁴

---

¹⁰⁰Reşat Resullu ve Kenan Aslanlı, “Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkileri: Temel Eğilimler ve Başarılar”, ed. Cavit Veliyev, Reşat Resullu ve Kenan Aslanlı, *Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Stratejik Ortaklık*, Berikan, Ankara, 2011, s.78.

¹⁰¹Ali Asker, “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Pragmatist Boyutu”, içinde *21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu*, Ekoavryasya, 2011, Lefke, (ss.405-408), s.407.

¹⁰²Araz Aslanlı, Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25 (1) , 2018, (ss.15-27), s.22.

¹⁰³Azerbaycan Ülke Raporu, <http://www.vantso.org.tr/u/files/azerbaycan%281%29.pdf> [Erişim Tarihi:02.05.2023].

¹⁰⁴Neft Nedir? Neftçi Kimdir? <https://www.socar.com.tr/blog/etrokimya/neft-nedir-neftci-kimdir#:~:text=1994%20y%C4%B1nda%20Azerbaycan%C4%B1n%20Ulusal,petrol%C3%BCn%C3%BCn%20Avrupa'ya%20a%C3%A7%C4%B1mas%C4%B1%20sa%C4%9Fland%C4%B1> [Erişim Tarihi:02.10.2023].

2000’li yılların başından itibaren Azerbaycan ve Türkiye ekonomileri bir dönüşüm sürecinden geçerek hızla gelişen ve yükselen ekonomiler arasına girmiştir.¹⁰⁵ İki ülke ekonomisindeki bu dönüşümler ekonomik ilişkileri de olumlu yönde etkilemiştir. Azerbaycan, Türkiye’ye en çok yatırım yapan devletlerden biri olmuş, iki ülke arasında enerji projelerinin başlamasıyla birlikte birçok alanda ortak projeler gerçekleştirilmiş ve ticaret hacmi daha da artmıştır.¹⁰⁶

Azerbaycan en başından beri enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden dünya enerji piyasasına aktarılmasından yana bir tutum sergilemiştir. Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden dünya enerji piyasalarına ulaştırılması için ilk görüşmeler 1990’lı yılların başında başlamış ve ilk anlaşma 1993 yılında imzalanmıştır. Haydar Aliyev’in 8-10 Şubat 1994 tarihlerinde Türkiye’ye yaptığı resmi ziyaret sırasında taraflar, Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılmasını onaylayan “*Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve Kapsamlı İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair Anlaşma*” yı imzalamışlardır. Böylece bu tarihten itibaren Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden dünya enerji pazarlarına ulaştırılmasının önü açılmıştır.¹⁰⁷ Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 7-9 Aralık 1995 tarihlerinde Azerbaycan’a ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında iki ülke cumhurbaşkanları arasında görüşülen konulara ilişkin ortak bir bildiri imzalanmıştır. Bildiride, Azerbaycan Cumhuriyeti ve petrol konsorsiyumunun Hazar Denizi’nin Azerbaycan sektöründen dünya pazarına iki yönlü petrol ihracatı konusundaki kararından memnun oldukları ve ana petrol boru hattının Türkiye’deki Ceyhan limanına yönlendirilmesine istekli olduklarını teyit etmişlerdir. İmzalanan anlaşmalar ve deklarasyonlar Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden dünya pazarına ihracı bakımından önem taşımıştır.¹⁰⁸ Bu anlaşmalar, Azerbaycan’ın açık denizde ürettiği petrol ve doğal gazın Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergahı üzerinden dünya pazarlarına taşınması için yeni bir boru hattı sözleşmesinin imzalanmasını sağlamış ve

---

¹⁰⁵Ali Çelikkaya, Azerbaycan’da Petrol Dışı Vergi Sisteminin Gelişimi ve Reform Önerileri, *bilig Sayı:71*, 2014, (ss.93-122), s.95.

¹⁰⁶Mevlüt Karabıçak, “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığının Tarihi Gelişim Süreci” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt:5, Sayı:2, 2000, (ss.57-58)

¹⁰⁷Araz Aslanlı ve İlham Hasanov, *Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Platin, Ankara, 2005, s.149.

¹⁰⁸Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in ortak açıklaması, http://files.preslib.az/projects/toplu/v2/13_5.pdf, s.502-504. [Erişim Tarihi: 02.05.2023].

böylece Rusya boru hatlarının tekeline bağlılığı azaltarak batı ile Azerbaycan arasındaki enerji ilişkilerinde ilk “*oyun değiştirici*” adım olmuştur.¹⁰⁹ Atılan bu adımlar karşılıklı yatırımları da olumlu yönde etkilemiştir. Azerbaycan, Türkiye’deki yatırımlarını daha çok enerji sektörüne yönlendirmiştir. Böylece Türkiye’nin enerji ve dolayısıyla cari açığının azaltılmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Petrol dışı ekonominin geliştirilmesi Azerbaycan’ın ekonomik stratejisinin temelini oluşturmaktadır.¹¹⁰ Azerbaycan toplam dış yatırımlarının yaklaşık yüzde 50’sini Türkiye’ye yapmıştır. Bu tür yatırımlar iki ülke arasındaki yüksek güven düzeyini göstermekte ve karşılıklı bağımlılığı artırmaktadır.¹¹¹

TPAO’nun da %6,53’lük hissesine sahip olduğu BTC projesinin tamamlanması, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Türkiye-Azerbaycan iş birliği, BTC ile hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde stratejik bir özellik kazanmıştır. Bu iki ülkenin, duygusal konuşmalardan somut eylemlere geçmesinin bir örneği olmuştur.¹¹² Aynı sene SOCAR-TURCAS ortaklığı, Bakü-Tiflis-Ceyhan’ın ulaştığı Ceyhan limanında 4 milyarlık bir yatırımla 10 milyon ton ham petrol üretecek bir rafineri kurmak için EPDK’ya başvurmuştur. SOCAR, BTC’den çıkan petrolün bir kısmını işleyerek petrol ve petrol ürünleri olarak satmayı hedeflemiştir. Bu dönemde Türkiye, Ceyhan limanını Avrupa’nın en büyük petrol limanı olan Hollanda’nın Rotterdam limanına benzer şekilde Akdeniz’in Rotterdam’ı haline getirmeyi planlamıştır. Ancak, yüksek rekabet ve Ceyhan’da bir rafineri inşa etmenin yüksek maliyeti PETKİM’in özelleştirilmesinde etkili olmuştur.¹¹³ Devletin PETKİM’deki %34,5 oranındaki hissesi 2005 yılında özelleştirme politikaları çerçevesinde halka arz edilmiştir. 2006 yılında SOCAR, Türkiye akaryakıt pazarının lideri TURCAS Petrol A.Ş. ile ortaklık anlaşması imzalamıştır. Mayıs 2008’de SOCAR, PETKİM Petrokimya Holding A.Ş.’nin %51’ini 2 milyar 40 milyon ABD doları karşılığında satın almıştır.¹¹⁴ Devamında SOCAR, PETKİM’in İzmir Aliğa’daki arazisi üzerinde bir petrokimya

---

¹⁰⁹Turkey-Azerbaijan: Not Only Energy Affair, https://russiancouncil.ru/en/analytcs-and-comments/analytcs/turtsiya-i-azerbaydzhan-ne-tolko-energetika/?sphrase_id=111511905 [Erişim Tarihi: 25.09.2023].

¹¹⁰Mehmet Yüce, s.149.

¹¹¹Cavid Veliyev, s.275.

¹¹²Ünal Çeviköz, “Turkey in a Reconnecting Eurasia” <https://www.csis.org/analysis/turkey-reconnecting-eurasia> [Erişim Tarihi: 01.11.2023].

¹¹³Deputy minister: Azerbaijan's investments in Turkish economy estimated at 14.5B,

¹¹⁴Yabancı Ortaklıklar, <http://www.turcas.com.tr/tr/yazi.php?id=10>, [Erişim Tarihi: 18.12.2022].

tesisi kurmuş ve faaliyete başlamıştır. TURCAS tüm hisselerini kademeli olarak SOCAR'a satarak projeden ayrılmıştır. 2011 yılında SOCAR, TURCAS'ın PETKİM'deki %25 hissesini satın alarak şirket ismini SOCAR Turkey Enerji A.Ş. olarak tescil ettirmiştir. Böylece şirketin sermayesi 2,6 milyar liraya yükselmiştir. SOCAR, o dönemde 7 milyar dolarlık yatırımla Türkiye tarihinin tek seferde en büyük yatırımcısı olmuştur. Bu yatırım, yabancı sermayeye ihtiyaç duyan ve yabancı sermayesini çeşitlendirmesi gereken Türkiye için önemli bir gelişme olmuştur.¹¹⁵

2018 yılında TANAP ve Star Rafinerisi'nin açılmasıyla birlikte Azerbaycan'ın Türkiye'deki yatırımları özellikle enerji alanında artmıştır. Bu yatırım, büyüyen ekonomisi ve nüfusuyla fosil enerji kaynaklarına olan ihtiyacını karşılayamayan Türkiye için ekonomik ve siyasi açıdan stratejik bir öneme sahiptir. SOCAR, Türkiye'nin enerji sektöründeki yatırımlarına öncülük etmiştir.¹¹⁶ BTC boru hattı, Avrupa Birliği'nin (AB) güvenlik gündeminde çok önemli olan enerji arzı konusunda Azerbaycan ve Türkiye arasında güvenli bir güzergâh olduğunu göstermiştir. Bu, Rusya'nın Hazar enerji kaynaklarının küresel pazarlara pazarlanmasındaki tekeli ortadan kaldırmıştır.¹¹⁷ BTC ile elde edilen deneyimler, Hazar ve Azerbaycan doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştıracak olan Güney Gaz Koridoru'nun temelini oluşturmuştur. "Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR)" ve Türkiye'nin BOTAŞ ve TPAO şirketlerinin ortaklığıyla hayata geçirilen "Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi" (TANAP), Azerbaycan doğalgazını Avrupa'ya taşıyan ve Gürcistan-Türkiye sınırından başlayarak Türkiye-Yunanistan sınırına kadar uzanan 3.500 km'lik boru hattı zincirinin merkez halkasını oluşturmaktadır.¹¹⁸ Proje, Türkiye ve Avrupa pazarlarının enerji arz güvenliğine katkıda bulunmanın yanı sıra, güzergah ve kaynak çeşitliliği yaratarak gazın gazla rekabet etmesini sağlamaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği ülkeleri ile Hazar Havzası arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Bu projelerle Azerbaycan enerji kaynaklarından elde ettiği gelirle

---

¹¹⁵Sefer Levent, Socar'dan 'stratejik' talep, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sefer-levent/socardan-stratejik-talep-40822942> [Erişim Tarihi:02.05.2023].

¹¹⁶Deputy minister: Azerbaijan's investments in Turkish economy estimated at 14.5B, [https://en.azvision.az/news/94935/deputy-minister-azerbaijans-investments-in-turkish-economy-estimated-at-\\$14.5b.html](https://en.azvision.az/news/94935/deputy-minister-azerbaijans-investments-in-turkish-economy-estimated-at-$14.5b.html) [Erişim Tarihi:24.12.2022].

¹¹⁷Tuncay Babalı, "Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Oil Pipeline Project", *Perceptions: Journal of International Affairs* 10 (4) 2005, (ss.29-60), s.31.

¹¹⁸Trans-Anadolu Hattı'nda imzalar atıldı, <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/trans-anadolu-hattinda-imzalar-atildi-1073615> [Erişim Tarihi: 10.12.2022].

ekonomisini toparlamış ve böylece, petrol dışı sektörlerin de gelişmesinin önü açılmıştır. Enerji alanındaki işbirlikleri, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere de ivme kazandırmıştır. 2023 yılı sonunda iki ülke arasındaki ticaret hacmi bir önceki yıla göre yüzde 31 artarak 7,65 milyar Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁹

2.1.3. Kültür ve Eğitim Alanındaki İlişkiler

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki kültürel ortaklıklar, Türk boylarının Anadolu ve Kafkasya'ya göç etmesine dayanan köklü bir tarihe uzanmaktadır. Bu ilişkiler, sadece coğrafi geçmişe değil, ortak dil, tarihî bağlar, kültürel benzerlikler ve karşılıklı etkileşimlerle de şekillenmiştir. Güçlü tarihsel ve kültürel bağlarla birbirine bağlanmış bu ortak miras, günümüzde de canlılığını korumaktadır. Küresel düzeyde birçok ortaklığı paylaşan Azerbaycan ve Türkiye özellikle; öğrenci değişimi programları, kültürel etkinlikler, spor müsabakaları ve turizm faaliyetleri gibi alanlardaki iş birlikleri bunlara birer örnektir.

Kültürel ilişkileri gelişmesinde eğitim alanında 29 Şubat 1992 tarihinde imzalanan “*Büyük Öğrenci Projesi*” mutabakatı en önemli çalışmalarından birisidir. Bu karşılıklı öğrenci değişimi projesi kapsamında, 1992 senesinde başlayan mübadele ile Sovyetlerden ayrılan ülkelerden Türk kökenli binden fazla öğrencinin Türkiye’de eğitim alması planlanmıştır. Bu kapsamda Azerbaycan’dan çok sayıda öğrenci Türkiye’de lisans eğitimi için davet almıştır. Aynı durum Azerbaycan’daki üniversiteler için de geçerlidir. Bu değişim programları halen sürmektedir.¹²⁰ Ayrıca Türkiye, Azerbaycan vatandaşlarına Türkiye’de uygulanan Üniversite Yerleştirme Sınavlarında özel kontenjan açarak burslu eğitim alma imkânı sunmuştur.¹²¹

Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dini değerleri ve milli kimlikleri koruma amacıyla yapılan çalışmalar kapsamında 2001 senesinde

---

¹¹⁹Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 7,65 milyar dolar oldu, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-ile-azerbaycan-arasindaki-ticaret-hacmi-765-milyar-dolar-oldu-831059.html> [Erişim Tarihi: 22.01.2024]

¹²⁰Yaşar Kalafat, Araz Aslanlı, “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, içinde *Türk Dış Politikası* (ed. İdris Bal), Nobel Yayınevi, Ankara, 2004, s.465.

¹²¹Merve Yalçınkaya, Hayati Beşirli, “Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Bu Hareketliliğin Yükseköğretimin Uluslararasılaşma Sürecindeki Rolü”, *Karadeniz Araştırmaları XIX/74*, 2022, (ss.363-382), s.368.

Azerbaycan'da çok sayıda cami onarılmış ve yeniden yapılmıştır. Ayrıca çok sayıda din görevlisini de Azerbaycan'da hizmet vermek üzere bu camilerde görevlendirilmiştir.

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkilerin önemli dinamiğini oluşturan dil ortaklığı, tarihi geliş süreci içinde bir farklılaşma yaşamıştır. Nitekim Türkiye'de konuşulan dil, tarihte Batı ile olan etkileşimlerle değişimler gösterdiği, Azerbaycan'da konuşulan dilin ise Rusya ile olan yakın ilişkilerle değişerek bugünkü halini aldığı görülmektedir. Bu durum tarihten bu yana ortak kullanılan dilde günümüzdeki farklılıklar göstermesinin temel sebebidir. İki ülke arasında kültürel alanda faaliyet gösteren birçok yayın organı vardır. Bu yayınlar, Türk kültürüne ve diline verilen önemi vurgulamakta ve Türk kültürünün yayılarak daha geniş kitleler tarafından tanınmasına aracılık etmek ve Türk Dünyasının kültürel entegrasyonuna katkı sağlamaktadır. Bu yayınlara örnek olarak; “*Bilgi, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, Yesevi, Bilge*” gösterilebilir.¹²²

Azerbaycan'da Türk kültürü yoğun yaşanmaktadır. Bu durum kültürel etkileşim açısından Azerbaycan halkının Türkiye'ye olan ilgisini arttırmaktadır. Halklar arasındaki karşılıklı anlayış ve dostluk da son derece derinleşmiş ve gelişmiştir. Karşılıklı olarak düzenlenen kültürel etkinlikler, sanatçılar, yazarlar, sporcular ve bilim insanları gibi birçok farklı alandaki insanların bir araya gelerek kültür alışverişinde bulunmalarına ve yeni projeler üretmelerine olanak tanımaktadır.¹²³ Bu çerçevede bölge ve yöre kültürlerinin ortak paydalarının güçlendirilerek, soydaş ve akraba kültürleri arasındaki dayanışmanın artırılması önemlidir.¹²⁴

2.1.4. İkili İlişkilerin Bölgesel İşbirliği ve Güvenlik Açısından Önemi

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iş birliği alanlarının genişletilmesi ve daha da derinleştirilmesi, bölgesel ve küresel barış ve istikrar için büyük öneme sahiptir. Türkiye ve Azerbaycan, enerji, ulaştırma, ticaret, savunma ve güvenlik gibi birçok alanda iş

---

¹²²Yaşar Kalafat, Araz Aslanlı, s.393.

¹²³Ulviyye Sanılı Aydın, “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Son On Yılı (2006-2016): Kardeşlikten Stratejik İşbirliğine Uzanan Yol”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (13), 2018, (ss.38-62), s.51.

¹²⁴Ziyadhan Hasanov, “İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan-Türkiye İlişkileri,” Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2007, s.68

birliği yapmaktadır. Tarih boyunca iki ülke karşılıklı olarak birbirlerine destek vererek bölgesel ve uluslararası konularda ortak hareket etmiştir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iş birliği ve dayanışma, içerisinde yer aldıkları bölgede daha istikrarlı bir yapı oluşmasına da yardımcı olmaktadır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in düzenli olarak yaptıkları görüşmeler, stratejik ortaklıklarının güçlendirilmesi ve bölgesel iş birliğinin artırılması konusunda ciddi anlamda siyasi iradeye sahip olunduğunu göstermiştir.¹²⁵ Bu durumun bölgedeki diğer ülkeler üzerinde de olumlu bir etki yaratma potansiyeli vardır. Bölgede yaşanan güçler, kültürün bölgeye daha da yayılmasına vesile olup, bölgesel entegrasyon sürecinin de hızlanmasına yol açacaktır. Bu yöndeki gelişmelerin de ekonomik kalkınma, yatırım, ticaret ve turizm gibi alanlarda daha geniş iş birlikleri fırsatlarının önünü aması kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki bölgesel iş birliği bölgede barış, istikrar, kalkınma ve güvenliğe katkı sağlarken ticari ve turizm alanında da yeni fırsatlar yaratmaktadır.¹²⁶

Azerbaycan ve Türkiye, İslam İşbirliği Teşkilatı, Türk Konseyi, Türk-İslam İşbirliği Teşkilatı ve AGİT gibi birçok organizasyonda birlikte hareket etmektedir. Bu organizasyonlar, stratejik ortaklığın daha da güçlenmesine yardımcı olmaktadır. İki lke, stratejik konumları, güçlü ekonomileri ve uluslararası alanda etkili bir şekilde savundukları ortak çıkarlar nedeniyle uluslararası arenada önemli birer aktördür ve özellikle, Avrupa Birliği’nin enerji kaynaklarına erişiminde önemli birer aracı konumundadır. Dolayısıyla bölgesel enerji güvenliğini sağlama ve koruma konusunda alınacak tedbirler ve planlanan projeler açısından sadece bölgesel değil aynı zamanda küresel bir nitelik taşımaktadır. Enerji sektörü, iki ülke arasındaki iş birliğinin en önemli alanlarından biridir. Hazar Denizi’ndeki doğal gaz ve petrol kaynakları, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji ticaretinin temelini oluşurmaktadır.¹²⁷ Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi, Bakü-Kars demiryolu hattı, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında önemli bir lojistik bağlantı sağlamaktadır. Bu hat, Karadeniz’e kıyısı olmayan

---

¹²⁵Mitat elikpala, Cavid Veliyev, “Azerbaijan-Georgia-Turkey: An Example of a Successful Regional Cooperation”, *Kadir Has University CIES Policy Brief*, İstanbul, 2015, s.12.

¹²⁶Kerim şkrov, “Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Nüfus G: Yasal temelleri ve Dinamiği”, *1. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve Gelecek Perspektifi alıştayı Tebliğler*, 24-25 Mayıs 2012, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, (ss.73-79), s.74.

¹²⁷Abdullah Gökhan akır, “Hazar’a Kıyısı Olan lkelerin Enerji Potansiyelleri Ve Türkiye’nin Bu lkeler İle Olan Enerji İlişkileri”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2019, s.21.

Azerbaycan ve Orta Asya ülkelerinin deniz yoluyla erişimini kolaylaştırarak, Türkiye'nin doğu bölgelerinin demiryolu erişiminin artmasına ve lojistiğin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır.¹²⁸ Türkiye ve Azerbaycan, Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasındaki stratejik bir köprü görevi görmektedirler.¹²⁹

Türkiye ve Azerbaycan, bölgedeki terörizm, aşırıçılık ve ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmek için de birlikte iş birliği yapmaktadır. Bölgesel tehditler, barış ve istikrarı ciddi şekilde tehlikeye atmaktadır. Bu nedenle bu alanlardaki iş birliği de sadece iki ülke için değil, tüm bölge için de önem taşımaktadır. İki ülke arasında bölgesel güvenliği sağlamak için ortak askeri tatbikatlar ve diğer güvenlik önlemleri de dahil olmak üzere, savunma ve güvenlik konularında da iş birliği yapılmaktadır. Böylece, bölgesel güvenliğin korunması için gerekli olan koordinasyon ve dayanışma sağlanmaktadır.¹³⁰ Özellikle bölgeyi etkileyen güvenlik meselelerinde, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgali¹³¹ sırasında bölgesel sorunların çözümünde iki ülke sorunun çözülmesinde ortak hareket etmişlerdir ve bu ortaklık bölgede barışın ve istikrarın sağlanmasında etkili olmuştur.¹³² Ayrıca iki ülke, yenilenebilir enerji ve enerji teknolojileri gibi alanlarda birlikte çalışarak daha sürdürülebilir bir gelecek için çözümler aramaktadır. Bu sınır ötesi su kaynakları, enerji kaynakları ve çevre sorunları gibi ortak kaynakların yönetimi için de önemlidir.¹³³

Türkiye ve Azerbaycan'ın iş birliğinin istikrar ve kalkınma için önemli bir bölgesel potansiyele sahip olduğu açıktır. İki ülke arasındaki ilişkiler özellikle enerji ve savunma sanayii alanları başta olmak üzere, ekonomik iş birliği düzeyinde hızla gelişmektedir. Azerbaycan'ın doğal gaz ve petrol kaynaklarına erişim için Türkiye ile gerçekleştirdiği enerji projeleri bu iş birliğinin en önemli örneklerinden biridir. Ayrıca,

---

¹²⁸John C.K. Daly, "Will Kazakhstan Become a Full Partner in the Baku-Tbilisi-Kars Railway?", *Eurasia Daily Monitor*, Vol.11, No.7, 2014, <https://jamestown.org/program/will-kazakhstan-become-a-full-partner-in-the-baku-tbilisi-kars-railway/> [Erişim Tarihi: 20.10.2023]

¹²⁹Transit Boru Hatları, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-transit-boru-hatlari> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

¹³⁰Yaşar Kalafat, Araz Aslanlı, s.389.

¹³¹Dağlık Karabağ neden önemli, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorun ne zaman ve nasıl başladı? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54330024> [Erişim Tarihi: 20.10.2023].

¹³²Nazim Cafersoy ve Araz Aslanlı, "Türkiye-Azerbaycan Askeri İlişkileri", içinde (editörler: C. Veliyev, R. Resullu, K. Aslanlı), *Azerbaycan-Türkiye: dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*, Berikan Yayınları, Ankara, 2012, (ss.149-172), s.158.

¹³³Zeynep Salmanlı, "1991 Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.41.

savunma sanayii alanında ortak üretimler gerçekleştirilerek, karşılıklı bağımlılık ve güçlenmeyi amaçlamaktadır. İlişkilerin stratejik ortaklık seviyesine yükseltilmesi, iş birliğinin daha da güçlenmesine ve derinleşmesine imkân sağlamıştır. Her iki ülke de bu iş birliğine büyük önem vererek, ilişkilerin daha da gelişmesi için çaba göstermektedir. Bu kapsamda sık sık kültürel etkinlikler, festivaller ve spor müsabakaları düzenlenmektedir. Bu faaliyetler, toplumların birbirlerini daha iyi tanınması ve ilişkilerin güçlenmesi için önemli bir rol oynamaktadır.¹³⁴

Şunu da söylemek gerekir ki diğer Türk Cumhuriyetleri de bu iş birliğinden olumlu etkilenmektedir. Türkiye ve Azerbaycan, bu ülkelerle de yakın ilişkiler geliştirerek, bölgesel iş birliğinin artmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır. İki ülke, İslam İşbirliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi birçok örgütte birlikte çalışmaktadır. Bu örgütlerdeki iş birliği, Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgesel ve küresel düzeyde daha etkin bir şekilde hareket etmelerine yardımcı olmaktadır. Ticari ve yatırım ilişkilerinin artırılması, bölgesel ekonomik kalkınmayı da pozitif yönde etkileyeceğinden bu örgütlerle ortak iş birliği çalışmaları yapılmakta ve çeşitli serbest ticaret anlaşmaları ve yatırım anlaşmaları imzalanmaktadır.

2.2. Stratejik Ortaklıktan Müttefikliğe

Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecine paralel olarak bölgedeki güç dengelerinde de bazı değişiklikler olmuştur. Bunlar arasında ABD'nin 2008 yılından itibaren ABD ve Rusya arasında "reset" politikası çerçevesinde Güney Kafkasya'ya daha az ilgi göstermesi, Avrupa ülkelerinin 2008 yılında AB'de yaşanan ekonomik kriz sonrasında kendi iç işlerine daha fazla yoğunlaşması ve Rusya'nın bölge devletlerini bir araya getirmek için yeni yapılanmaları gündeme getirmesi sayılabilir. Bu gelişmeler bölgedeki güç ilişkileri açısından önemli olmuş ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde yeni düzenlemeler yapılmasına uygun ortam sağlamıştır. Azerbaycan ve Türkiye'nin ortak girişimleriyle bölgedeki ilişkilerin yeniden canlanmış, yeni ilişkilerin ortaya çıkmıştır. Bu durum bölgesel sorunların ve anlaşmazlıkların çözümü için yeni platformlar yaratırken aynı zamanda iş birliği fırsatlarını da arttırmıştır.

---

¹³⁴Nazim Cafersoy ve Araz Aslanlı, s.155.

Karabağ'da Ermeni işgali sürecinde Türkiye, elindeki imkanlar ölçüsünde Azerbaycan'a her türlü destek sağlamıştır. Ayrıca işgal devam ederken iki devlet; siyasi, ticari ve askeri alanlardaki iş birliklerine devam etmiş ve bu ilişkiler hızla gelişerek “*Yüksek Stratejik Ortaklık*” seviyesine ulaşmıştır. Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'ndan mutlak zaferle ayrılarak 30 senedir işgal altındaki topraklarının önemli bir kısmını özgürleştirmesi, aynı zamanda Türkiye'de de büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılanmıştır. Bu süreçte, iki ülke liderlerinin karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmesiyle ve bu ziyaretler esnasında imzalanan anlaşmalarla birlikte iki ülke ilişkileri hızlı bir şekilde gelişmeye devam etmiştir. Öyle ki iki devlet arasında, hükümet yetkililerinin göreve gelmesinin ardından ya da önemli sayılabilecek bir gelişmenin hemen arkasından, iki ülkenin öncelikli olarak birbirlerini ziyaret etmeleri bir gelenek haline gelmiştir. İkinci Karabağ Savaşı sonrasında da bu gelenek sürmüştür, 9-10 Aralık 2020 tarihlerinde Recep Tayyip Erdoğan, İlham Aliyev'in davetlisi olarak Azerbaycan'a giderek “Zafer Geçit Töreni” ne katılmıştır.¹³⁵ 15-16 Haziran 2021 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan'ın savaş sonrasındaki ikinci önemli ziyareti gerçekleşmiş ve bu ziyaretiyle birlikte Türkiye ile Azerbaycan arasında, işgalden yeni kurtarılmış olan ve tarihten bu yana Türk dünyasının kültür beşiği olarak da kabul edildiği için sembolik açıdan da ayrı bir öneme sahip olan Şuşa kentinde, “Şuşa Beyannamesi” imzalanmıştır. Tam adıyla “*Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi*” olarak geçen anlaşma 23 Mart 2022 tarihinde “Resmî Gazete”de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹³⁶

Şuşa Beyannamesi, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ittifakı pekiştiren bu anlaşma olup, iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Şuşa Beyannamesi'ni anlamak için öncelikle Türkiye ve Azerbaycan arasındaki tarihi bağları incelemek gerekir. Bu iki ülke etnik, kültürel ve dilsel bağlara dayanan zengin ve karmaşık bir tarihi paylaşmaktadır. Ünlü “*Bir millet, iki devlet*” sözü Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiyi uygun bir şekilde tanımlamakta ve bu iki ülkeyi birleştiren köklü bağları vurgulamaktadır. Şuşa, savunma ve güvenlikten kültür ve

---

¹³⁵Azerbaycan'da Zafer Geçidi Töreni düzenlendi, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/azerbaycanda-zafer-gecidi-toreni-duzenlendi-537455.html>
[Erişim Tarihi: 20.10.2023]

¹³⁶ Ferhat Pirinççi, Şuşa Beyannamesi'nin Anlamı, <https://www.setav.org/susa-beyannamesinin-anlami>
[Erişim Tarihi: 24.10.2023]

turizme kadar geniş bir alanı kapsayan kapsamlı bir anlaşmadır. Dağlık Karabağ'da 2020 yılında yaşanan çatışmanın ardından imzalanan bu anlaşma, üçüncü bir tarafın tehdidi veya saldırısı durumunda her iki ülkenin birbirini destekleme taahhüdünde bulunmaktadır. Şuşa Beyannamesi'nin etkileri çok yönlü ve geniş kapsamlıdır. Beyannamesi her şeyden önce Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ittifakı sağlamlaştırarak diplomatik ve askeri bağları daha da güçlendirmektedir. Aynı zamanda bölgesel güç dinamiklerinde bir değişime işaret ederek bu iki ülke ve komşuları arasındaki ilişkileri potansiyel olarak etkilemektedir.¹³⁷ İkili ilişkilere yönelik hükümlere bakıldığında başlangıcında, dostluk ve kardeşlik vurgularının ardından Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti, 9 Şubat 1994 tarihinde imzalanan “*Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair Antlaşma*”ya ve 16 Ağustos 2010 tarihinde imzalanan “*Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması*”na ayrıca 13 Ekim 1921 tarihinde iki ülke arasında imzalanan “*Kars Antlaşması*”na sadık olduklarını beyan etmişlerdir.¹³⁸ Her iki ülke de bu geçmişte imzalanan antlaşmalara atıfta bulunarak bu hükümlerinin hala geçerli olduğunu teyit ederek, imzalanan Şuşa Beyannamesi ile iki devlet arasındaki ilişkilere, geçmişte yapılmış anlaşmaların hükümlerine zeval getirmeksizin genişletilerek yeni bir boyut kazandırıldığını ifade etmişlerdir. Nitekim 2010 yılında imzalanan antlaşmayla birlikte “*Stratejik Ortaklık*” düzeyine çıkan iki ülke arasındaki ilişkiler Şuşa Beyannamesi ile nitelik bakımından “*Müttefiklik*” düzeyine çıkarılmıştır. Ayrıca Şuşa Beyannamesi iki devlet arasında imzalanan ve “*ittifak*” kelimesini içeren ilk belgedir.¹³⁹ Türkiye ve Azerbaycan; bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü, uluslararası kabul görmüş sınırların dokunulmazlığı ve devletlerin içişlerine karışmaması ilkeleri ile müttefiklik ilişkileri temelinde tesis edilmesine yönelik siyasi ve hukuki mekanizmaları tanımlamışlardır. Ayrıca taraflar birbirlerinin iç işlerine karışmama, eşit egemenlik, toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı ilkesine bağlı kalma, bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik silahlı saldırı durumunda gerekli karşılıklı

---

¹³⁷Durdu Mehmet Özdemir, Gökmen Kantar, “Şuşa Beyannamesi'nin Önemi ve Olası Etkileri”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/2, 2023, (ss.733-744), s.738.

¹³⁸Türkiye Cumhuriyeti İle Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında; Şuşa Beyannamesi, <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf> [Erişim Tarihi: 25.12.2023].

¹³⁹Durdu Mehmet Özdemir, Gökmen Kantar, s.738.

yardımı sağlama ve ortak değerleri koruma, siyasi, ekonomik, enerji, kültürel, sosyal, askeri ve askeri-teknolojik iş birliğini geliştirme ve derinleştirme iradesi ve uluslararası konularda ortak bir tutum oluşturmak amacıyla bölgesel ve küresel uluslararası örgütlerde iş birliğini daha da arttırmanın önemi konularında mutabık kalmışlardır.¹⁴⁰

İki kardeş ülke, silahlı kuvvetlerini çağın gereklerine uygun olarak yeniden yapılandırmak ve modernize etmek için ortak çaba sarf etmeye devam edecektir. Taraflar, başta mayınlı alanların temizlenmesi olmak üzere, Ermeni işgalinden kurtarılan bölgelerde hayatın normalleştirilmesini destekleyeceklerdir. İki ülkenin savunma yeteneklerini ve askeri güvenliğini güçlendirmek amacıyla, askeri personel değişimleri, ortaklaşa gerçekleştirilen eğitim ve tatbikatlar düzenlenmesi, silahlı kuvvetlerinin birlikte çalışabilirliğinin artırılması, modern teknolojiler temelinde silah ve mühimmat yönetiminde yakın iş birliği ve bu amaçla ilgili kurum ve kuruluşların koordineli faaliyetleri teşvik edilecektir. Türkiye ve Azerbaycan, diğer dost devletlerin ordularıyla birlikte askeri tatbikatlar düzenlenmesini destekleyecektir.¹⁴¹

Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğalgaz rezervleri ve Türkiye'nin stratejik coğrafi konumu göz önüne alındığında, bildirinin enerji sektörü üzerinde de potansiyel etkileri bulunmaktadır. Ticari ve ekonomik ilişkilerde, yatırım alanındaki iş birliğinin karşılıklı yarar sağlayacak şekilde geliştirilmesi için daha elverişli bir ortam yaratmak amacıyla ihracatın çeşitlendirilmesi ve gelecek vaat eden alanlarda ortak üretim kurulması için çabalar yoğunlaştırılacaktır. Bölgenin ve Avrupa'nın enerji güvenliğine katkıda bulunan ve doğal gaz kaynaklarının ve güzergâhlarının çeşitlendirilmesini sağlayan stratejik Güney Gaz Koridoru'nun hayata geçirilmesinde Türkiye ve Azerbaycan'ın öncü rolü vurgulanmıştır. Ayrıca, iki devletin de sınırlarından geçen uluslararası ulaştırma koridorlarının tercih edilebilirliğini arttırmak amacıyla birlikte çalışılarak bu projelerin geliştirilmesi için çaba sarf edilmesi gerektiği görüşülmüştür. Bu kapsamda vurgulanan Zengezur Koridorunun açılması durumunda iki devlet arasındaki ticari iş birliğinin çok daha derinleşerek gelişeceği belirtilmiştir. Bu koridorunun açılmasına ek olarak da bu projenin bir tamamlayıcısı niteliğindeki

---

¹⁴⁰Türkiye-Azerbaycan arasında anlaşma imzalandı. <http://www.haberturk.com.tr/gundem/haber/552199-turkiye-azerbaycan-arasi-anlasma-imzalandi> [Erişim Tarihi: 24.12.2022].

¹⁴¹CNN Türk, “Şuşa Beyannamesi nedir, ne demek? Şuşa Beyannamesi maddeleri!”, <https://www.cnnturk.com/turkiye/susa-beyannamesi-nedir-ne-demek-turkiye-azerbaycan-arasinda-imzalanan-susa-beyannamesi-maddeleri> [Erişim Tarihi: 21.07.2023].

Nahcivan-Kars arasında planlanan demiryolunun inşasının önemine de vurgu yapılmıştır. Bunun gerçekleştirilmesi neticesinde Azerbaycan ile Türkiye arasında doğrudan bir ulaşım kanalı açılmış olacak, bunun yanı sıra Edirne'den Çin sınırına kadar bütün Orta Asya devletlerini bağlayan yeni bir ulaşım ağı da oluşturulmuş olacaktır.¹⁴²

Beyanname'nin Türk dünyasına ilişkin maddeleri incelendiğinde iki devletin de Türk dünyasının hızla gelişimine yönelik karşılıklı faaliyetlerin artırılması ve gerekse bu çabaların birleştirilmesi noktasında fikir birliğinde oldukları net bir şekilde görülmüştür. Türk dünyasının birlik ve refahını geliştirecek çabaların artırılmasına dikkat çekilmesi ve bu bağlamda; *“Türk dayanışmasının daha da pekiştirilmesi amacıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Mirası Vakfı, TÜRKSOY ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlere ivme kazandıracaklarını”* belirtmişlerdir.¹⁴³ Buradan hareketle, Türkiye ve Azerbaycan'ın Türk dünyasına yönelik vizyon ve hedeflerinin ikili ilişkiler düzeyinde kalmayacağı ve katma değerinin yüksek olacağı söylemek mümkündür. Nitekim Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın üyesi olduğu Türk Konseyi'nin Genel Sekreteri Baghdad Amreyev tarafından beyannamenin imzalanmasından bir gün sonra yapılan açıklamada; *“Şuşa Beyannamesi, Türk Devletleri arasındaki kapsamlı iş birliğinin belirgin bir Türklük bilinci ile nasıl daha üst seviyelere evrilmesi gerektiğini gösteren örnek bir belge olarak tarihe geçecektir.”*¹⁴⁴ ifadelerini kullanmıştır. Bu diğer Türk Devletleri'ne de önemli bir sinyaldir, Türk dünyası devletlerinden olumlu geri dönüşlerin devam etmesi durumunda Şuşa Beyannamesi bölgesel bir müttefiklik ağı oluşturma yolunda bir stratejik belge olma özelliğini de taşıyacağı söylenebilir.

Beyanname'nin Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin geleceği ve bölgedeki daha geniş jeopolitik manzara üzerinde derin bir etkisi olması muhtemeldir. Beyanname'nin bu iki ülke arasındaki bağları güçlendirdiği açık olmakla birlikte, bölgede istikrar ve güvenliğin devamlılığı, ticari ilişkilerde ve ulaştırma alanındaki

---

¹⁴²Durdu Mehmet Özdemir, Gökmen Kantar, s.738.

¹⁴³Ferhat Pirinççi, Kardeşliğin Mührü “Şuşa Beyannamesi”, <https://kriterdergi.com/dis-politika/kardesligin-muhru-susa-beyannamesi> [Erişim Tarihi: 24.10.2023]

¹⁴⁴Muhammet Tarhan, Türk Konseyi Genel Sekreteri Amreyev, Şuşa Beyannamesinin imzalanmasını memnuniyetle karşıladı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-konseyi-genel-sekreteri-amreyev-susa-beyannamesinin-imzalanmasini-memnuniyetle-karsiladi/2276208> [Erişim Tarihi: 21.07.2023]

ağların yeniden oluşturulması, bölge devletleri arasındaki ilişkilerin hızla geliştirilmesi ve uzun vadeli bir barışın sağlanmasının önemi vurgulanarak bu noktada ortak çaba gösterilmesi ve iş birliğinin derinleştirilmesi gerektiği öngörülmüştür. Geline nokta müttefikliklerini daha da güçlendiren bu iki ülke, karşılıklı destek ve iş birliğine olan bağlılıklarını ortaya koymuşlardır. İleriye dönük olarak, bu anlaşmanın bölgesel ve küresel sahnedeki potansiyel etkisinin daha iyi anlaşılması için sonuçlarının analiz edilmeye devam edilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iş birliği ve müttefikliğin sembolü olan Şuşa Beyannamesi, uluslararası ilişkiler, bölgesel güvenlik ve enerji politikaları açısından önemli bir belge niteliğindedir.¹⁴⁵

---

¹⁴⁵Murad İsmayilov, "Together but Apart for Twenty Years: Azerbaijan and Turkey in Pursuit of Identity and Survival", in *Turkish-Azerbaijani Relations: One Nation - Two States?*, ed. Murad İsmayilov, Norman A. Graham, Routledge Press, 2016, (pp.1-21.), p.3.

3. TÜRK SAVUNMA SANAYİİ'NİN GELİŞİM SÜRECİ VE AZERBAJCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN ASKERİ BOYUTU

Türkiye, kendi savunma ihtiyaçlarını karşılamak için milli ve yerli savunma sanayii projelerine ağırlık vererek hem yerli üretimi teşvik etmiş hem de dışa bağımlılığı azaltmaya yönelik adımlar atmıştır. Türk savunma sanayii şirketleri, birçok önemli proje üzerinde çalışarak yüksek teknoloji ürünü silah ve savunma sistemleri geliştirmişlerdir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri işbirliği oldukça güçlüdür ve her iki ülke de bu ilişkiyi stratejik bir öncelik olarak görmektedir. Özellikle 2020 yılında yaşanan Karabağ Savaşı'nda, Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek oldukça belirleyici olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'a askeri eğitim, danışmanlık ve teknik destek sağlamış ve savaş sırasında Azerbaycan ordusunun modernize edilmiş ekipmanlarıyla başarılı olmasına yardımcı olmuştur.

3.1. Türk Savunma Sanayisini Önemli Kılan Temel Faktörler

Günümüzde silahlanma sektöründe teknolojik gelişmelerin artmasıyla birlikte önemli değişiklikler olduğu görülmektedir. Birçok ülke, “Eğer barış içerisinde bir yaşam istiyorsan savaşa daima hazırlıklı olmalısın” prensibine uygun olacak şekilde savunma harcamalarına ciddi miktarda fon ayırmaktadır.¹⁴⁶ Ülkelerin varlığını sürdürebilmesi ve gücünü sürdürebilmesi için savunma hizmetleri büyük önem taşımaktadır. En yaygın tanımlama olarak savunma, devletin hem iç hem de dış tehditlere karşı koruması ve güvenliğini sağlamasıdır. Ülkenin jeopolitik, jeostratejik, coğrafik, ekonomik ve sosyal yapısı ve siyasi istikrarsızlık, bu alanda yapılacak harcamaların miktarını belirlemektedir. Devletlerin egemenliklerini korumak ve ulusal varlıklarının devamlılığını sağlamak amacıyla yaptıkları bu harcamalar, ülkelerin refah düzeyinden taviz vermek pahasına olsa da milli gelirlerinden ayırdıkları ve ülkenin bütünlüğüne yönelik tehditlerin artması neticesinde yapılmaktadır.¹⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu simgeleyen tarihi bir belgede şu ifadeler yer almaktadır; “Devletin korunması askersiz olmaz, asker parasız toplanmaz, para, yurt

¹⁴⁶Osman Pehlivan, *Kamu Maliyesi*, Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım, Trabzon, 2019, s.25.

¹⁴⁷Emine Koban, “Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri ve Türkiye'deki Gelişimi”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı: 355, Ankara, 1998, (ss:40-54), s.41.

mamur olmadıkça kazanılmaz, yurdun imarı siyaset olmadıkça mümkün olmaz, siyaset adaletten başka bir şeye dayanmaz."¹⁴⁸ Dünya çapında olduğu gibi Türkiye'de de savunma sanayii giderek daha önemli hale gelmektedir. Her devletin siyasi ve ekonomik durumu, jeopolitik ve jeostratejik konumuna bağlı olarak savunmaya ayrılan bütçe payı da farklılık gösterebilir. Türkiye, diğer ülkelerden daha fazla savunma harcaması yapması gereken jeopolitik ve jeostratejik bir konumda bulunmaktadır. Bunun nedeni, zengin doğal kaynaklara sahip olması, Ortadoğu'daki zengin petrol yataklarına yakın olması, Balkanlar ve Kafkasya gibi stratejik bölgelere yakın olması ve Asya ve Avrupa gibi iki kıtanın birleştiği Boğazlara sahip olmasıdır.¹⁴⁹

Savunma harcamaları, Türkiye'nin iç ve dış güvenliğini tehdit olarak gördüğü faktörlerle doğrudan ilgilidir. Bu faktörlere PKK terör örgütü, Kıbrıs ve Ege bölgesindeki problemler, İsrail'in Ortadoğu'da etki alanını genişletme yönündeki çabaları ve Irak'ın toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik Kuzey Irak'taki endişe verici faaliyetler örnek olabilir. Özellikle Ortadoğu'da hızla gelişen ve değişkenlik gösteren yapılar karşı bölgedeki silahlanma çabaları, Türkiye'nin de ulusal çıkarlarını koruyabilmesini ve caydırıcı bir askeri güce sahip olmasını gerektirmektedir.¹⁵⁰ Türkiye, savunma sanayinde dünya çapındaki ülkelerle rekabet edebilir hale gelmiştir. Son yıllarda çeşitli zorluklarla karşılaşan Türk savunma sanayii, dünya çapında önemli bir rol oynamaktadır. Yerli teknoloji üretme ve çok sayıda sektöre aktarma yeteneği, savunma sanayisi için büyük önem arz etmektedir. Bu, ülkenin bağımsızlığını garanti eden bir unsurdur ve hem iç hem de dış dinamikler tarafından etkilenir. Türkiye'nin son elli yılda karşılaştığı güvenlik sorunları ve bağımsızlığını güçlendirme yönündeki arzusu ve iradesi, savunma endüstrisinin gelişmesindeki en önemli faktörlerdir.¹⁵¹

---

¹⁴⁸Mahmut Küçükkoğlu, "Türk Savunma Sanayisindeki Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri (2000-2023)", *Sakarya İktisat Dergisi*, 12 (1), 2023, (ss.15-41), s.18.

¹⁴⁹Zafer Saygılı, "Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (2002-2019)", Altınbaş Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2022, s.2.

¹⁵⁰Selim Başar, Serkan Künü, "Savunma Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Journal of the Institute of Social Sciences)* Sayı:10, Sonbahar 2012, (ss.7-26), s.25.

¹⁵¹Deniz İstikbal, *Türk Savunma Sanayii Modeli ve Teknolojik Dönüşüm*, SETA Yayınları, Ankara, 2022, s.7

3.2. Savunma Sanayinin Önemi

Savunma, tarihsel, jeopolitik, jeostratejik, politik, sosyal ve kültürel, askeri, ekonomik ve teknolojik faktörleri de içeren hem aktif hem de pasif yönleri sahip bir kavramdır. Bir saldırıya karşı koymak için aktif bir karaktere sahip olsa da kendini korumak için pasif bir karaktere sahiptir. Bir fikri veya durumu savunmak için mücadele etmek de savunma olabilir. Devletler savunma hizmetinin sağlayıcısı olduğundan, toplumdaki herkes bu hizmetten yararlanabilmektedir. Genel olarak, savunma hizmetleri tam kamusal mallara örnektir. Savunma sanayii, diğer sanayi türlerinden farklıdır çünkü müşterileri sadece devletlerdir; özel talep, farklı miktarda ve ürünlerin farklı ihtiyaçlara yönelik olması nedeniyle ihtiyaca dayalı üretim, yüksek yatırımlar ve teknolojik devamlılık için çok fazla araştırma ve geliştirme gerektirmektedir.¹⁵²

20 Haziran 1998 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan “Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları” çerçevesinde, Türk Savunma Sanayii Stratejisi’ni oluşturacak temeller şu şekilde belirtilmiştir;

Ülke güvenliğinin sağlanması için silahlı kuvvetlerin ihtiyaçlarının güvenli ve istikrarlı biçimde karşılanması, Yüksek teknolojiye sahip harp silah ve vasıtalarının yurt içinde üretilmesi, Gerekli teknoloji tabanının oluşturularak üretim tesislerinin kurulması, Kurulmuş bulunan ulusal savunma sanayi tesislerinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi.¹⁵³

Devletin güvenliğini sağlamak için silahlı kuvvetlerin ihtisamlı ve gizli savunma sistemlerinin sağlanması savunma sanayinin önemini göstermektedir. Ülkenin ekonomik ve sosyal faydalarını sağlamanın yanı sıra sanayide, bilimde ve teknolojide ülkenin yeteneklerinin geliştirilmesine yardımcı olmak için savunma ihtiyaçlarının yerli olarak karşılanması da önemlidir.¹⁵⁴ Bu amaçlar için yeterli kaynaklar ayrılmalıdır. Savunma sanayinin yüksek teknolojik ürün üretiminde öncülük ettiği ve araştırma ve geliştirmeye önemli ölçüde katkıda bulunduğu açıktır. Bununla birlikte, alt ve yan sanayilerin büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunmuş ve ilgili sektörlerde önemli bir talep artışı gerçekleşmiştir.¹⁵⁵ Ülkeler uzun vadeli bir varlık mücadelesi içerisindeyken, devletin sonsuza kadar var olma kaygısını gerçekleştirebilmesi için savunma harcamaları konusuna özellikle dikkat etmesi gerekmektedir. Savunma harcamaları yapılan ülkelerin büyük bir çoğunlukla gelişmiş teknoloji sistemlerine sahip ülkeler olduğunu göstermektedir. Çünkü teknolojik olarak ilerlemeyen ülkeler genellikle savunma sanayilerini de geliştiremez. Dünya siyasetinde söz sahibi olabilmenin tek yolu, güçlü bir savunma sanayisine ve güçlü bir ekonomiye sahip olmaktan geçmektedir.

¹⁵²Hakan Ay, *Kamu Maliyesi*, İzmir, 2013, s.75.

¹⁵³2018-2022 Savunma Sanayi Sektörel Strateji Dokümanı, Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) s.1.

¹⁵⁴Aytekin Ziyilan, *Savunma Sanayii ve Tedarik: Ülkemizin Bilim ve Teknoloji Yeteneğinin Yükseltmesini Esas Alan Bir Yaklaşım*, Tübitak Yayınları, Ankara, 1998, s.3.

¹⁵⁵Fehim Sırrı Bakırcı, Rıza Bayrak, Selcan Önal, “Toplam Faktör Verimliliği Savunma Sanayi Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:30, Sayı:4, 2016, (ss.752-766), s.752.

3.3. Türk Savunma Sanayisi

3.3.1. Savunma Sanayiinin Gelişimi ve Modernizasyonu

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminde, Türk savaş sanayisi zamanının ötesinde kabul ediliyordu. Fatih Sultan Mehmet döneminde 15. yüzyılın ortalarında Osmanlı topçu üretiminin kaydettiği olağanüstü gelişme özellikle anılmayı hak etmektedir. Ancak bu üstünlük, Avrupa'daki teknolojik gelişmenin hızlanması nedeniyle 18. yüzyılda sona ermiş ve 19. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu savaş sanayii açısından Avrupa devletlerinin gerisinde kalmıştır.¹⁵⁶ İkinci Meşrutiyet öncesi Osmanlı toplumunda, sermaye birikiminin olmaması bir yana, ekonomik hayatın gelişmesini teşvik edecek, ortaklıkların önünü açacak ve anonim şirketlerin kurulmasını kolaylaştıracak bir ortam ve mevzuat da bulunmamaktaydı. Jön Türklerin 1908-1918 yılları arasındaki ekonomi politikaları, gerçek anlamda ulusal bir ekonomi yaratma planlarına dayanmaktaydı.¹⁵⁷ Bu politika, Avrupa'nın ekonomi üzerindeki kontrolünü ve Hıristiyan tüccar gruplarının ayrıcalıklı konumunu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda Avrupa'ya tanınan kapitülasyonlar sona erdirilmiştir. 1908'den sonra iktidara gelen ulusal bir çerçevede sanayi girişimleri sağlamak istenmişse de Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle buna fırsat bulunamamıştır.¹⁵⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan iktisadi ve teknolojik zorluklara rağmen, özellikle silah-mühimmat ve havacılık sektöründe önemli miktarda yatırım harcaması yapan bir ülke olmuştur. Özellikle 1921 senesinde Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla ulusal savunma sanayiinin gelişmesinde temeller oluşturulmuştur. 1924 senesinde Yavuz zırhlısının bakımının yapılabilmesi için Ankara'da Gölcük Tersanesi kurulmuştur. Aynı yıl, hafif silah ve top tamir atölyeleri ve fişek fabrikaları da kurulmuştur. 1925 senesinde Şakir Zümre, yerli sermaye kullanılarak İstanbul Haliç'te savunma sanayi fabrikası kurmuş ve 1926 senesinde Tayyare ve Motor Türk A.Ş. adı altında devam ettirmiştir. 1930'lu yıllarda savunma sanayiinde faaliyet gösteren ilk özel şirketler arasında İstanbul'da bulunan Nuri Killigil Tabanca, Havan ve

---

¹⁵⁶Ahmet Ayhan, *Dünden Bugüne Türkiye'de Bilim-Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2002, s.136.

¹⁵⁷Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s.40.

¹⁵⁸Jonathan Grant, "The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports, 1854-1914", *The Journal of Military History*. Vol.66, No.1, 2002, (pp.9-36), p.29.

Mühimmat Üretim Tesisleri de vardır. 1940 yılında Nuri Demirağ uçak fabrikası 24 NUD-36 eğitim uçağı yapmış ve 1944 senesinde NUD-38 yolcu uçağı yapmıştır. Böylelikle TamTAŞ, Türk havacılık sanayiinde ilk adımı atmıştır.¹⁵⁹

1944 yılında inşa edilen ve eğitim uçakları, nakliye uçakları ve planörler üreten Türk Hava Kurumu tarafından Ankara’da inşa edilen uçak fabrikası, havacılık sektörünün ilk önemli projesi olarak kabul edilmektedir. 1945 yılında yine Ankara’da ilk uçak motoru fabrikası kurulmuştur. 1952 yılında NATO üyesi olduktan sonra, müttefik ülkeler Türkiye’ye savunma için ihtiyaç duyduğu silahları sağlamıştır. Bu sebeple İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki süreçte, savunma sanayiinin geliştirilmesi yönünde sarf edilen çabalar azalmıştır. Silahlı Kuvvetlerin yurt içi siparişlerindeki düşüş, askeri fabrikaların verimliliğini azaltmış ve bu da ülkenin bütçesine daha fazla yük getirmiştir. Truman Doktrini çerçevesinde ABD tarafından gönderilen savunma amaçlı araç ve gereç malzemeleri için Türkiye bir ücret ödememiştir ancak, gönderilen bu malzemelerin bakımı ve tamirini sağlamak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti her yıl 400 milyon lira bedel ayırmak durumunda kalmıştır. O dönemde Amerika’nın elinde çok fazla sayıda silah, malzeme ve cephane olması ve bunları bu şekilde kullanması yine en çok Amerika’ya yarar sağlayan bir durum olmuştur.¹⁶⁰ Verimliliği artırmak amacıyla, 1950 senesinde “3460 Sayılı Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatı ve İdare ve Murakabeleri Hakkındaki Kanun’a tabi ve tüzel kişiliğe haiz olmak üzere” kurulan “Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü (MKEK)”, askeri fabrikaları denetlemeye başlamıştır. Truman Doktrini neticesinde Amerika Birleşik Devletleri’yle imzalanan anlaşmaya göre, askeri yardım kapsamında verilen malzemelerin verildiği amaç dışında kullanılmayacağına ilişkin hükümleri içerdiğinden, Türkiye, 17 yıl sonra Kıbrıs harekâtında büyük bir engelle karşılaşmıştır. Truman Doktrini, Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’ye yaptığı askeri yardımların savunma sanayiinin büyümesini ve ekonomiyi olumsuz etkilediğini açıklar.¹⁶¹

---

¹⁵⁹Mehmet Küçükoğlu, s.24.

¹⁶⁰Yusuf Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939-1952)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,1988, s.88.

¹⁶¹Nadir Yurtoğlu, *Türk Savunma Sanayiinde Girişimci Bir Kuruluş: Makine Ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) (1950-1960)*, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Cilt:16, Sayı:31*, 2017, (ss.81-112), s.87.

Milli Savunma Bakanlığı (MSB) bünyesinde 1954 yılında kurulan Ar-Ge Dairesi Başkanlığı, TSK'nın ihtiyaç duyduğu silah, araç ve gereçleri geliştirmeye başlamıştır. “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)” raporunda, giderler içinde Milli Savunma harcamalarının hızla arttığını belirtmiş ve altyapı yatırımlarının önemi vurgulanarak 1970 yılında “MSB Teknik Hizmetler Dairesi Başkanlığı” kurulmuştur. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında, Türkiye, ABD ve diğer müttefik ülkelerin sağladığı savunma teçhizatlarını kullanmak zorunda kalmıştır. Bu durum savunma ürünleri için diğer ülkelere bağımlı hale gelmenin sakıncalarını açıkça ortaya koymuştur. Türkiye, bu zorlukların bir sonucu olarak yerli modern bir savunma sanayii altyapısı oluşturmaya yönelik bir politika izlemeye başlamıştır. Politikada meydana gelen değişikliklerin bir örneği, Federal Almanya'dan alınan lisanslarla MKEK tarafından üretilen G-3 ve MG-3 tüfeklerinin üretimidir.¹⁶²

Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Güçlendirme Vakıfları, Kıbrıs Barış Harekâtından sonra devam eden süreçte uygulanan ambargolara gösterilen ulusal tepkinin bir neticesi olarak kurulmuş ve çalışmalara başlamıştır. Ayrıca devlet tarafından finanse edilen savunma sanayii şirketlerine (HAVELSAN, ASELSAN gibi) yatırımlar yapılmıştır. Ancak bu yatırımların savunma teçhizatı açığını kapatması mümkün değildir. 1983 senesinde, TSK tarafından kurulan Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, tüzel kişilikli, özerk ve aynı zamanda sermayesi kısıtlı bir kamu iktisadi kuruluşu olarak kurulmuştur.¹⁶³ 3238 sayılı Kanunla 1985 yılında kurulan “Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB)”, 1989 senesinde Başkanlık, “Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM)” ismiyle yeniden yapılandırılmıştır. 1990-2000 yıllarına gelindiğinde tedarik stratejisi de değişmiştir. Bu süreçte; “Hafif Nakliye Uçağı, Cougar Helikopteri, Başlangıç Eğitim Uçağı ve Zırhlı Muharebe Aracı” gibi projeler ön plana çıkmıştır. 1985-2006 arası dönemde savunma sanayinin geliştirilmesi amacıyla izlenen politikalar kapsamında; TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (TEI), HAVELSAN, FNSS, Trabzon Silah Sanayi A.Ş. (TİSAŞ), MAN Kamyon ve Otobüs Sanayii A.Ş. , ROKETSAN, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfi

---

¹⁶²Ali Rıza İzgi, “Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye'ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2007, s.36.

¹⁶³Uğur Ermiş, 1919-1947 ve 1985-2004 Dönemlerinde Türk Savunma Sanayii Kurma Girişimlerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt:14 Sayı:27*, (ss.438-460), s.445.

(TSKGV), FMC-NUROL Makine ve Savunma Sanayii A.Ş. , Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM), SDT Uzay ve Savunma Teknolojileri gibi şirketler başta olmak üzere çok sayıda kuruluş faaliyet göstermeye başlamıştır.”¹⁶⁴

2006 yılından bu yana işleyen süreç, önceki yıllara göre daha farklı olmuştur. Türk yerli savunma sanayii, TSK'nın sahada aktif bulunduğu, terörle mücadelenin yoğun bir şekilde devam ettiği ve küresel tehditlerin artarak devam ettiği ve dengelerin değiştiği bu dönemde stratejik bir güvenlik gereksinimi haline gelmiştir. Çünkü savunma sanayii ürünleri dışarıdan sürekli ambargolarla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Batı Asya, Kafkasya ve Avrasya'da yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin sınırlarının önceki yıllara göre daha yoğun terör saldırılarıyla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Türkiye, Başkanlık sistemine geçmesiyle beraber “*Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB)*”, ülkenin; sosyal, siyasal, endüstriyel ve askeri alanlarında meydana gelen önemli değişikliklerinin öncüsü olmuştur.¹⁶⁵ Ulusal çıkarların korunması ve ulusal hedeflere ulaşılması, devletlerin siyasi, diplomatik, ekonomik ve psikolojik güç geliştirmesini gerektirir. Hükümet tarafından hazırlanan ulusal güvenlik politikası, bir devletin iç ve dış tehditlere karşı alması gereken güvenlik önlemlerini belirler. Bu nedenle bir devletin ulusal güvenlik politikası büyük önem taşımaktadır.¹⁶⁶ Savunma sanayindeki en önemli kavramlardan biri “teknolojik eskime”dir. Bu, yeni teknolojilerdeki ilerlemelere paralel olarak geliştirilen yeni bir silahın, aynı amaç için daha önce geliştirilmiş silahların askeri etkinliğini azaltması veya ortadan kaldırması anlamına gelir. Ulusal egemenliği koruyan ve ülke içinde gerçekleştirilecek her türlü yasa dışı faaliyete karşı devletin güvenliği ile doğrudan ilgili olan savunma sanayi, teknolojik gelişmişlik düzeyine bağlı olduğu için devlet bütçesinden büyük kaynakların ayrılmasını gerektirmektedir.¹⁶⁷

---

¹⁶⁴Osman Yalçın, “Türk Hava Harp Sanayi Tarihi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2008, s.290.

¹⁶⁵Türkiye’de Son 5 Yılda Yaşanan Gelişmeler: Savunma Sanayi 2015-2020, <https://ayam.com.tr/arastirma/turkiyede-son-5-yilda-yasanan-gelistmeler-savunma-sanayi-2015-2020> [Erişim Tarihi: 7.11.2022]

¹⁶⁶Hüsnü Özlü, “The Foundation and Development of Turkey’s Defense Industry in the Context of National Security Strategy”. *Perceptions: Journal of International Affairs* 26/2, 2022, (pp.216-240), p.224.

¹⁶⁷Muammer Şimşek, *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayii*, SAGEB, Ankara, 1989, s.17.

3.3.2. Savunma Sanayi Şirketleri ve Projeler

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında, Türkiye savunma sanayiini ve bağımsız askerî faaliyetlerini hedef alan ilk ambargoyla karşılaşmıştır. 1970’lerde Türk savunma sanayii 2000’li yıllardaki durumuyla kıyaslanmayacak seviyede olmasına rağmen, o zaman da dahi büyük bir çaba sarf edilerek, kararlılıkla adadaki tarihsel Türk varlığının bekası, Türkiye’nin jeopolitik çıkarları için başarılı bir askerî operasyonla sonuçlanmıştır. Tüm uluslararası baskılara rağmen gerçekçi ve haklı nedenlerle yapılan harekâtın ardından, Amerika Birleşik Devletleri 1975-1978 yılları arasında Türkiye’ye ambargo uygulamıştır.¹⁶⁸ Kıbrıs Barış Harekâtı’ndan sonra silah ambargosunun, ülkemizin savunma ve iletişim ihtiyaçlarını karşılamak için bağımsızlık ve yerel üretimin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Teknolojiyi sahiplenmek ve ithal sistemlere ambargolar nedeniyle gerekli bakım yapılmaması bunun nedenlerindedir.

ASELSAN, Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı tarafından 14 Kasım 1975’te kurulmuştur. *ASELSAN*, askerlerin dünya çapında elektronik haberleşme ve elektronik ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuştur.¹⁶⁹ Kuruluşundan bu yana *ASELSAN*, araştırma ve geliştirmeye ve teknolojiye yatırım yapmaya büyük önem vermektedir. Her yıl cirosunun büyük bir kısmını yaratıcı araştırma ve geliştirmeye ayırmaktadır.¹⁷⁰ Savunma sanayisinde rekabet edebilmek için yenilikçi tasarım, inovasyon ve AR-GE harcamaları gerekmektedir.¹⁷¹

Türk Savunma Sanayii’nin diğer başlıca kuruluş ve şirketleri hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse aşağıdaki hususların belirtilmesinde yarar vardır.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM); Cumhuriyet döneminde modern bir savunma sanayii altyapısı oluşturma çabalarının bir sonucu olarak, 7 Kasım 1985 tarihinde çıkarılan kanunla kabul edilmiştir. “3238 sayılı Kanunun amacı, modern savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonunun sağlanmasıdır.”¹⁷² Bugün Savunma Sanayii Müsteşarlığı, büyük projelerin tanımlanmasından, ihaleye çıkılmasına ve ilk bakım yedeklerinin kullanıcı personele

---

¹⁶⁸Ali Rıza İzgi, s.91

¹⁶⁹Hacim Kamoy, “Türkiye Savunma Sanayinde Aselsan’ın Rolü”, *Aselsan Dergisi*, 1988, s.4-5.

¹⁷⁰Ali Rıza İzgi, s.110.

¹⁷¹*ASELSAN*, <https://www.aselsan.com/tr/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 13.10.2023].

¹⁷²Savunma Sanayii İle İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3238.pdf> [Erişim Tarihi: 15.11.2023].

teslimine kadar olan süreçleri yönetmektedir. Müsteşarlık, ihtiyaç sahibi kurum ile yakın koordinasyon ve iş birliği içerisinde doğru, geliştirilebilir, ekonomik ve modern sistemlerin tedarikine önem vermektedir.¹⁷³

Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TUSAŞ); Türkiye Cumhuriyeti Savunma Sanayii şirketleri arasında en büyük olanlarından biri Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TUSAŞ) şirkettir. Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TUSAŞ), Motor Sanayii A.Ş. (TEI) havacılık ve uzay sanayine yüksek kalitede ürün ve hizmet sağlayan dünya standartlarında bir üretim ve tasarım merkezidir. TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (TEI), Ocak 1985'te TUSAŞ, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV), THK ve General Electric (GE) ortak girişimi olarak kurulmuştur. TUSAŞ, F-16 savaş uçaklarının Türkiye'de üretimi ve modernizasyonu konusunda uzmanlaşmıştır. Ayrıca, TUSAŞ, insansız hava araçları (İHA'lar) gibi birçok savunma aracının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁷⁴

Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK); İlk yıllarında "Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü" adını taşıyan Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK), faaliyetlerine 1923 yılında Ankara'da ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan İşaret Fişeği Fabrikası ile başlamıştır. Bu görev 8 Mart 1950 tarihinde 5591 sayılı kanunla Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na (MKEK) devredilmiştir. MKEK, seksen yılı aşkın bir süredir Türkiye'nin en büyük silah ve mühimmat üreticilerinden biri olmuştur. Şirket, hafif silahlar, tüfekler, top mermileri ve el bombaları gibi ürünler üretmektedir.¹⁷⁵

Roket Sanayii ve Ticaret AŞ (ROKETSAN); Türkiye'nin en büyük füze üreticilerinden biridir. Şirket, yüzeyden havaya füzeler, havadan yere füzeler, füze savunma sistemleri ve roket motorları gibi birçok farklı ürün sunar. ROKETSAN, Türkiye Savunma Sanayii Müsteşarlığı'na bağlı olarak çalışmaktadır.¹⁷⁶

Hava Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. (HAVELSAN); 1982 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yazılım Mühendisliği ihtiyaçlarının giderilmesi amacı ile kurulmuş olan

---

¹⁷³Savunma Sanayii İle İlgili Bazı Düzenlemeler...

¹⁷⁴TUSAŞ, <https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

¹⁷⁵MKEK, <https://www.mke.gov.tr/tr/mke-kurumsal/sayfalar/24-07-2021-hakkimizda/> [Erişim Tarihi: 05.10.2023].

¹⁷⁶ROKETSAN, <https://www.roketsan.com.tr/tr/biz-kimiz/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 05.08.2023].

bir şirkettir. Şirket, savunma elektroniği, siber güvenlik, yazılım geliştirme, simülasyon ve eğitim sistemleri gibi birçok farklı alanda uzmanlaşmıştır. Türkiye Savunma Sanayii Müsteşarlığı'na bağlı olarak çalışmaktadır.¹⁷⁷

Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş. (OTOKAR); Türkiye'nin önde gelen zırhlı araç üreticilerinden biridir. Şirket, zırhlı araçlar, askeri araçlar ve sivil araçlar gibi birçok farklı ürün sunar. Otokar, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türk Jandarma Genel Komutanlığı'na araç ve sistemler sağlamaktadır.¹⁷⁸

Türkiye Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TAI); Türkiye'nin önde gelen savunma sanayii şirketlerinden biridir. Şirket, havacılık ve uzay teknolojileri konusunda uzmanlaşmıştır. TAI, uçak, helikopter, İHA ve uydu sistemleri gibi birçok farklı ürün sunar. TAI, Türkiye Cumhuriyeti Savunma Sanayii İcra Komitesi'ne bağlı olarak çalışmaktadır. Günümüzde TUSAŞ'a bağlıdır.¹⁷⁹

FNSS Savunma Sistemleri; Türkiye ve Güneydoğu Asya pazarında zırhlı araçlar ve sistemler üreten bir şirkettir. FNSS, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türk Jandarma Genel Komutanlığı'na araç ve sistemler sağlamaktadır.¹⁸⁰

BMC; 1964 yılında İzmir'de kurulmuştur. Şirket, zırhlı araçlar, kamyon ve otobüsler, askeri araçlar, uçak parçaları ve savunma elektroniği gibi birçok farklı alanda faaliyet göstermektedir. BMC Sanayii ve Ticaret A.Ş., Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türk Jandarma Genel Komutanlığı'na araç ve sistemler sağlamaktadır.¹⁸¹

Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM); Türkiye'nin önde gelen savunma sanayii şirketlerinden biridir. Şirket, siber güvenlik, savunma elektroniği, havacılık ve uzay teknolojileri, deniz teknolojileri ve savunma sistemleri gibi birçok farklı alanda uzmanlaşmıştır. STM, Türkiye Savunma Sanayii Müsteşarlığı'na bağlı olarak çalışmaktadır.¹⁸²

TÜBİTAK SAGE; Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumuna bağlı, Türkiye'nin önde gelen savunma sanayii şirketlerinden biridir. Şirket, savunma

---

¹⁷⁷HAVELSAN, <https://www.havelsan.com.tr/kurumsal/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 15.08.2023].

¹⁷⁸OTOKAR, <https://www.otokar.com.tr/urunler/savunma-sanayi> [Erişim Tarihi: 09.10.2023].

¹⁷⁹TUSAŞ, <https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

¹⁸⁰FNSS, <https://www.fnss.com.tr/tr/kurumsal/fnss-tarihcesi>, [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

¹⁸¹BMC, <https://www.bmc.com.tr/kurumsal/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

¹⁸²Savunma Teknolojileri Mühendislik, <https://www.stm.com.tr/tr/biz-kimiz/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

teknolojileri, uzay teknolojileri, biyoteknoloji, enerji ve çevre teknolojileri gibi birçok farklı alanda faaliyet göstermektedir. TÜBİTAK SAGE, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türkiye Savunma Sanayii Müsteşarlığı'na teknolojik destek sağlamaktadır.¹⁸³

Günümüzde Türkiye'nin savunma sanayisinde pek çok başarılı proje yürütülmektedir. Bu projeler sayesinde savunma sanayi güçlendirilirken, yurt dışına ticari açılımların kapasitesi de genişlemektedir. Bu çalışmalar kapsamında bazı önemli çalışmalara değinmekte yarar vardır.

Milli Muharip Uçak Projesi (KAAN); Türkiye'nin en büyük savunma sanayii projesi olan KAAN Geliştirme Projesi, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TUSAŞ) tarafından yürütülmektedir. Süpersonik hız, manevra ve vuruş kabiliyeti ile dünya standartlarında bir uçak olması hedeflenmektedir. 2024 yılı başlarında ilk uçuşunu gerçekleştirmesi, 2028 yılı sonuna kadar da Türk Hava Kuvvetleri envanterine katılması planlanmaktadır.¹⁸⁴

Altay Tankı Projesi; Türkiye'nin yerli tank projesi olan Altay Tankı Projesi, BMC tarafından yürütülmektedir. Proje kapsamında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarına uygun bir tank geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Altay Tankı, yüksek hareket kabiliyeti, ateş gücü ve koruma özellikleriyle dünya standartlarında bir tank olması hedeflenmektedir.¹⁸⁵

T129 Atak Helikopteri Projesi; Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TUSAŞ) tarafından yürütülmektedir. Proje kapsamında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanmış bir saldırı helikopteri geliştirilmektedir. T129 Atak Helikopteri, yüksek hareket kabiliyeti ve ateş gücü ile dünya standartlarında bir helikopter olması hedeflenmektedir.¹⁸⁶

MILGEM Projesi; Türk Deniz Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanmış bir korvet sınıfı gemi projesidir. Proje kapsamında, yerli ve milli imkanlarla üretilen bir gemi geliştirilmektedir. MILGEM, denizaltı savunma, hava

---

¹⁸³SAGE, <https://www.sage.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/hakimizda-0> [Erişim Tarihi: 05.08.2023]

¹⁸⁴KAAN, <https://www.tusas.com/urunler/yeni-projeler/ozgun/kaan> [Erişim Tarihi: 27.12.2023]

¹⁸⁵Altay, <https://www.bmc.com.tr/yeni-altay/altay.html> [Erişim Tarihi: 15.09.2023]

¹⁸⁶T129 Atak, <https://www.tusas.com/urunler/helikopter/ortak-gelistirme/t129-atak> [Erişim Tarihi: 15.09.2023]

savunma, firkateynler ve insansız hava araçları ile donatılabilecek çok maksatlı bir gemi olması hedeflenmektedir.¹⁸⁷

HİSAR Hava Savunma Sistemi Projesi; ROKETSAN tarafından yürütülmektedir. Proje kapsamında, Türkiye'nin hava savunma ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanmış bir hava savunma sistemi geliştirilmektedir. HİSAR, farklı menzil ve yüksekliklere sahip hava tehditlerine karşı etkili bir savunma sağlaması hedeflenmektedir.¹⁸⁸

Göktürk-2 Uydu Projesi; Türkiye'nin uzay teknolojileri alanındaki en büyük projelerinden biridir. Proje kapsamında, yerli imkanlarla üretilen bir yüksek çözünürlüklü gözetleme uydusu geliştirilmektedir. Göktürk-2 Uydusu, Türkiye'nin güvenliği ve ulusal çıkarları açısından önemli bir rol olması hedeflenmektedir.¹⁸⁹

Anka-S (Silahlı İnsansız Hava Aracı) Projesi; TUSAŞ'ın geliştirdiği Türkiye'nin insansız hava aracı konusunda başarılı projelerinden biridir. Proje kapsamında, yerli ve milli imkanlarla üretilen silahlı insansız hava araçları geliştirilmektedir. SİHA'lar, terörle mücadele, sınır güvenliği, hava savunma gibi birçok alanda etkili bir şekilde kullanılmaktadır.¹⁹⁰

Karaok Projesi; ROKETSAN'ın geliştirdiği Kısa Menzilli Tanksavar Silahı KARAOK, üzerinde yer alan Kızılötesi Görüntüleyici Başlık sayesinde gece/gündüz görev yapabilecek, portatif bir füze sistemidir.¹⁹¹

Türkiye Cumhuriyeti savunma sanayii projeleri, yerli ve milli imkanlarla üretilen yüksek teknoloji silah sistemleri geliştirerek, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir. Bu projeler, Türkiye'nin ulusal savunma sanayii açısından güçlenmesine katkı sağlayarak, Türkiye'nin savunma sanayii alanındaki bağımsızlığını artırmaktadır. Ayrıca, bu projelerin birçoğu sadece

---

¹⁸⁷Milgem Projesi, <https://www.stm.com.tr/tr/cozumlerimiz/deniz-projeleri/milgem-projesi> [Erişim Tarihi: 15.09.2023]

¹⁸⁸Hisar Hava Savunma Füzeleri, <https://www.roketsan.com.tr/tr/urunler/hisar-hava-savunma-fuzeleri> [Erişim Tarihi: 05.08.2023].

¹⁸⁹Göktürk-2, <https://www.tusas.com/urunler/uzay/yer-gozlem-ve-kesif-uydulari/gokturk-2> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

¹⁹⁰ANKA-S Projesi, <https://www.tusas.com/medya-merkezi/haberler/anka-s-projesi> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

¹⁹¹KARAOK, <https://www.roketsan.com.tr/tr/urunler/karaok-kisa-menzilli-tanksavar-silahi> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

Türkiye'nin değil, uluslararası arenada da dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu projeler sayesinde, Türkiye, savunma sanayii konusunda dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti, yerli ve milli imkanları kullanarak, yüksek teknolojlili silah sistemleri geliştirmekte ve savunma sanayii alanında ilerlemektedir.¹⁹²

3.4. Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinin Askeri Boyutu

3.4.1. Askeri İlişkilerin Gelişim Tarihi ve İlişkilerin Gelişmesini Etkileyen Faktörler

Kültürel, etnik ve tarihi bağlara rağmen, realist bir bakış açısıyla Kafkasya bölgesi Türkiye'nin güvenliği açısından kritik bir noktadır. Eski bir Sovyet coğrafyası olarak bölge, hem İran'ın nüfuz kurma çabalarına hem de Moskova'nın nüfuzunu yeniden tesis etme mücadelesine sahne olmuştur. Türkiye'nin bu rekabetten dışlanması sadece siyasi ve ekonomik açıdan önemli değil, aynı zamanda önemli güvenlik riskleri de taşımaktadır. Dahası, Azerbaycan'ın Orta Asya ile olan jeopolitik bağlantısı, ona Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerin geliştirilmesi açısından hayati önem kazandırmaktadır. Bu yüzden Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iyi ilişkilerin sürdürülmesi bir dış politika önceliğidir. Öte yandan, askeri ilişkilerin iki ülke arasındaki olası ilişkiler arasında en zorlu olanı olduğunu belirtmek gerekir. Zira askeri, savunma ve güvenlik ilişkilerinin kurulması büyük ölçüde siyasi irade gerektirmekte ve bu tür ilişkilerin varlığı bölgesel ve küresel aktörlerin ve faktörlerin müdahalesine son derece açık olmaktadır.¹⁹³

Türkiye'nin NATO üyeliği, Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkilerinin kurulmasında belirleyici faktörlerden biri olarak görülebilir. Bu durum bir yandan İran ve Rusya gibi bölge ülkelerinin endişe ve tedirginliklerini artırırken, diğer yandan NATO'nun özellikle Ermenistan'la olan savaşta Türkiye'nin Azerbaycan'a olası yardımlarını sınırlamasına yol açmış ve askeri ilişkiler uzun yıllar eğitim ve teknik konularla sınırlı kalmıştır. Her ne kadar ABD ve NATO 1990'larda Türkiye'nin

---

¹⁹²Mahmut Küçüköğlü, "Türk Savunma Sanayisindeki Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri (2000-2023)", *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt:12, Sayı:1, 2023, (ss.15-41), s.27.

¹⁹³Bahar Özsoy, "1918'den 2023'e Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*,19/46, 2023, (ss.585-605), s.588.

Azerbaycan'a doğrudan askeri yardım yapmasına sıcak bakmasa da, iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin gelişmesinde NATO'nun etkisi yadsınmaz. Azerbaycan 1992 yılında, siyasi ve askeri süreci denetleyen ve İttifak'ı etkileyen güvenlik konularında siyasi kararlar alma yetkisine sahip olan NATO'nun Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne üye olmuştur. 1994 Brüksel Zirvesi'nin ardından Azerbaycan NATO'nun Barış İçin Ortaklık programına dahil edilmiştir.¹⁹⁴ Türkiye'nin Azerbaycan ile askeri ilişkilerinde bir diğer etken de Ermenistan ile yaşanan savaş olmuştur. Uzun süredir dondurulmuş bir savaşın tarafları olan Azerbaycan ve Ermenistan, ulusal gelirlerinin büyük bir kısmını askeri harcamalara ayırmış ve bu durum her iki ülkenin de silah ihracatçısı ülkelerle ilişkilerini etkilemiştir. Türkiye ve Azerbaycan arasında özellikle Karabağ savaşı sırasında askeri eğitim alanında da önemli adımlar atılmıştır. Askeri eğitim ve iş birliğine ilişkin 11 Ağustos 1992 tarihinde ilk anlaşma imzalanmıştır. Bu kapsamda 1992 senesinde Azerbaycan askeri okul öğrencileri Türkiye'ye gelmeye başlamıştır.¹⁹⁵ Dönemin Azerbaycan Savunma Bakanı olan Sefer Abiyev'in 1 Mart 2001 tarihindeki Türkiye ziyareti sırasında “*Azerbaycan hükümeti ile Türkiye hükümeti arasında Karşılıksız Askeri Yardım Antlaşması*” ve “*Azerbaycan Savunma Bakanlığı ve Türkiye Genelkurmay Başkanlığı arasında Mali Yardım*” protokolü imzalanmıştır.¹⁹⁶ Bundan sonraki süreçte, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri ilişkilerin gelişim süreci otuz sene boyunca yükselen bir çizgide gelişmiştir. Fakat bu ilişkiler, 2010 yılından sonra yeni ivme kazanarak genişlerken, 2020 İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından yeni bir safhaya geçmiştir.

3.4.2. Birinci Karabağ Savaşı

Azerbaycan'la Ermenistan arasındaki çatışmalar 1988 senesine dayanan gerilimlerin derinleşmesiyle başlamıştır. Fakat iki ülke arasındaki savaş, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra hız kazanarak derinleşmiştir. Nüfus çoğunluğunun Ermeni olduğu Karabağ bölgesi Azerbaycan toprakları içinde yer almaktaydı. Devam eden savaş

---

¹⁹⁴Bahar Özsoy, s.589.

¹⁹⁵Yalçın Sarıkaya, “Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan Üçlü İlişkilerinin Savunma İşbirliği Boyutu”. Karadeniz Araştırmaları XVI/64, 2019, (ss.585-597), s.590.

¹⁹⁶Vefa Babayeva, “Haydar Aliyev Dönemi Türkiye ve Azerbaycan İlişkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.77.

sonunda Rusya'nın desteğini alan Ermenistan Karabağ'la yetinmeyip, Azerbaycan topraklarının daha bir bölümünü işgal etmiştir. Ermeni işgali altındaki bölgelerde “etnik temizlik” ve ağır insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. BM bu savaşta, arabuluculuk yapma görevini Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına (AGİT) bırakmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bu çatışmaların sona erdirilmesi amacıyla bir dizi karar almıştır. Bu kararların maddeleri şunlardır; 30 Nisan 1993 tarihli BMGK Kararı No.822, 29 Temmuz 1993 tarihli GK Kararı No.853, 14 Ekim 1993 tarihli GK Kararı No.874, 12 Kasım 1993 tarihli GK Kararı No.884. Fakat, bu kararlar Azerbaycan topraklarının işgalini ve halkın yaşadıkları topraklardan çıkartılmasını kınasa da Ermenistan'ı işgalci devlet olarak suçlamamıştır. Türkiye, Dağlık Karabağ sorunu ile başından beri yakından ilgilenecek sorunun uluslararası düzeyde çözümü için arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Ancak Ermenistan, Türkiye'nin arabuluculuk girişimlerini kabul etmemiş ve saldırılarına devam etmiştir.¹⁹⁷ Ermenilerin; Kelbecer şehrini ele geçirmesi ve buradaki yaptığı katliam üzerine sonra BM Güvenlik Konseyi'nin yaptığı açıklamayı, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya'nın olayla bağlantısının göz ardı edilmesini BM'nin Ermenilere yancı bir tutumu olarak değerlendirmiştir. BM Güvenlik Konseyi tarafından 20 Nisan 1993 tarihinde kabul edilen 822 sayılı kararla, kalıcı bir ateşkes sağlanması için tüm çatışma ve düşmanca hareketlerin derhal durdurulması, Kelbecer bölgesi ve Azerbaycan'ın işgal edilmiş diğer bölgelerinden tüm işgalci güçlerin çekilmesini istenmiştir. Fakat bu hususlar yerine getirilmediği takdirde Güvenlik Konseyi'nin ne yapacağı nasıl bir karşılık vereceği belirtilmemiştir. Dolayısıyla alınan bu karar caydırıcı bir nitelik taşımamaktadır. Saldırıların devam etmesi neticesinde Türkiye tarafından ivedi olarak toplantıya çağrılan BMGK 29 Temmuz 1993 tarihinde toplanarak 853 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu karar yukarıda değinilen 822 sayılı kararın öğelerini tekrarlamıştır. Kararın Azerbaycan için tek olumlu yönü, dolaylı da olsa Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu teyit etmesi olmuştur.¹⁹⁸

AGİT Minsk Grubu, Karabağ sorununun barışçıl yolla çözümü amacıyla kurulmuş olan bir arabuluculuk kurumudur. Minsk'in Karabağ ile ilgili söylemleri her ne kadar sorunun barışçıl çözümüne yönelik olsa da son yaşanan olaylarla da görüldüğü

---

¹⁹⁷Berdal Aral, “Soğuk Savaş Sonrası Siyasallaşan Uluslararası Hukuk ve Başlıca Mağdurları,” *A.Ü. SBF Dergisi*, Cilt:53, No:1, 1998, (ss.37-57), s.52

¹⁹⁸Yakup Hurç, “Türkiye'nin Karabağ Politikası”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2008, s.101.

gibi, sorunun çözülmesinden ziyade statükonun devamı, yani bölgede Ermeni işgalinin devamından yana bir tutum sergilemiştir. Böylelikle Minsk Grubu'nun "Dağlık Karabağ" ile ilgili söylemleri bir yandan işgali meşrulaştırırken, diğer yandan da sorunun kendi tekelinde olduğu imasını yaratmaktadır. Türkiye, Azerbaycan'ı destekliyor olması bahanesi ile AGİT Minsk Grubu'na dahil edilmezken, işgalci devlet olarak Ermenistan'ı destekleyen Rusya AGİT Minsk Grubu eş başkanlığını üstlenmektedir. Bu paradoks, Dağlık Karabağ sorununda çifte standartların varlığının açık bir göstergesidir.¹⁹⁹ Ermenistan'ın yaklaşık otuz yıl boyunca topraklarının beşte birini işgal etmesi, Azerbaycan'ın devlet olma duygusunu zedelemiştir. Türkiye bu süreçte Azerbaycan'ın yanında yer alarak Ermenistan ile olan tüm diplomatik ilişkileri sona erdirmiştir. Ancak Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki varlığı, PKK terörü ve faili meçhul cinayetler gibi olaylarla engellenmeye çalışılmış ve Azerbaycan'a yeterli destek sağlanamamıştır.²⁰⁰

Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesinde sonra, Azerbaycan savunma ve orduya önemli miktarda yatırım yapmaya başlamıştır. Bu süreç boyunca, Ermenistan'ın şimdiye kadar işgal ettiği yerleri terk etmesi beklenirken, aksine yeni yerleri işgal etmeye çalışmıştır. 2007 senesinde Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov ve Ermenistan Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan Madrid'de biraraya gelmiş ve Minsk Grubu Eş Başkanları ile çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sırasında, Minsk grubu taraflara silah kullanmadan barış için bir plan sunma fikrini sunmuştur. Bu barış girişimi her iki taraf tarafından da olumlu bir şekilde karşılanmış ve daha sonraki anlaşmalara da dahil edilmiştir. Anlaşmada alınan kararlara göre, işgal edilen topraklar derhal boşaltılması, göçmenler yurtlarına geri iade edilmesi ve uluslararası güvence sağlanması söz konusudur.²⁰¹ "Madrid Prensipleri" olarak da bilinen bu stratejiye göre bölgenin önde gelen güçlerinin, Azerbaycan ve Ermenistan'dan önce bir anlaşmaya varmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, ABD, AB, Rusya ve Türkiye gibi uluslar, "Madrid Prensipleri"nin ilk aşamalarında önemli bir rol

---

¹⁹⁹Ali Asker, Zeynep Gizem Özpınar, "Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 10, 2021, (ss.83-106), s.86.

²⁰⁰Hüsamettin İnaç, *Uluslararası Güvenlik, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2020, s.177.

²⁰¹Hüsamettin İnaç, Selami Erdoğan, "Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı ve Kamusal Alan Tartışmaları", *Akademik Bakış: Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* Sayı:9, Celalabad, 2006 (ss.1-16), s.14.

oynamıştır. Bu sürecin en önemli sorunu, Rusya'nın krizin Ermenistan ve Azerbaycan için faydalı bir şekilde çözülmesini istemeyen yaklaşımıdır. Çünkü Azerbaycan topraklarının özgürleşmesi, Türkiye ile iş birliği ve daha bağımsız politikalar geliştirmeye yol açacaktır. Kafkasya'nın tek hükümdarı olduğunu iddia eden Rusya, dış güçleri dikkate almaktan kaçınmaya çalışmıştır. Öbür tarafta da AB ve ABD, Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarını azaltmak için Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden Hazar Havzasındaki petrolü almaya çalışmayı planlamıştır.²⁰² Böylelikle 1994'ten başlayan ateşkes sürecinde sorunun çözümünde bir adım olsun bile ilerleme sağlanamamış, bilakis Ermenistan zaman zaman sıcak çatışmaya varan ateşkes ihlalleri yapmıştır.

3.4.3. İkinci Karabağ Savaşı

BM Güvenlik Konseyi kararlarından sonra büyük ölçekte çatışmalar Nisan 2016'da yaşanmıştır. 1-5 Nisan 2016 tarihlerinde Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırısı sonrasında başlayan ve dört gün sürdüğü için "*Dört Gün Savaşları*" olarak da adlandırılan çatışmalar sonucunda Azerbaycan, işgal bölgesinin kuzeydoğu ve güneydoğu bölgelerinde Ermeni güçlerinin kontrolündeki altı noktayı ele geçirerek, yaklaşık yirmi yıldır değişmeyen cephe hattını kendi lehine değiştirmiştir. 2016'da yaşanan bu çatışmalarla önemli bir psikolojik eşik aşılmıştır. İşgal altındaki tepelerin ele geçirilmesi Azerbaycan'ı 2020'de zafere taşıyan en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Dört Gün Savaşları, Ermenistan açısından tam bir yıkıma neden olmuştur. Bazı üst düzey yetkililer yolsuzluk suçlamasıyla tutuklanmış ve halk hükümeti askeri yetenekler konusunda kendilerini aldatmakla suçlanmışlardır. Çatışmalar sırasında Azerbaycan hem karşı tarafa büyük kayıplar verdirerek topraklarının bir kısmını Ermenistan işgalinden kurtarmış, hem de 30 yıllık savaşta ilk kez psikolojik üstünlüğü de sağlamıştır. 2020'de yaşanan savaşta ise Azerbaycan işgal altında bulunan topraklarını tekrar geri alarak askeri üstünlük kurmuştur. Bu aşamada Azerbaycan, Türkiye'den üst düzeyde destek görmüştür.²⁰³ Savaş 44 gün sürmüş ve Azerbaycan ordusu kontrollü ve üstün bir şekilde işgal altından bulunan topraklarının önemli bir

---

²⁰²Rüştü Kaya, s.64.

²⁰³Esma Özdaşlı, "İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırıların Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* Cilt:7 Sayı:1 Karabağ Armağan Sayısı, 2021, (ss.51-83), s.56.

kısmını geri almıştır. Savaş sırasında siviller zarar görmemiştir. Savaştan sonra Azerbaycan, Dağlık Karabağ'daki Şuşa Şehrini ve diğer köyleri ve kasabaları işgalden kurtarmıştır. Dağlık Karabağ dışında, işgal altındaki yedi bölge de kurtarılmıştır. Ermenistan, 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan Üçlü Bildiri ile Karabağ üzerindeki işgalini sona erdirmiştir. Bu imzalanan bildiriye göre, Karabağ'ın geriye kalan kısmı Rus barış güçlerinin kontrolünde olacak, Ermeni askerleri bölgeden tamamen çıkarılacak ve Azerbaycan'ın anayasal düzenine tamamen dahil edilecektir.²⁰⁴

Bu savaşta elde edilen zaferle birlikte, Azerbaycan barış şartlarını oluşturan taraf olma hakkını da kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tüm askeri, diplomatik ve politik gücünü kullanarak Azerbaycan'ın yanında olmuş ve uluslararası hukukunda yerine getirilmesi noktasında hiçbir şekilde yalnız bırakmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, savaş sürecinde Azerbaycan'ın kazanmasını istemeyen bazı güçlerin Ermenistan tarafına geçmesini de engellemiştir. Azerbaycan, yaklaşık 30 yıldır gasp edilen haklarını, çok başarılı bir askerî operasyon ile geri almayı başarmıştır. Azerbaycan ordusu, 30 yıldır çözüm bekleyen sorunu 44 günde çözmüştür. Ateşkes anlaşmasında öngörüldüğü üzere, işgal altındaki Azerbaycan toprakları aslî sahibine iade edilmiştir.²⁰⁵

3.5. Azerbaycan-Türkiye Askeri Proje ve Tatbikatlar

3.5.1. Savunma ve Güvenlik İlişkileri

Azerbaycan ve Türkiye arasında son yıllarda gelişme gösteren en önemli alanlardan biri askeri iş birliğidir. Her iki tarafında tarihi, coğrafyası ve siyasi toplumsal dinamikleri göz önüne alındığında, askeri iş birliği en önemli konulardan biridir. 3 Kasım 1992 tarihli “*Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması*” ile iki ülke tekrar askeri iş birliği yapmıştır.²⁰⁶ İki devlet arasında askeri ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayan bir diğer önemli anlaşma, o dönemde Azerbaycan'da meydana gelen iç ve dış çatışmaların da bir sonucu olarak 10 Haziran 1996 tarihinde imzalanmıştır. Askeri Alanda Eğitim, Teknik

---

²⁰⁴Murteza Hasanoglu, Asim Memmedov, Bahtiyar Maharramov, “İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan-Türkiye İlişkileri” *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3, 2020, (ss.522-529), s.526.

²⁰⁵Yalçın Sarıkaya, *44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi*, TASAV Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi, 1.Baskı, 2020, s.31

²⁰⁶Nazım Cafersoy, *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993) Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü*, Avrasya Stratejik Analizler Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, p.70.

ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması, Azerbaycan ordusuna yardım, silah satışı ve ortak silah üretimi gibi faaliyetleri kapsamıştır. Bu belge, iki ülke arasındaki askeri ilişkileri yeniden canlandırmıştır. TSK'nın doğrudan desteği ile kurulan Azerbaycan Kara Harp Okulu 23 Ağustos 2001'de ilk öğrencilerini almıştır. Törene önemli Türk resmilerinin katılımı, askeri iş birliğinin önemini ortaya koymuştur. Bakü-Tahran krizinin sebebiyle, İran savaş uçaklarının Hazar Denizi üzerinde Azerbaycan hava sahasını ihlal etmesi ve Hazar Denizi üzerinde Azerbaycan petrol arama gemisinin İran karasularını ihlal etmesi nedeniyle bu tören gerçekleştirilmiştir. Hazar Denizi'nin yasal statüsü belli değildir. Türk Yıldızları'nın Hazar Denizi üzerinde yaptığı gösteri, Türkiye'nin İran'a karşı Azerbaycan'ı desteklediğini göstermiştir. NATO'nun önemli bir üyesi olarak Türkiye, Azerbaycan ile NATO arasındaki ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmuş ve bu yöndeki Azerbaycan çabalarını çeşitli platformlarda desteklemeye devam etmektedir.²⁰⁷

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Azerbaycan'da Kara Harp Okulu'nun kurulmasına doğrudan destek vermesi, Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye'de eğitim görmeye başlamasından sonra atılmış önemli bir adımdır. Karabağ savaşına hazırlıksız yakalanan ve Sovyet döneminde askeri eğitim açısından geride kalan Azerbaycan, Türkiye'nin bu konudaki tecrübesinden yararlanma isteğini çeşitli şekillerde dile getirmiştir. Nihayetinde Türkiye, Azerbaycan ordusunun gelişimine ve eğitimine büyük katkı sağlamıştır. 2010 yılında Türkiye ve Azerbaycan, savaş durumunda karşılıklı dayanışma taahhüdünü içeren Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması'nı imzalamışlardır.²⁰⁸

Azerbaycanlı subaylar Türkiye'deki askeri okullarda aldıkları eğitimlerin yanı sıra, Türkiye'deki askeri tatbikat ve eğitim programlarına da katılırlar. Bu tatbikatlar ve eğitimler, Azerbaycan ordusunun pratik becerilerini geliştirmesine ve uluslararası askeri iş birliği ağını genişletmesine yardımcı olmaktadır. Azerbaycan'ın Türkiye'deki askeri okullarda eğitim alması, Azerbaycan ordusunun yeteneklerini geliştirerek savunma kapasitesini artırmasına, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki iş birliğini ve stratejik ortaklığı güçlendirmesine ve uluslararası askeri iş birliğini artırmasına yardımcı

---

²⁰⁷Kıvrıkoğlu Bakü'de, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/kivrikoglu-bakude-12156> [Erişim Tarihi: 15.09.2023]

²⁰⁸Can Kasapoğlu, "Türkiye-Azerbaycan: Savunma İşbirliğinden Askeri İttifaka", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-azerbaycan-savunma-is-birliginden-askeri-ittifaka/952323> [Erişim Tarihi: 31.10.2023]

olmaktadır. Türk savunma sanayi şirketleri, Azerbaycan'a teknolojik ve mühendislik destek sağlamakta, aynı zamanda Azerbaycan da Türk savunma sanayi şirketlerinin ürettiği silah sistemlerini satın almaktadır. Azerbaycan, Türk savunma sanayi şirketleri ile birlikte insansız hava araçları (İHA), silah ve mühimmat, lojistik ve bakım, eğitim ve danışmanlık gibi alanlarda çalışmaktadır. Bu iş birliği sayesinde Azerbaycan, kendi savunma sanayisini geliştirme konusunda önemli bir adım atmıştır.²⁰⁹

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri ilişkiler, stratejik, taktik, askeri eğitim, aynı zamanda savunma sanayisinin geliştirilmesi yönündedir. İşbirliğinin bir örneği olarak, Türk üretimi insansız hava aracı "Bayraktar TB2"nin satın alınması gösterilebilir. Bu İHA'lar, Azerbaycan'ın 2020 yılında Dağlık Karabağ'da Ermenistan'a karşı yürüttüğü savaşta önemli bir rol oynamıştır. Bayraktar TB2 İHA'ları, Ermenistan'ın top ve hava savunma sistemlerini etkisiz hale getirmiş ve bu sayede Azerbaycan ordusu savaşta büyük bir avantaj sağlamıştır. Türk üretimi İHA ve SİHA'ların etkin kullanımı Azerbaycan'a sadece askeri açıdan değil aynı zamanda psikolojik açıdan da avantaj sağlamıştır. Bu teknolojiler, özellikle Karabağ savaşı sırasında Ermenistan'ın moralinin bozulmasında ve direncinin kırılmasında değerli bir rol oynamıştır.²¹⁰ Azerbaycan'ın Türkiye'den ATAK helikopterleri, FNSS zırhlı araçlar, T129 ATAK saldırı helikopterleri, Hisar-A hava savunma sistemleri, LAV ve OMTAS tanksavar füzeleri gibi birçok silah sistemini satın aldığı bilinmektedir. Türk savunma sanayi şirketleri, Azerbaycan'a teknolojik ve mühendislik destek de sağlamaktadır. Özellikle, Baykar Makina ve Roketsan gibi şirketler, Azerbaycan'da teknoloji transferi, bakım ve onarım, lojistik, eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunmaktadır. Bu sayede, Azerbaycan kendi savunma sanayisini geliştirmek için gereken teknoloji ve deneyimi elde etmektedir. Türk savunma sanayi şirketleri ile Azerbaycan arasındaki iş birliği, sadece savunma sanayi alanında değil, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel bağları da güçlendirmektedir. Türkiye ve Azerbaycan, yakın tarihi ve kültürel bağlarının yanı sıra benzer siyasi hedeflere sahip ülkeler olarak da öne çıkmaktadır. Bu iş birliği sayesinde, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler daha da derinleştirilerek stratejik bir ortaklık oluşturulmaktadır.²¹¹

---

²⁰⁹Ulviyye Sanlı Aydın, s.52.

²¹⁰Bayraktar TB2, <https://bayraktartech.az/tr/sayfa/bayraktar-tb2/> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

²¹¹Azerbaijan to buy 60 Turkish attack helicopters, News.az, <https://news.az/articles/politics/101644> [Erişim Tarihi: 20.05.2023].

Türk savunma sanayi şirketleri ile Azerbaycan arasındaki iş birliği, son yıllarda özellikle Karabağ Savaşı'ndan sonra daha da güçlenmiştir.²¹² Türk savunma sanayi şirketleri ile Azerbaycan arasındaki iş birliği, hem Azerbaycan'ın savunma kapasitesini artırmak hem de Türk savunma sanayi şirketlerinin uluslararası alanda tanınırlığını artırmak açısından da önemli bir rol oynamaktadır.²¹³

3.5.2. Askeri Projeler

Türk savunma sanayi şirketleri son yıllarda Azerbaycan ile ortak yürüttükleri birçok proje ile adından sıkça söz ettirmektedir. Bu projeler, Azerbaycan'ın savunma kapasitesini artırmak ve modernize etmek için gerçekleştirilmektedir. Türk savunma sanayi şirketlerinin Azerbaycan ile yürüttüğü bazı projeler örnek vermek gerekirse;

Bayraktar İnsansız Hava Aracı (İHA) Sistemi; Baykar Savunma tarafından üretilen Bayraktar İHA sistemi, Azerbaycan ordusu tarafından keşif, gözetleme ve hava saldırıları için kullanılmaktadır. Bayraktar TB2 modeli, 2016 yılında Azerbaycan tarafından satın alınmıştır ve Karabağ Savaşı'nda kullanılmıştır. Bu İHA'lar, Azerbaycan ordusunun kara ve hava unsurlarını koordine etmek ve düşman hedeflerini etkisiz hale getirmek için kullanılmaktadır.²¹⁴ Bu proje kapsamında, Türkiye, Azerbaycan'a Bayraktar TB2 tipi SİHA'lar sağlamaktadır. SİHA'lar, Azerbaycan'ın 2020 yılında Ermenistan'a karşı yaptığı Karabağ Savaşı'nda büyük bir rol oynamıştır.²¹⁵

UMTAS Mizrak-U Uçaksavar Füze Sistemi; Roketsan tarafından üretilen Mizrak-U uçaksavar füze sistemi, Azerbaycan'ın hava savunma kabiliyetini artırmak için kullanılmaktadır. Bu sistem, düşman uçaklarını, insansız hava araçlarını ve füzeleri etkisiz hale getirmek için kullanılmaktadır. Mizrak-U, hem taşınabilir hem de sabit kurulumlarda kullanılabilir.²¹⁶

---

²¹²Ulviyye Sanılı Aydın, s.52.

²¹³Ulviyye Sanılı Aydın, s.53.

²¹⁴Bayraktar TB2, <https://bayraktartech.az/tr/sayfa/bayraktar-tb2/> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

²¹⁵Hakan Torlak, Bayraktar Teknoloji Azerbaycan faaliyetine geçmeye hazırlanıyor, <https://www.defenceturk.net/bayraktar-teknoloji-azerbaycan-faaliyete-gecmeye-hazirlaniyor> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

²¹⁶Uzun Menzilli Tanksavar Füzesi, <https://www.millisavunma.com/mizrak-u-uzun-menzilli-tanksavar-fuzesi/> [Erişim Tarihi: 05.10.2023].

T-129 ATAK Helikopter; TUSAŞ yapımı T-129 ATAK saldırı helikopterleri, Azerbaycan tarafından da kullanılmaktadır. Bu helikopterler, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyon çabaları kapsamında kullanılmaktadır.²¹⁷

SOM Füzesi; ROKETSAN ve TÜBİTAK SAGE'nin ürettiği SOM (Standoff Missile) seyir füzesi, Azerbaycan tarafından da kullanılmaktadır. SOM füzesi, Azerbaycan'ın hava savunma kabiliyetlerini güçlendirmek için kullanılmaktadır.²¹⁸

T-155 Fırtına Obüsü; MKE'nin ürettiği T-155 Fırtına obüsleri, Azerbaycan tarafından da kullanılmaktadır. Bu obüsler, Azerbaycan'ın topçu birliklerinin ateş gücünü artırmak için kullanılmaktadır.²¹⁹

Atak Tankı; TAİ tarafından üretilen Atak tankları, Azerbaycan tarafından da kullanılmaktadır. Bu tanklar, modern bir tank platformu olarak Azerbaycan Kara Kuvvetleri'nin envanterinde yer almaktadır.²²⁰

Hürkuş Temel Eğitim ve Hürkuş-C İleri Eğitim Uçağı; TUSAŞ'ın yerli olarak ürettiği Hürkuş temel eğitim uçağı ve Hürkuş-C ileri eğitim uçağı da Azerbaycan tarafından kullanılmaktadır. Bu uçaklar, Azerbaycan Hava Kuvvetleri'nin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmaktadır.²²¹

Anka İnsansız Hava Aracı (İHA); TUSAŞ'ın geliştirdiği Anka İHA'ları, Azerbaycan tarafından da kullanılmaktadır. Bu İHA'lar, Azerbaycan'ın keşif ve gözetleme ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmaktadır.²²²

İlk Yardım ve Kurtarma Ekipmanları; Azerbaycan ve Türkiye, ortak askeri ekipmanlar arasında ilk yardım ve kurtarma ekipmanlarının da yer aldığı iş birliği

---

²¹⁷T-129 Atak Ve Uh-60 Azerbaycan'da, <https://www.savunmasanayi.org/t-129-atak-ve-uh-60-azerbaycanda/> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

²¹⁸SOM Seyir Füzesi Azerbaycan'a ihraç ediliyor, <https://www.savunmatr.com/som-seyir-fuzesi-azerbaycana-ihrac-ediliyor> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

²¹⁹ Azerbaycan'a Fırtına satışı tekrar gündemde, <https://www.defenceturk.net/azerbaycana-firtina-satisi-tekrar-gundemde> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

²²⁰Türk İHA'ları, Altay tankı ve Atak helikopteri Azerbaycan'ın gündeminde, <https://savunmasanayiidergilik.com/tr/HaberDergilik/Turk-iHA-lari-Altay-tanki-ve-Atak-helikopteri-Azerbaycan-in-gundeminde> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

²²¹Azerbaycanlı pilotlar HÜRKUŞ'la uçuş gerçekleştirdi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanli-pilotlar-hurkusla-ucus-gerceklestirdi/2438025> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

²²²Anka, gelecek yıl Kazakistan'da uçacak, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/anka-gelecek-yil-kazakistanda-ucacak/709355> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

yapmaktadır. Bu ekipmanlar, askeri personelin sağlık ve güvenliği için önemli bir rol oynamaktadır.

Silah Sistemleri Entegrasyonu; Azerbaycan, Türk savunma sanayi Şirketleri tarafından üretilen silah sistemlerinin entegrasyonunu gerçekleŐtirmektedir. Bu entegrasyon, Azerbaycan'ın mevcut silah sistemlerini modernize etmek, savunma kabiliyetlerini artırmak ve yeni teknolojilere uyum sağlamak için kullanılmaktadır.²²³

Bu ve birçok devam eden projeler, Türk savunma sanayi Şirketlerinin Azerbaycan'a sunduğu ürün ve hizmetlerin sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca, Türk savunma sanayi Şirketleri, Azerbaycan ile birlikte yeni projeler üzerinde de çalışmaktadır. Bu projeler, Azerbaycan'ın savunma kapasitesini artırmak, modernize etmek ve Türk savunma sanayi Şirketlerinin uluslararası alandaki faaliyetlerini geniŐletmek için önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'deki askeri okullarda, Azerbaycanlı subaylar çeşitli askeri disiplinlerde eğitim alırlar, örneğin taktik, strateji, liderlik, askeri teoriler, askeri eğitim yöntemleri, lojistik, iletişim ve benzeri konuları içeren eğitimler alırlar. Bu eğitimler Azerbaycan ordusunun liderlik ve planlama yeteneklerini geliştirmek için tasarlanmıŐtır.²²⁴

3.5.3. Askeri Tatbikatlar

Türkiye ve Azerbaycan, tarihsel ve kültürel bağlarının yanı sıra stratejik ortaklık içinde bulunmaktadır. Bu ortaklık, sadece iki ülkenin güvenliği açısından değil, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası meselelerde de iş birliği yapmak için bir fırsat sunmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye ve Azerbaycan, askeri tatbikatlar düzenleyerek savunma iş birliğini geliŐtirmektedir. Örneğin, 2001 yılında Azerbaycan ve Türkiye arasında "Kafkas Kartalı-2001" adlı bir tatbikat düzenlenmiştir. Bu tatbikatta, Azerbaycan ve Türk askeri birlikleri bir arada çalışarak, sınır ötesi operasyonlar, hava hareketleri, yükseklik eğitimi, lojistik ve personel yönetimi konularında eğitim

---

²²³Mahmut Küçükoğlu, "Türk Savunma Sanayisindeki Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri (2000-2023)", Sakarya İktisat Dergisi, 12 (1), 2023, (ss.15-41), s.27.

²²⁴Kara Harp Okulu Azerbaycan, <https://web.archive.org/web/20030919023132/http://www.kho.edu.tr:80/yayinlar/cizgi/ocak2003/07/> [Erişim Tarihi : 20.10.2023]

almışlardır.²²⁵ İki ülke arasındaki ilişkiler esas olarak dışişleri bakanları düzeyinde yürütülürken, 2014'ten bu yana savunma bakanları da sürecin bu mekanizmasına dahil olmuştur. 19 Ağustos 2014 tarihinde Nahçıvan'da ortak askeri tatbikatlara ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır.²²⁶ Mayıs 2015'te ilk kez silahlı kuvvetler komutanları düzeyinde toplantılar gerçekleştirilmiştir. Aynı ay içerisinde, Nahçıvan ve Bakü'de eş zamanlı olarak Türkiye Azerbaycan ortak askeri tatbikatı gerçekleştirilmiştir. Aralık 2015'te savunma bakanları, sürecin ilerlemesini değerlendirmek üzere İstanbul'da tekrar bir araya gelmiş ve savunma iş birliğini derinleştirme isteklerini ifade etmişlerdir.²²⁷

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri tatbikatlar, son yıllarda daha da artmıştır. 2017 yılında ayrıca Azerbaycan ve Türkiye arasında "*Mustafa Kemal Atatürk-2017*" adlı ortak tatbikat düzenlenmiştir. Bu tatbikat, iki ülke askeri birimlerinin bir arada çalışma kabiliyetlerini test etmek için gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında ayrıca, Azerbaycan ve Türkiye arasında "*TurAz Kartalı-2017*" adlı bir tatbikat düzenlenmiştir. Bu tatbikatta, Azerbaycan ve Türk askeri birlikleri bir arada çalışarak, sınır ötesi operasyonlar, hava hareketleri, hava savunma, lojistik ve personel yönetimi konularında eğitim almışlardır.²²⁸ Haziran 2017'de Tiflis yakınlarında bulunan "Vaziani" üssünde özel kuvvetler birliklerinin katılımıyla "*Kafkas Kartalı Özel Kuvvet Tatbikatı*" gerçekleştirilmiştir. 31 Mart 2018 tarihinde altıncı savunma bakanları zirvesi için Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan savunma bakanları Giresun'da bir araya gelmiş ve savunma sanayiinde iş birliğinin derinleştirilmesi ve ortak üretim konularını ele almışlardır. Haziran 2017'de Nahçıvan'da yaklaşık 5.000 personelin katılımıyla gerçekleştirilen Türkiye-Azerbaycan ortak tatbikatı, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin en yüksek muharebe dereceli birliği olan ve ortak operasyonlar yürütmek üzere tasarlanan, eski adıyla 5. Kolordu olarak bilinen "Nahçıvan Əlahiddə Ümumqoşun Ordusu Özel Kuvvetleri"nin savaşa hazır olduğunu göstermesi açısından çok başarılı

---

²²⁵Doğan Şafak Polat, "Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 2019, (ss:248-265), s.259.

²²⁶Mitat Çelikpala, "NATO İşbirlikleri ve Ortaklıkları, Güvenlik Yazıları", https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/NATOIsbirlikleriOrtakliklari_MitatCelikpala_v.1.pdf [Erişim Tarihi: 26.11.2023]

²²⁷Sabah, "Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan Savunma Bakanları İstanbul'da Bir Araya Geldi", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/12/17/turkiye-gurcistan-ve-azerbaycan-savunma-bakanlari-istanbulda-biraraya-geldi> [Erişim Tarihi: 17.12.2023]

²²⁸Milli Savunma Bakanı Nurettin Canikli, TurAz Kartalı 2017 Tatbikatı'nın kapanış törenine katıldı., <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/milli-savunma-bakani-nurettin-canikli-turaz-kartali-2017-tatbikatinin-kapanis-torene-katildi> [Erişim Tarihi: 05.10.2023].

geçmiştir. Bu özel kuvvetlerin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 3. Ordusu ile ortak eğitim faaliyetleri yürüttüğü de belirtilmiştir.²²⁹ Türk ve Azerbaycan silahlı kuvvetleri 1-3 Mayıs 2019 tarihlerinde Azerbaycan'da “*Mustafa Kemal Atatürk 2019*” adıyla geniş çaplı “*Müşterek Fiili Atışlı Tabur Görev Kuvveti Tatbikatı*” gerçekleştirmiştir. Her iki ülkede de kamuoyunun ilgisini çeken tatbikatta uçak ve helikopterlerin yanı sıra tanklar, topçu bataryaları ve çok sayıda zırhlı araç yer almıştır. Ayrıca, Azerbaycan'ın Türkiye'den çeşitli zırhlı taşıyıcılar ve silahlı araçların yanı sıra önemli miktarlarda *Sakarya* ve *Kasırga* çoklu roketatarları satın aldığı da belirtilmiştir.²³⁰ Kasım 2020'de gerçekleştirilen “*TurAz Kartalı*” tatbikatında, Türk ve Azerbaycan hava kuvvetleri ve kara kuvvetleri birlikleri, ortak harekât planlaması, hava savunma sistemleri, hava saldırıları, hava harekâtı yönetimi ve keşif gibi konularda eğitim ve tatbikat faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. “*TurAz Kartalı*” tatbikatı, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklık ve askeri iş birliğinin bir göstergesi olarak önemlidir. İki ülke arasındaki askeri iş birliği, tarih boyunca güçlü bir bağa dayanmaktadır ve her iki ülke de bölgesel güvenliğin artırılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Tatbikat, Karabağ bölgesindeki çatışmaların devam ettiği bir dönemde gerçekleştirilmiş ve Türkiye, Azerbaycan'ın yanında yer alarak bölgede istikrar ve barışın korunması için sarfettiği çabayı göstermiştir. Tatbikatın gerçekleştirilmesi, Azerbaycan ve Türkiye'nin Dağlık Karabağ'daki çatışmaların sona ermesinden sonra bile yakın iş birliğini sürdürmeye kararlı olduklarını göstermektedir.²³¹

Yine 2020 yılında düzenlenen “*Kış-2020 Türkiye-Azerbaycan Birleşik Müşterek Tabur Görev Kuvveti*” tatbikatı, bu iki ülkenin askeri iş birliği açısından önemli bir kilometre taşı olmuştur. Tatbikatta, iki ülke arasındaki savunma iş birliğini güçlendirmek amacıyla çeşitli askeri senaryolar uygulanmıştır. Bu senaryolar, sınır güvenliği, terörle mücadele ve insani yardım operasyonlarını içeriyordu. Tatbikatta, iki ülkenin kara kuvvetleri, hava kuvvetleri ve özel kuvvetleri birlikte hareket ederek koordinasyonlarını geliştirmiştir.²³² İki ülke arasındaki askeri tatbikatlar, 2021 yılında da devam etmiştir.”*TurAz Şahini-2021*” adlı bir tatbikat gerçekleştirilmiştir. Bu

---

²²⁹Can Kasapoğlu, “Türkiye-Azerbaycan: Savunma İşbirliğinden...”

²³⁰Yalçın Sarıkaya, s.593.

²³¹Ulviyye Sanılı Aydın, s.44.

²³²Kış-2020 Tatbikatı'nda Mehmetçik Tarihe Meydan Okudu, <https://www.savunmasanayi.org/kis-2020-tatbikatinda-mehmetcik-tarihe-meydan-okudu/> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

tatbikatta, Azerbaycan ve Türk askeri birlikleri bir arada çalışarak, sınır ötesi operasyonlar, hava hareketleri, hava savunma, lojistik ve personel yönetimi konularında eğitim almışlardır. Bu eğitim faaliyetleri sayesinde Azerbaycan ordusu, Türk ordusunun tecrübe ve bilgi birikiminden faydalanarak askeri operasyonlara daha hazırlıklı olmaktadır.²³³

Türkiye ve Azerbaycan'ın artan gücü, bölgede barış ve istikrarın korunması açısından önemlidir. Bu iki ülkenin barışçıl amaçlarla askeri tatbikatlar düzenlemesi ve bölgesel iş birliğini artırması, diğer ülkelerin de bu sürece dahil olmalarını teşvik etmelidir. Bu iş birliği, bölgedeki çatışmaların çözümüne de yardımcı olacaktır. Türkiye ve Azerbaycan iş birliği, özellikle Karabağ sorununun çözümünde önemli bir rol oynamışlardır.²³⁴ Bölgedeki diğer ülkelerin Türkiye ve Azerbaycan'ın artan gücünden endişe duymaları anlaşılabilir bir durumdur. Ancak, Türkiye ve Azerbaycan'ın amaçlarının barış ve istikrar olduğunu vurgulamak ve bu iki ülkeyle iş birliği yaparak bölgedeki çatışmaların çözümüne katkıda bulunmak, diğer ülkelerin de çıkarıdır. Bölgedeki çatışmaların çözümüne katkıda bulunmak için Türkiye ve Azerbaycan ile iş birliği yapmak, bölgedeki barış ve istikrarın korunmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca, Azerbaycan ve Türkiye'nin stratejik konumları, Karadeniz ve Orta Doğu gibi diğer bölgelerdeki güvenlik sorunlarına da etkili bir şekilde yanıt vermelerini sağlayacaktır. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri iş birliği, bölgede etkili bir denge sağlanması açısından önemlidir. Özellikle Rusya'nın bölgedeki nüfuzu göz önüne alındığında, Azerbaycan ve Türkiye'nin bir araya gelerek bölgedeki istikrarı ve güvenliği sağlamaya çalışması, diğer ülkeler için de örnek teşkil etmektedir. Bu, NATO ülkeleri ile ilişkileri de güçlendirmektedir. Türkiye, NATO üyesi bir ülke olarak, Azerbaycan'ın NATO ile iş birliğine girmesine destek vermektedir. Bu sayede, Azerbaycan ve Türkiye, NATO ülkeleri ile de daha yakın bir iş birliği içinde olabilmektedir.²³⁵ Azerbaycan ve Türkiye, bölgelerindeki barış ve istikrarı korumak için birlikte çalışırken, diğer ülkelerin de bu çalışmalara destek vermesi, bölgedeki güvenlik ve istikrarın daha da artmasına katkı

---

²³³TURAZ Şahini 2021 Tatbikatı'nın Seçkin Gözlemci Günü' yapıldı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turaz-sahini-2021-tatbikatinin-seckin-gozlemci-gunu-yapildi/2365335> [Erişim Tarihi: 05.10.2023].

²³⁴Hulusi Kılıç, "Son Yirmi Yılda Azerbaycan ve Türkiye İlişkilerine Kısa Bir Bakış", içinde *Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, ed. C. Veliyev, R. Resullu, K. Aslanlı, Ankara, Berikan Yayınları, 2012, (ss.13-21), s.15.

²³⁵Hulusi Kılıç, s.16.

sağlamaktadır. Türkiye’den görevli gönderilen Jandarma Genel Komutanlığı askeri uzman ve personelleri tarafından Azerbaycan’da verilen eğitim ve yapılan tatbikatlar, Azerbaycan’ın kuvvetlerini güçlendirmiştir. İç ve dış güvenliği tesis etmek için, bu eğitim ve tatbikatlar askeri kolluk kuvvetlerinin gelişimini de kapsamıştır. Çevrelerindeki tehditlere ve tehlikelere karşı birlikte hareket ederek güçlü durabilecekleri gerçeği, iki kardeş ülkeyi daha fazla iş birliği yapmaya teşvik etmiştir.²³⁶

Türkiye ayrıca Azerbaycan’ın uluslararası platformlarda yer almasına da destek vermiş ve yardımcı olmuştur. Avrasya merkezli organizasyonlardaki büyük boyutlu yapılanmalar ve bölgesel oluşumlar, Azerbaycan ve Türkiye için gereklilik arz etmektedir. Bu gaye üzerine kurulan “*Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM)*”, Moğolistan ve Kazakistan tarafından aktif hale geçirilememesine rağmen, bu plan kapsamındaki karşılıklı faaliyetler günümüzde de devam etmektedir. Bununla birlikte, Azerbaycan-Türkiye (Şahdeniz) Doğal Gaz Boru Hattı, güvenlik ve asayiş hizmetlerinin kapsamı dahilindedir.²³⁷

Türkiye, ortak tatbikatlar vesilesiyle Azerbaycan ordusunun manevra kabiliyetini arttırmış ve sunduğu teknik destekle beraber Azerbaycan’a büyük askeri avantajlar sağlamıştır. Türk Savunma Sanayii’nin gelişimi ve teknolojik ürünlerinin artan kullanımı da Azerbaycan’ın savaş kabiliyetini gelişmesinde etkili olmuştur. Özellikle Türk yapımı İHA ve SİHA’ların kullanımı Azerbaycan’a saha üstünlüğü sağlayarak savaşta üstünlük elde etmesine yardımcı olmuştur. Azerbaycan’ın savaşı kazanmasına yardımcı olan stratejik silah ve teknolojiler arasında uzun menzilli “TRG-300 Kaplan Füzesi” de yer almıştır.²³⁸ Bu tatbikatlar, iki ülke arasındaki askeri ve teknik iş birliğini artırmayı, sınır güvenliği ve terörizmle mücadele gibi konularda deneyim paylaşımını sağlamayı ve bölgesel güvenliği artırmayı amaçlamaktadır. Tatbikatlar sırasında, askeri birliklerin eğitimi, silah sistemlerinin test edilmesi, iletişim ve koordinasyonun geliştirilmesi gibi çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Türkiye ve

---

²³⁶Göktürk Çetinkaya, “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu ve Jandarma Merkezli Yardımlar (1992-2014)”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 2020, (ss.15-40), s.16.

²³⁷Görkem Ozan Özalp, “Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM)”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015, s.130.

²³⁸Ahmet Yüce, “Azerbaycan-Türkiye Askeri İşbirliği Faaliyetlerinin Hukuki Temeli”, *Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi Elmi Əsərlər Məcmuəsi*, 1(26), 2016, (ss. 3-14), s.5.

Azerbaycan'ın bölgedeki artan gücü, sadece askeri alanda değil, ekonomik ve siyasi alanlarda da kendini göstermektedir. Bu durum, Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgede daha aktif bir rol üstlenmesi ve bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunması açısından da önemlidir.²³⁹

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri tatbikatlar ve savunma sanayi iş birliği, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik iş birliğinin daha da güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, bölgesel güvenliğin artırılması için de önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri iş birliğinin gelecekte de devam etmesi ve güçlenmesi beklenmektedir.²⁴⁰

Türkiye'nin Azerbaycan'a sağladığı bu destek, iki ülke arasındaki askeri ve stratejik iş birliğinin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu destek, Azerbaycan'ın Karabağ'daki zaferinin ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından "*Türkiye-Azerbaycan kardeşliği*" olarak nitelendirilmiştir.²⁴¹ Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri iş birliği ve tatbikatlar aynı zamanda bölgedeki diğer ülkeler ve taraflar arasındaki dengeleri de etkileyebilir. Özellikle, Ermenistan, Karabağ Savaşı sonrasında Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri destek sağlamasından rahatsızlık duymuş ve bu durumun bölgede gerilimi arttırdığı iddiasında bulunmuştur. Rusya, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri iş birliğine ve tatbikatlara olumsuz bakan bir tutum sergilemektedir. Bu tutum, Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin azalmasından kaynaklanmaktadır.²⁴²

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri iş birliği ve tatbikatlar, enerji güvenliği ve ulaştırma koridorlarının güvenliğinin sağlanması, bölgesel istikrarın artırılması ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi açısından önemlidir. Bu iş birliği ve tatbikatların gelecekte de sürdürülmesi, bölgedeki istikrar ve güvenliği sağlamak için önemli bir unsurdur. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri iş birliği ve tatbikatlar, sadece enerji güvenliği ve ulaştırma koridorlarının güvenliğinin sağlanması açısından değil, aynı zamanda bölgesel güvenlik ve istikrarın korunması için de önemlidir. Bölgede meydana gelen çatışmalar ve krizler, bölgesel güvenlik ve istikrarı tehdit etmektedir. Azerbaycan

---

²³⁹Mitat Çelikpala, Cavid Veliyev, s.12.

²⁴⁰Ulviyye Sanılı Aydın, s.55.

²⁴¹Baykar, <https://baykartech.com/tr/tarihce/> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

²⁴²Nazım Cafersoy, p.124.

ve Türkiye, bölgesel güvenlik ve istikrarı korumak için birlikte çalışmakta ve birbirlerine destek vermektedir.

SONUÇ

Bölgesel güvenlik ve stratejik ortaklık kavramları, uluslararası toplumun barış ve güvenliğini sağlamak için birlikte çalışmasının önemini vurgular. Bu kavramlar, uluslararası ilişkilerde ülkeler arasındaki iş birliğinin ve ilişkilerin güçlendirilmesine yardımcı olur. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki stratejik ortaklık ilişkisi, bölgesel güvenliğin sağlanması ve çıkarların korunması için önemli bir rol oynamaktadır. İki ülke arasındaki iş birliği, diğer ülkelerin de benzer iş birliği anlaşmaları yapması noktasında örnek teşkil edebilecek bir stratejik ortaklıktır. Bilindiği üzere stratejik ortaklıkların oluşturulması ve bölgesel güvenliğin sağlanması sürecinde, ülkeler arasındaki farklı politikalar, ekonomik çıkarlar ve tarihi anlaşmazlıklar gibi faktörler zorluklar yaratabilir. Bu nedenle, stratejik ortaklıkların oluşturulması ve bölgesel güvenliğin sağlanması için, ülkeler arasındaki görüş ayrılıklarının giderilmesi, ortak çıkarların belirlenmesi ve iş birliği anlaşmalarının imzalanması çok önemlidir. Bu bağlamda, Türkiye ve Azerbaycan'da stratejik ortaklık ve müttefiklik ilişkilerinin yasal zeminini oluşturan önemli belgeler imzalanmıştır. Bugüne bakıldığında Azerbaycan ve Türkiye'nin karşılıklı güven ve saygıya dayalı sıkı iş birliği müttefiklik düzeyine yükselmiş durumdadır. Bu bağlamda Türkiye ve Azerbaycan enerji, ticaret, askeri iş birliği, sınır güvenliği ve terörizmle mücadele gibi pek çok alanda iş birliği yapmaktadır. Ayrıca Türkiye, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü koruma mücadelesinde dost ve kardeş ülke anlayışıyla önemli rol oynamıştır.

Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinin önemli boyutlarından birini teşkil eden askeri ilişkiler, askeri eğitim, askeri tatbikatlar ve savunma alanında kendini bariz şekilde göstermektedir. Türk savunma sanayisinde son yirmi yılda yaşanan önemli gelişmeler aynı zamanda dost, kardeş ve müttefik ülke olarak Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini destekleyen bir faktör olarak değerlendirilebilir. Türk savunma sanayisinin dönüşümü dış politikasını ve bölgesel güvenliği önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye'nin savunma sanayisi endüstrisinde yeterli teknolojik, finansal ve insani kaynakları sağlaması bu dönüşümün devamlılığı açısından gerekli olmakla beraber, uluslararası iş birliğine açık bir politika benimsemesi de Türkiye'nin savunma sanayisinde başarı sağlaması açısından önemlidir.

Savunma sanayisinin gelişmesi, Türkiye'nin bölgesel güç olma hedefine yönelik adımlarının bir parçası olarak kabul edilebilir. Türk savunma sanayisinin dönüşümü,

Türkiye'nin askeri teknolojiler ve mühimmat bakımından dışa bağımlılığını azaltmasına yardımcı olmaktadır. Zira yerli savunma sanayisi ürünleri sayesinde Türkiye, dışarıdan silah ve savunma ekipmanı alımını azaltarak daha serbest bir dış politika izlemesinin önünü açmaktadır. Kendi savunma sanayisine sahip olmak, Türkiye'nin güvenilirliğini artırarak ortak ve iş birliği içerisinde olduğu ülkeler nezdinde de uluslararası itibarını artırmaktadır. Savunma sanayisinin gelişmesi üretilen ürünlerin ihracatını olanak sağlamaktadır. Bu da ekonomiye katkı sağlamakta, dış ekonomik ilişkiler ve dış ticaret yelpazesinin genişlemesi ve ürün çeşitliliğinin artmasına fırsat sağlamaktadır. Yerli savunma sanayisi sayesinde Türkiye, daha güçlü bir savunma kapasitesine sahip olacak ve bu durum, bölgedeki istikrarın korunmasına yardımcı olacaktır. Savunma sanayisinin gelişimi aynı zamanda, bu sektörde yenilikçiliğe ve teknolojik ilerlemeye ivme kazandırmaktadır. Nitekim yerli savunma sanayisi ürünleri, daha modern ve teknolojik olarak gelişmiş ürünler haline geldikçe Türkiye'nin dış politikada daha etkili bir rol oynamasına ve diğer ülkelerle daha iyi rekabet etmesine olanak sağlayabilir. Bu da Türkiye'nin savunma harcamalarının daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayabilir. Yerli savunma sanayisi ürünleri sayesinde, Türkiye daha az para harcayarak daha iyi bir savunma kapasitesine sahip olabilir. Bu da Türkiye'nin dış politikada daha aktif bir şekilde yer almasına ve daha fazla yatırım yapmasına olanak sağlayabilir. Yerli savunma sanayisi ürünleri, Türkiye'nin ortak projelere katkı sağlamasına ve kendisini pekiştirmesine olanak sağlamaktadır. Özellikle son yirmi sene içinde yerli savunma sanayisi ürünleri sayesinde Türkiye, diğer ülkelerle savunma alanındaki ilişkilerini geliştirmekte ve bu ilişkileri dış politikasına yansıtmaktadır. Bu sayede Türkiye uluslararası platformlarda daha etkin rol almaktadır. Bu durum bölgesel dengelerin Türkiye lehine gelişmesi açısından da önemlidir. Diğer taraftan yerli savunma sanayisi ürünleri, Türkiye'nin savunma sanayisi sektöründe istihdamın artırmasına neden olmakta ve ekonomik gücüne katma değer sağlamaktadır. Ekonomik gelişim ise her alanda kalkınmanın ve sosyal refahın artmasına neden olmaktadır. Nitekim yerli üretim sayesinde ithal edilen savunma malzemelerine olan bağımlılık azalırken savunma harcamalarının azalmasını da beraberinde getirmektedir. Yerli savunma sanayisi ürünlerinin kalitesi, uluslararası standartlara uygunluğu ve fiyatı, Türkiye'nin ihracat yapabilme kapasitesini de olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye'nin bu sektördeki dışa bağımlılığının azalması uluslararası iş birliği ve ticari anlaşmaların yapılmasında elini

güçlendirmektedir. Zira çeşitliliğin ve rekabet gücünün artırılması yerli savunma sanayi şirketlerine uluslararası pazarlarda daha fazla güç kazandırmaktadır. Bu sürecin başarılı bir şekilde devam etmesi için ihracatı destekleyen mekanizmaları güçlendirmek ve daha fazla yatırım yapılmasına teşvik etmek gerekmektedir. Bu yatırımlar teknoloji transferi, Ar-Ge faaliyetleri ve iş birliği projeleri gibi alanlarda yeni açılımları beraberinde getirmektedir.

Bu hususları dikkate aldığımızda Azerbaycan özelinde yapılan iş birliği projeleri her iki tarafa ekonomik, siyasi ve savunma gücünün güçlendirilmesi bakımından fayda sağlamaktadır. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin temel felsefesini teşkil eden “iki devlet bir millettir” söylemi sağlam bir şekilde reel politikanın merkezinde yer almaktadır. Ortak tarihsel ve kültürel bağlantıları nedeniyle Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, bürokratik süreci kolaylaştırarak ikili ilişkiler sürecindeki muhtemel engellerin kolayca aşılmasına fırsat tanımaktadır. Bu yüzden geçmişten günümüze iki ülke arasındaki ilişkilerin yakın tarihine baktığımızda ilişkilerin duygusal boyutu olarak değerlendirilen pek çok hususun yanlış bir değerlendirme olduğunu, bilakis politikanın reel boyutunun daha bariz şekilde boy gösterdiği söylenebilir. 1991 öncesinde, Azerbaycan’ın zengin enerji kaynaklarına ve büyük enerji potansiyeline sahip topraklarında Rusya’nın egemenliği, kuşkusuz herhangi bir şekilde Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinden bahsetmeye olanak tanımamaktadır. Keza Azerbaycan’ın kendisi her ne kadar Sovyetler Birliği bünyesinde bir “cumhuriyet” olarak tanımlansa da bu tanımlamanın gerçek dışı olduğu ve kısıtlı bir egemenliğin söz konusu olduğu bilinen bir gerçekliktir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bölgede yaşanan güç mücadelelerinde Türkiye, yukarıda bahsi geçen tarihi ve kültürel ortaklıkların da vermiş olduğu gücü verimli bir şekilde kullanabilmiştir. Bu yüzden günümüzde ilişkiler iş birliğinin yüksek düzeyini yansıtan müttefiklik seviyesine yükselmiştir. Bugün Türkiye ve Azerbaycan’da ekonomi, kültür, enerji, savunma sanayi ve güvenlik alanlarında son derece önemli projeler yürütülmektedir. Her iki ülkenin enerji, ticari ve stratejik iş birliği alanlarındaki yatırımları, BTC ve BTE boru hatlarının yanı sıra TANAP projesi ile Batı’ya doğalgazın taşınması için planlanan üçüncü boru hattının ekonomik ve enerji açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu projeler aynı zamanda Türkiye’nin transit ülke konumuna önemli güç kazandırmaktadır. Günümüzde Rusya-Ukrayna Savaşı’nın yaşandığı ve Batı-Rusya geriliminin yükseldiği bir dönemde bahsi geçen enerji

projelerinin Avrupa'nın enerji arz güvenliğine önemli bir katkı sağladığı söylenebilir. Bu husus Türkiye ve Azerbaycan'ın uluslararası alandaki konumunun daha da güçlenmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin siyasi ve ekonomik açıdan yüksek düzeyde seyrettiği bu dönemde askeri ilişkilerin ve savunma sanayisi alanındaki iş birliğinin de gelişmesi iki taraflı ilişkilerin potansiyelini her geçen gün daha fazla artırmaktadır. Bu alandaki iş birliği askeri eğitim programlarından ve Azerbaycan ordusunun yeniden yapılanması sürecindeki katkılardan başlayarak bugüne kadar yükselen bir çizgide gelişmiştir. Fakat bu sürecin olumlu anlamda önemli kırılma noktasını İkinci Karabağ Savaşı'ı teşkil etmektedir. Bu savaş öncesinde iki ülkenin orduları arasında düzenlenen askeri tatbikatlar Azerbaycan ordusunun savaş kabiliyetinin yükselmesine önemli katkı sağlamıştır. Bu tatbikatlarla iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin gelişmesi sayesinde, Türk ordusu 100 sene sonra güney Kafkasya'da boy göstermiştir. Türk savunma sanayisinin gözde ürünlerinden olan İHA ve SİHA'lar bu süreçte dünya basınında adından söz ettirmiştir. Azerbaycan'ın savaştan galip çıkması bu alandaki iş birliğini ve askeri savunma kapasitesini geliştirmek açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatların günümüzde en iyi şekilde değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Askeri talimlerden tatbikatlara ve ortak savunma sanayi projelerine kadar uzayan ikili iş birliğinin bundan sonraki süreçte de yükselen bir çizgide seyredeceğini söyleyebiliriz. Türk Devletleri Teşkilatı'nın iki lokomotif ülkesi olarak Azerbaycan ve Türkiye'nin savunma sanayi alanındaki iş birliği, diğer cumhuriyetler açısından da iyi bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel Hüseyin, *Atatürk, Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004.
- Akbayır Merve, Savaş Cem İsmail, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı’nda Yalıtıcı Kavramı: Doğu Akdeniz ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akdeniz İİBF Dergisi* 21/2, 2021, (ss.226-244).
- Akdoğan Seçkin, “Bağımsızlık sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti İlişkileri (1991- 2000)”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2007.
- Akgül-Açıkmeşe Sinem, “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler*, 8/30, 2011, (ss.43-73)
- Alagöz Mehmet, Yapar Sinem, Uçtu Ramazan, “Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerimize Ekonomik Açından Bir Yaklaşım”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, 2004 (ss. 59-74).
- Aliyev tarihi zirve için Türkiye’de <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/aliyev-tarihi-zirve-icin-turkiyede/537522> [Erişim Tarihi: 24.12.2022].
- Aliyev'den büyük jest: Bugün Ankara'ya geliyor, <http://www.milliyet.com.tr/aliyev-den-buyuk-jest-bugun/siyaset/detay/2209776/default.htm> [Erişim Tarihi: 24.12.2022].
- Altay, <https://www.bmc.com.tr/yeni-altay/altay.html> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- Altfeld Michael F., “The Decision to Ally: A Theory and Test”, *The Western Political Quarterly*, Vol.37, No.4, December 1984, (pp.523-544).
- Anka, gelecek yıl Kazakistan’da uçacak, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/anka-gelecek-yil-kazakistanda-ucacak/709355> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- ANKA-S Projesi, <https://www.tusas.com/medya-merkezi/haberler/anka-s-projesi> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].
- Aral Berdal, “Soğuk Savaş Sonrası Siyasallaşan Uluslararası Hukuk ve Başlıca Mağdurları,” *A.Ü. SBF Dergisi*, Cilt:53, No:1, 1998, (ss.37-57).

- Armaoğlu Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt:I-II 1914-1995, 15.baskı, Alkım Yayınevi, Ankara, 2005, (ss.30-34).
- Aron Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Transaction Publishers, New Jersey, New Bruswick, 2003.
- Aselsan İnsan Kaynakları, *ASELSAN Dergisi*, ASELSAN, Yıl:19, Sayı:70, Ankara, 2006.
- ASELSAN, <https://www.aselsan.com/tr/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 13.10.2023].
- Asker Ali, “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Pragmatist Boyutu”, içinde *21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu*, Ekoavryasya, 2011, Lefke, (ss.405-408).
- Asker Ali, Özpınar Zeynep Gizem, “Azerbaycan’ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi”, *Avryasya İncelemeleri Dergisi*, 10, 2021, (ss.83-106).
- Aslan Mahir, “Atatürk ve Azerbaycan Politikası”. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Aslanlı Araz ve Hasanov İlham, *Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Platin, Ankara, 2005.
- Aslanlı Araz, “İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası”, <http://ekoavryasya.net/duyuru.aspx?did=14&pid=10&lang=tr> [Erişim Tarihi: 20.05.2023].
- Aslanlı Araz, Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25 (1) , 2018, (ss.15-27).
- Ateş Davut, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (10), 2009, (ss.11-25).
- Ay Hakan, *Kamu Maliyesi*, İzmir, 2013.
- Aydın Ulviyye Sanılı, “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Son On Yılı (2006-2016): Kardeşlikten Stratejik İşbirliğine Uzanan Yol”, *Avryasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (13), 2018, (ss.38-62).
- Aydın Mustafa, “Relations with the Caucasus and Central Asia”, çev. Mustafa Akşin, *Turkish Foreign Policy 1919-2006, Facts and Analysis with documents*, Utah, 2010, (ss.750-789).
- Ayhan Ahmet, *Dünden Bugüne Türkiye’de Bilim-Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2002.

- Azerbaijan to buy 60 Turkish attack helicopters, News.az, <https://news.az/articles/politics/101644> [Erişim Tarihi: 20.05.2023].
- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirin ortak açıklaması, http://files.preslib.az/projects/toplu/v2/13_5.pdf, s.502-504. [Erişim Tarihi: 02.05.2023].
- Azerbaycan Respublikasının İktisadi Müstakilliyinin Esasları Hakkında Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Kanunu (25 Mayıs 1991) s.58-65. http://files.preslib.az/projects/republic/az/azr4_4.pdf.
- Azerbaycan Ülke Raporu, <http://www.vantso.org.tr/u/files/azerbaycan%281%29.pdf> [Erişim Tarihi:02.05.2023].
- Azerbaycan'a Fırtına satışı tekrar gündemde, <https://www.defenceturk.net/azerbaycana-firtina-satisi-tekrar-gundemde> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- Azerbaycan'da Zafer Geçidi Töreni düzenlendi, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/azerbaycanda-zafer-gecidi-toreni-duzenlendi-537455.html> [Erişim Tarihi: 20.10.2023].
- Azerbaycan'la Yüksek Düzeyli Stratejik Ortaklık, <https://www.dunya.com/gundem/azerbaycan039la-yuksek-duzeyli-stratejik-ortaklik-haberi-125737> [Erişim Tarihi: 20.08.2023].
- Azerbaycanlı pilotlar HÜRKUŞ'la uçuş gerçekleştirdi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanli-pilotlar-hurkusla-ucus-gerceklestirdi/2438025> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- Babayeva Vefa, “Haydar Aliyev Dönemi Türkiye ve Azerbaycan İlişkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- Bagirov Sabit, “Azerbaijan’s Strategic Choice In The Caspian Region”, *in The Security of the Caspian Sea Region*. der. Gennady Chufrin, Oxford University Press, Stockholm International Peace Research Institute, 2001, (pp.178-194).
- Bakırcı Fehim Sırrı, Bayrak Rıza, Önal Selcan, “Toplam Faktör Verimliliği Savunma Sanayi Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:30, Sayı:4, 2016, (ss.752-766).
- Baldwin David A., “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 1997, (pp.5-26)

- Başar Selim, Künü Serkan, “Savunma Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Journal of the Institute of Social Sciences)* Sayı:10, Sonbahar 2012, (ss.7-26)
- BAYKAR, <https://baykartech.com/tr/tarihce/> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].
- Bayraktar TB2, <https://bayraktartech.az/tr/sayfa/bayraktar-tb2/> [Erişim Tarihi: 10.10.2023]
- Baysal Başar, Lüleci Çağla, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 11/2, 2015, (ss.61-96).
- Bilbilik Erol, *Amerikan Kuşatması*, Otopsi Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2003, (ss.153-154).
- Birdişli Fikret, “Bölgesel Güvenlik”, içinde *Güvenlik Çalışmaları*, ed. Oktay Bingöl, Ali Bilgin Varlık, Cilt:1, İstanbul Arel Üniversitesi Yayınları, 2021, (pp.335-357).
- BMC, <https://www.bmc.com.tr/kurumsal/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].
- Buzan Barry and Hansen Lene, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press. 2009.
- Buzan Barry and Wæver Ole, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, New York, 2003.
- Buzan Barry, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1983.
- Büyüktepe Uğur, “Türk-Amerikan İlişkilerinin Müttefiklik ve Stratejik Ortaklık Boyutlarının Karşılaştırmalı Analizi”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2006.
- Cafersoy Nazım, *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993) Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü*, Avrasya Stratejik Analizler Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.
- Cafersoy Nazım ve Aslanlı Araz, “Türkiye-Azerbaycan Askeri İlişkileri”, içinde (editörler: C. Veliyev, R. Resullu, K. Aslanlı), *Azerbaycan-Türkiye: dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*, Berikan Yayınları, Ankara, 2012, (ss.149-172)
- CNN Türk, “Şuşa Beyannamesi nedir, ne demek? Şuşa Beyannamesi maddeleri!”, <https://www.cnnturk.com/turkiye/susa-beyannamesi-nedir-ne-demek-turkiye-azerbaycan-arasinda-imzalanan-susa-beyannamesi-maddeleri> [Erişim Tarihi: 21.07.2023].

- Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Kara gün dostu olduğunu gösterdi”, <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-kara-gun-dostu-oldugunu-gosterdi-40069515> [Erişim Tarihi: 24.12.2022].
- Czechowska Lucyna, “The Concept of Strategic Partnership As an Input in the Modern Alliance Theory”, *The Copernicus Journal of Political Science*, 2013, (pp.36-51).
- Çakır Abdullah Gökhan, “Hazar’a Kıyısı Olan Ülkelerin Enerji Potansiyelleri Ve Türkiye’nin Bu Ülkeler İle Olan Enerji İlişkileri”, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.
- Çakmak Cenap, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Stratejik Ortaklık”, *Stratejik Öngörü*, Sayı:5, 2005, (ss.72-87)
- Çelikkaya Ali, Azerbaycan’da Petrol Dışı Vergi Sisteminin Gelişimi ve Reform Önerileri, *bilig Sayı:71*, 2014, (ss.93-122).
- Çelikpala Mitat, “NATO İşbirlikleri ve Ortaklıkları, Güvenlik Yazıları”, https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/NATOIsbirlikleriOrtakliklari_MitatCelikpala_v.1.pdf [Erişim Tarihi: 26.11.2023].
- Çelikpala Mitat, Veliyev Cavid, “Azerbaijan-Georgia-Turkey: An Example of a Successful Regional Cooperation”, *Kadir Has University CIES Policy Brief*, İstanbul, 2015.
- Çetinkaya Göktürk, “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu ve Jandarma Merkezli Yardımlar (1992-2014)”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 2020, (ss.15-40).
- Çeviköz Ünal, “Turkey in a Reconnecting Eurasia” <https://www.csis.org/analysis/turkey-reconnecting-eurasia> [Erişim Tarihi: 01.11.2023].
- Çınar Murat, “Uluslararası İlişkilerde Müttelik Kavramı ve Bu Çerçeve Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkisinin Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2014.
- Dağ Ahmet Emin, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Geliştirilmiş İkinci Baskı, Anka Yayınları, İstanbul, 2005, (ss.27-28).
- Dağlık Karabağ neden önemli, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorun ne zaman ve nasıl başladı? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54330024> [Erişim Tarihi: 20.10.2023].
- Daly John C.K., “Will Kazakhstan Become a Full Partner in the Baku-Tbilisi-Kars Railway?”, *Eurasia Daily Monitor*, Vol.11, No.7, 2014,

<https://jamestown.org/program/will-kazakhstan-become-a-full-partner-in-the-baku-tbilisi-kars-railway/> [Erişim Tarihi:20.10.2023].

Deputy minister: Azerbaijan's investments in Turkish economy estimated at 14.5B, <https://en.azvision.az/news/94935/deputy-minister-azerbaijans-investments-in-turkish-economy-estimated-at-14.5b.html> [Erişim Tarihi:24.12.2022].

Derinsu Dayı Esin, Milli M¼cadele D¼neminde Elviye-İ Selâse Ve Nahçıvan, *Atat¼rk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt:22 Sayı:64-65-66*, 2006, (ss.91-118)

Ermiş Uğur, 1919-1947 ve 1985-2004 D¼nemlerinde T¼rk Savunma Sanayii Kurma Girişimlerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fak¼ltesi Dergisi Cilt:14 Sayı:27*, (ss.438-460), s.445.

FNSS, <https://www.fnss.com.tr/tr/kurumsal/fnss-tarihcesi>, [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

G¼kt¼rk-2, <https://www.tusas.com/urunler/uzay/yer-gozlem-ve-kesif-uydulari/gokturk-2> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

Grant Jonathan, “The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports, 1854-1914”, *The Journal of Military History*. Vol.66, No.1, 2002, (pp.9-36).

Guns or Butter, Savunma harcamaları ile Sivil t¼ketim mallarına yapılan yatırımların dengelenmesini a¼ıklamak i¼in kullanılmıştır. Nazi Almanyası’nda Joseph Goebbels:”Yağsız yaşayabiliriz, ama barışa olan sevgimize rağmen, silahsız yaşayamayız. Yağ ile ateş edemezsiniz ama silahla, evet” demiştir. Aynı yıl Hermann G¼ring bir konuşmasında “Silahlar bizi g¼çl¼ kılar, ama yağlar sadece şişmanlatır” demiştir. <https://political-economy.com/guns-or-butter/> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

Hasanoğlu Murteza, Memmedov Asim, Maharramov Bahtiyar, “İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan-T¼rkiye İlişkileri” *Uluslararası Y¼netim Akademisi Dergisi*, 3, 2020, (ss.522-529).

Hasanov Ziyadhan, “İlham Aliyev D¼neminde Azerbaycan-T¼rkiye İlişkileri,” Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Basılmamış Y¼ksek Lisans Tezi, Sakarya, 2007.

HAVELSAN, <https://www.havelsan.com.tr/kurumsal/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 15.08.2023].

Hisar Hava Savunma F¼zeleri, <https://www.roketsan.com.tr/tr/urunler/hisar-hava-savunma-fuzeleri> [Erişim Tarihi: 05.08.2023].

- Hurç Yakup, “Türkiye’nin Karabağ Politikası”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2008, s.101.
- Ismailzade Fariz, “Turkey–Azerbaijan: The Honeymoon Is Over”, *Turkish Policy Quarterly* (4), 2005.
- Ismayilov Murad, “Together but Apart for Twenty Years: Azerbaijan and Turkey in Pursuit of Identity and Survival”, in *Turkish-Azerbaijani Relations: One Nation - Two States?*, ed. Murad Ismayilov, Norman A. Graham, Routledge Press, 2016, (pp.1-21).
- İnaç Hüsamettin, Erdoğan Selami, “Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı ve Kamusal Alan Tartışmaları”, *Akademik Bakış: Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* Sayı:9, Celalabad, 2006 (ss.1-16).
- İnaç Hüsamettin, *Uluslararası Güvenlik, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- İsmayıl Toğrul, “Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu-Kardeşliğin Demir Bağları”, *Avrasya Dünyası*, (2), 2018, (ss.42-48)
- İstikbal Deniz, *Türk Savunma Sanayii Modeli ve Teknolojik Dönüşüm*, SETA Yayınları, Ankara, 2022.
- İzgi Ali Rıza, “Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye’ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2007.
- KAAN, <https://www.tusas.com/urunler/yeni-projeler/ozgun/kaan> [Erişim Tarihi: 27.12.2023].
- Kalafat Yaşar, Aslanlı Araz, “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, *içinde Türk Dış Politikası* (ed. İdris Bal), Nobel Yayınevi, Ankara, 2004.
- Kamoy Hacim, “Türkiye Savunma Sanayinde Aselsan’ın Rolü”, *Aselsan Dergisi*, 1988, (ss.4-5).
- Kann Robert A., “Alliances versus Ententes”, *World Politics*, Vol.28, No.4, 1976, (pp.611-621).
- Kara Harp Okulu Azerbaycan, <https://web.archive.org/web/20030919023132/http://www.kho.edu.tr:80/yayinlar/cizgi/ocak2003/07/> [Erişim Tarihi: 20.10.2023].

- Karabıçak Mevlüt, “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığının Tarihi Gelişim Süreci”
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt:5,
Sayı:2, 2000, (ss.57-58).
- Karakılıç Nilüfer Yörük, “Stratejik İttifakların Oluşumunda Temel Yeteneklerin Önemi:
Tariş-Opet Stratejik İttifakı Balanced Scorecard Örneği”, *Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:21, Haziran 2009.
- Karakoç Ercan, *Atatürk’ün Dış Türkler Politikası*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul,
2004.
- KARAOK, <https://www.roketsan.com.tr/tr/urunler/karaok-kisa-menzilli-tanksavar-silahi> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].
- Kasapoğlu Can, “Türkiye-Azerbaycan: Savunma İşbirliğinden Askeri İttifaka”,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-azerbaycan-savunma-is-birliginden-askeri-ittifaka/952323> [Erişim Tarihi: 31.10.2023].
- Kay Sean, *Global Security: In the Twenty-First Century*, Rowman and Littlefield
Publishers, Oxford, 2006.
- Kaya Rüştü, “Orta Asya ‘Bölgesel Güvenlik Kompleksi’ ve Şangay İşbirliği Örgütü”,
Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, 7(Özel Sayı), 2019,
(ss.53-71).
- Kaynak Mahir, “Stratejik Ortaklık”, *Star*, <http://www.stargazete.com/yazar/mahir-kaynak/stratejik-ortaklik-haber-137094.htm>, [Erişim Tarihi 05.10.2023].
- Kelly Robert, “Security Theory in the New Regionalism”, *International Studies Review*,
9/2, 2007, (pp. 197-229).
- Kılıç Hulusi, “Son Yirmi Yılda Azerbaycan ve Türkiye İlişkilerine Kısa Bir Bakış”,
içinde *Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, ed. C.
Veliyev, R. Resullu, K. Aslanlı, Ankara, Berikan Yayınları, 2012, (ss.13-21).
- Kış-2020 Tatbikatı’nda Mehmetçik Tarihe Meydan Okudu,
<https://www.savunmasanayi.org/kis-2020-tatbikatinda-mehmetcik-tarihe-meydan-okudu/> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- Kıvrıkoğlu Bakü’de, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/kivrikoglu-bakude-12156>
[Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- Kimball Anessa L., “Political Survival, Policy Distribution and Alliance Formation”,
Journal of Peace Research, Vol.47, No.4, 2010, (pp.407-419).
- Koban Emine, “Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri ve Türkiye’deki Gelişimi”,
Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı: 355, Ankara, 1998, (ss:40-54).

- Koçel Tamer, *İşletme Yöneticiliği*, On İkinci Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kohen Sami, “ABD ile Yeni Ortaklık”, *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/abd-ile-yeni-ortaklik-369255>, [Erişim Tarihi: 15.10.2023].
- Küçükoğlu Mahmut, “Türk Savunma Sanayisindeki Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri (2000-2023)”, *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt:12, Sayı:1, 2023, (ss.15-41).
- Lake David, “Regional Security Complexes: A Systems Approach”, in *Regional Orders: Building Security in a New World*, ed. David A. Lake, and Patrick M. Morgan, University Park: Pennsylvania State University Press, 1997, (pp.45-68).
- Milgem Projesi, <https://www.stm.com.tr/tr/cozumlerimiz/deniz-projeleri/milgem-projesi> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- Milli Savunma Bakanı Nurettin Canikli, TurAz Kartalı 2017 Tatbikatı'nın kapanış törenine katıldı., <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/milli-savunma-bakani-nurettin-canikli-turaz-kartali-2017-tatbikatinin-kapanis-torenine-katildi> [Erişim Tarihi: 05.10.2023].
- MKEK, <https://www.mke.gov.tr/tr/mke-kurumsal/sayfalar/24-07-2021-hakkimizda/> [Erişim Tarihi: 05.10.2023].
- Moul William, “Dangerous Balances, 1816-1989: A Simple Theory With Longitudinal Evidence”, *Review of International Studies*, Vol.28, 2002, (pp.657–676).
- Münir Metin, PETKİM'de top TURCAS ve Azerilerde, <http://www.miliet.com.tr/PETKIM-de-top-TURCAS-ve-azerilerde/metin-munir/ekonomi/yazardetayar-siv/18.10.2007/218562/default.htm> [Erişim Tarihi: 18.12.2022].
- Neft Nedir? Neftçi Kimdir? <https://www.socar.com.tr/blog/petrokimya/neft-nedir-neftci-kimdir#:~:text=1994%20y%C4%B1n%C4%B1nda%20Azerbaycan'%C4%B1n%20Ulusal,petrol%C3%BCn%C3%BCn%20Avrupa'ya%20a%C3%A7%C4%B1lmas%C4%B1%20sa%C4%9Flan%C4%B1>. [Erişim Tarihi:02.10.2023].
- Oğuzlu Tarık, “Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor mu?”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (6), 2007, (ss.7-42).
- OTOKAR, <https://www.otokar.com.tr/urunler/savunma-sanayi> [Erişim Tarihi: 09.10.2023].

- Özalp Görkem Ozan, “Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM)”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Özdaşlı Esmâ, “İkinci Karabağ Savaşı’nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt:7 Sayı:1 Karabağ Armağan Sayısı*, 2021, (ss.51-83).
- Özdaşlı Esmâ, “Stratejik Ortaklık Kavramı ve Azerbaycan’ın İsrail Politikası”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Isparta, 2012.
- Özdemir Durdu Mehmet, Gökmen Kantar, “Şuşa Beyannamesi’nin Önemi ve Olası Etkileri”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/2, 2023, (ss.733-744).
- Özlu Hüsnü, “The Foundation and Development of Turkey’s Defense Industry in the Context of National Security Strategy”. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs* 26/2, 2022, (pp.216-240).
- Özsoy Bahar, “1918’den 2023’e Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*,19/46, 2023, (ss.585-605).
- Öztürk Zafer, Öksüz Derya Yakıcı, “Türkiye’de Savunma Sanayinin Sanayi Sektörünün Gelişim Sürecindeki Rolü”, içinde *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları 2*, ed. İnce M. R., Demir S., Orhan A., Umuttepe Yayınları, 2019, (ss.65-67).
- Pehlivan Osman, *Kamu Maliyesi*, Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım, Trabzon, 2019
- Pirinççi Ferhat, Kardeşliğin Mührü “Şuşa Beyannamesi”, <https://kriterdergi.com/dis-politika/kardesligin-muhru-susa-beyannamesi> [Erişim Tarihi: 24.10.2023].
- Pirinççi Ferhat, Şuşa Beyannamesi’nin Anlamı, <https://www.setav.org/susa-beyannamesinin-anlami> [Erişim Tarihi: 24.10.2023].
- Polat Doğan Şafak, “Kafkasya’da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 2019, (ss:248-265).
- Rengger N. J., *Treaties and Alliances of the World*, Gale Research Co., New York, 1990,
- Resullu Reşat ve Aslanlı Kenan, “Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkileri: Temel Eğilimler ve Başarılar”, ed. Cavit Veliyev, Reşat Resullu ve Kenan Aslanlı, *Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Stratejik Ortaklık*, Berikan, Ankara, 2011.

- ROKETSAN, <https://www.roketsan.com.tr/tr/biz-kimiz/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 05.08.2023].
- Rühle Michael, “NATO Ten Years After: Learning the Lessons”, *NATO Review*, <http://www.nato.int/docu/review/2011/11-september/10-years-sept-11/EN/index.htm>, [Erişim Tarihi: 13.10.2023].
- Sabah, “Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan Savunma Bakanları İstanbul'da Bir Araya Geldi”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/12/17/turkiye-gurcistan-ve-azerbaycan-savunma-bakanlari-istanbulda-biraraya-geldi> [Erişim Tarihi: 17.12.2023].
- SAGE, <https://www.sage.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/hakkimizda-0> [Erişim Tarihi: 05.08.2023].
- Salmanlı, Zeynep, “1991 Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Sander Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 14.baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1989.
- Sarı Mustafa, “Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)”. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya 2010.
- Sariahmetoğlu Nesrin, “Karabağ Sorununun Çözüm Sürecinde Türkiye ve Rusya”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2016, (ss:93-119).
- Sarıkaya Yalçın, “Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan Üçlü İlişkilerinin Savunma İşbirliği Boyutu”. *Karadeniz Araştırmaları XVI/64*, 2019, (ss.585-597).
- Sarıkaya Yalçın, *44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi*, TASAV Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi, 1.Baskı, 2020.
- Sarımay Yusuf, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939-1952)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,1988.
- Savunma Sanayi Sektörel Strateji Dökümanı 2018-2022*, Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB)
- Savunma Sanayii İle İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3238.pdf> [Erişim Tarihi: 15.11.2023].
- Savunma Teknolojileri Mühendislik, <https://www.stm.com.tr/tr/biz-kimiz/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].

- Saygılı Zafer, “Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (2002-2019)”, Altınbaş Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2022.
- Sefer Levent, Socar'dan 'stratejik' talep, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sefer-levent/socardan-stratejik-talep-40822942> [Erişim Tarihi:02.05.2023].
- Snyder Glenn H., *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1997
- SOM Seyir Füzesi Azerbaycan’a ihraç ediliyor, <https://www.savunmatr.com/som-seyir-fuzesi-azerbaycana-ihrac-ediliyor> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- Sönmezoğlu Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4.baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, (ss.327-328).
- Sümer Gültekin, “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı bir Bakış”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 10, Sayı: 2, (ss.671-698).
- Şimşek Muammer, *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayii*, SAGEB, Ankara, 1989.
- Şir Aslan Yavuz, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya”, içinde *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi Bildiri Kitabı*, BİLGESAM, 2003, (ss.346-355)
- Şüküroğlu Gıyas, “Kafkas İslam Ordusu: Kuruluş, Teşkilatlanma ve Operasyonlar” Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2023.
- Şükürov Kerim, “Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Nüfus Göçü: Yasal temelleri ve Dinamiği”, *1. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve Gelecek Perspektifi Çalıştayı Tebliğler, 24-25 Mayıs 2012*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, (ss.73-79).
- T-129 Atak Ve Uh-60 Azerbaycan’da, <https://www.savunmasanayi.org/t-129-atak-ve-uh-60-azerbaycanda/> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- T129 Atak, <https://www.tusas.com/urunler/helikopter/ortak-gelistirme/t129-atak> [Erişim Tarihi: 15.09.2023]
- Tarhan Muhammet, Türk Konseyi Genel Sekreteri Amreyev, Şuşa Beyannamesinin imzalanmasını memnuniyetle karşıladı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-konseyi-genel-sekreteri-amreyev-susa-beyannamesinin-imzalanmasini-memnuniyetle-karsiladi/2276208> [Erişim Tarihi: 21.07.2023].
- Thompson Arthur A., Strickland A.J., *Strategic Mangement: Concepts and Cases*, 12th ed, Mc-Graw Hill Irwin Education, Boston, 2001

- Toprak Zafer, *Türkiye'de Milli İktisat*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- Torlak Hakan, Bayraktar Teknoloji Azerbaycan faaliyete geçmeye hazırlanıyor, <https://www.defenceturk.net/bayraktar-teknoloji-azerbaycan-faaliyete-gecmeye-hazirlaniyor> [Erişim Tarihi: 10.10.2023]
- Trans-Anadolu Hattı'nda imzalar atıldı, <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/trans-anadolu-hattinda-imzalar-atildi-1073615> [Erişim Tarihi: 10.12.2022].
- Transit Boru Hatları, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-transit-boru-hatlari> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- TURAZ Şahini 2021 Tatbikatı'nın Seçkin Gözlemci Günü' yapıldı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turaz-sahini-2021-tatbikatinin-seckin-gozlemci-gunu-yapildi/2365335> [Erişim Tarihi: 05.10.2023].
- Turkey-Azerbaijan: Not Only Energy Affair, https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/turtsiya-i-azerbaydzhan-ne-tolko-energetika/?sphrase_id=111511905 [Erişim Tarihi: 25.09.2023].
- TUSAŞ, <https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- Türk İHA'ları, Altay tankı ve Atak helikopteri Azerbaycan'ın gündeminde, <https://savunmasanayiidergilik.com/tr/HaberDergilik/Turk-iHA-lari-Altay-tanki-ve-Atak-helikopteri-Azerbaycan-in-gundeminde> [Erişim Tarihi: 15.09.2023].
- Türkiye Cumhuriyeti İle Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttelik İlişkileri Hakkında; Şuşa Beyannamesi, <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf> [Erişim Tarihi: 25.12.2023].
- Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 7,65 milyar dolar oldu, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-ile-azerbaycan-arasindaki-ticaret-hacmi-765-milyar-dolar-oldu-831059.html> [Erişim Tarihi: 22.01.2024].
- Türkiye'de Son 5 Yılda Yaşanan Gelişmeler: Savunma Sanayi 2015-2020, <https://ayam.com.tr/arastirma/turkiyede-son-5-yilda-yasanan-gelismeler-savunma-sanayi-2015-2020> [Erişim Tarihi: 7.11.2022]
- Türkiye-Azerbaycan arasında anlaşma imzalandı. <http://www.haberturk.com.tr/gundem/haber/552199-turkiye-azerbaycan-arasi-anlasma-imzalandi> [Erişim Tarihi: 24.12.2022].
- Uzun Menzilli Tanksavar Füzesi, <https://www.millisavunma.com/mizrak-u-uzun-menzilli-tanksavar-fuzesi/> [Erişim Tarihi: 05.10.2023].

- Ülsever Cüneyt, “Camp David ruhuna göre (I): Stratejik ortaklık kavramı nedir?”, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/camp-david-ruhuna-gore-i-stratejik-ortaklik-kavrami-nedir-327448> [Erişim Tarihi: 23.10.2023].
- Veliyev Cavid, *Azerbaycan-Türkiye Stratejik Ortaklığı Tarihi ve Güncel Boyutlar*, Ötüken, İstanbul, 2020
- Walt Stephen M., “Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia”, *International Organization*, Vol.42, No.2, Spring 1988, (pp. 275-316)
- Walt Stephen M., *The Origins of the Alliances*, Cornell Üniversitesi Press, New York, 1987.
- Wendt Alexander, “Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics.” *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, (pp.391-425)
- Yabancı Ortaklıklar, <http://www.turcas.com.tr/tr/yazi.php?id=10>, [Erişim Tarihi: 18.12.2022].
- Yalçın Osman, “Türk Hava Harp Sanayi Tarihi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Yalçinkaya Merve, Beşirli Hayati, “Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Bu Hareketliliğin Yükseköğretimin Uluslararasılaşma Sürecindeki Rolü”, *Karadeniz Araştırmaları XIX/74*, 2022, (ss.363-382).
- Yılmaz Nuh, “Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa: Türkiye’nin Bağımsız Dış Politikasının Etkileri”, içinde *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, der. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara, 2011, (ss.552-553).
- Yılmaz Sait, “Güçsüz Güç”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (3), 5, 2007, (ss.67-103).
- Yurtoğlu Nadir, Türk Savunma Sanayiinde Girişimci Bir Kuruluş: Makine Ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) (1950-1960), *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Cilt:16, Sayı:31*, 2017, (ss.81-112).
- Yüce Ahmet, “Azerbaycan-Türkiye Askeri İşbirliği Faaliyetlerinin Hukuki Temeli”, *Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi Elmi Əsərlər Məcmuəsi*, 1(26), 2016, (ss. 3-14).
- Yüce Mehmet, Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan’ın Ekonomik Gelişim Seyri, *Türk Dünyası Araştırmaları Cilt:133 Sayı:263*, 2023, (ss.141-164)
- Zengin Ersoy, Soğuk Savaş Dönemi’nde Türkiye Dışında Yaşayan Türklere Bakış: "Esir Milletler/Türkler Haftası" Etkinlikleri (1959-1980), *Türk Dünyası Araştırmaları Cilt:12 Sayı:238*, 2019, (ss.137-162).

Ziylan Aytekin, *Savunma Sanayii ve Tedarik: Ülkemizin Bilim ve Teknoloji Yeteneğinin Yükseltilmesini Esas Alan Bir Yaklaşım*, Tübitak Yayınları, Ankara, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Tahir Burak TEKMEK, 2016 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümünde lisans eğitimini tamamlamıştır. Ardından 2020 yılında Karabük Üniversitesi'nde Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.